

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

**Olga Nikitiną
Švietimo vadybos magistrantūros studentė**

Magistro darbas

**Paauglių delinkventinis elgesys ir jo prevencijos vadybinės galimybės bendro
lavinimo mokykloje**

**Mokslinis vadovas
Dr. R. Paulauskas**

Šiauliai, 2011

Darbas originalus.....Olga Nikitina

TURINYS

SAVOKOS IR TERMINAI.....	2
SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	5
ĮVADAS.....	7
1. PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO TEORINĖS PRIELAIDO.....	10
1.1. Delinkventinio elgesio samprata.....	10
1.2. Delinkventinio elgesio paauglių socialinė psichologinė charakteristika.....	14
1.3. Paauglių delinkventinio elgesio tipai ir pasireiškimo formos.....	17
1.4. Paauglių delinkventinį elgesį įtakojantys veiksniai	20
2. PAGRINDINĖS PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENCIJOS	
KRYPTYS.....	28
2.1. Nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje.....	28
2.2. Bendrosios prevencijos prielaidos.....	31
2.3. Prevencinės programos ir priemonės, jų įgyvendinimas bendro lavinimo mokykloje.....	35
2.4. Delinkventinio elgesio paauglių prevencija bendro lavinimo mokykloje.....	37
3. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS.....	46
3.1. Tyrimo metodai.....	46
3.2. Tyrimo organizavimas.....	47
4. TYRIMO REZULTATAI.....	48
4.1. Demografiniai tiriamųjų duomenys.....	48
4.2. Delinkventinio paauglių elgesio pasireiškimo mokykloje tyrimo rezultatai.....	50
4.3. Delinkventinio elgesio paauglių prevencijos priemonių ir būdų įgyvendinimo mokyklose tyrimo rezultatai.....	53
4.4. Delinkventinio paauglių elgesio prevencijos vadybinių galimybių tyrimo rezultatai.....	57
5. DISKUSIJA.....	61
IŠVADOS.....	67
REKOMENDACIJOS.....	68
LITERATŪRA.....	70
PRIEDAI.....	74

SĄVOKOS IR TERMINAI

Delinkventas – žmogus, kurio elgesys neatitinka normos ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas. (Vaitekonienė, 2001)

Delinkventinis elgesys - (lot. delinquens – nusižengiantis) jaunimo polinkis nusikalsti, polinkis pažeisti socialines normas (Jovaiša, 2007).

Asocialus elgesys - antivisuomeniškas, pažeidžiantis visuomenės teises ir interesus. (Vaitekonienė, 2001)

Nusikalstamumas – socialinis teisinis reiškiny, pasireiškiantis kaip nusikaltimų, padarytų tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laiką, visuma. (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000).

Justicija – teisingumo vykdymas nuo teisinės atsakomybės atsiradimo iki jos pasibaigimo. (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998)

Prevencija – technologinė auklėjimo sistema, kuria siekiama užkirsti kelią negatyvios asmenybės pozicijos formavimuisi (Bitinas, 2002).

Nusikaltimų prevencija - nusikalstamumo kontrolės forma, vykdoma siekiant šalinti nusikaltimų priežastis ir sąlygas. (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000).

Vadyba - veikla, kuria organizuotai siekiama užsibrėžtų tikslų. (Želvys, 2003).

SANTRAUKA

DELINKVENTINIO ELGESIO PAAUGLIŲ PREVENCIJOS VADYBINĖS GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Raktiniai žodžiai: delinkventinis elgesys, prevencija, paaugliai.

Tyrimo objektas – delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybines galimybes bendro lavinimo mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kokios yra pagrindinės paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formos bendrojo lavinimo mokykloje;
2. Išanalizuoti prevencijos priemonių ir būdų naudojimą sprendžiant paauglių delinkventinio elgesio problemas bendro lavinimo mokykloje;
3. Išanalizuoti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo hipotezės

Tikėtina, kad pedagogams neužtenka žinių ir kompetencijų dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais bendrojo lavinimo mokykloje.

Tikėtina, kad delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės nėra pilnai realizuojamos bendrojo lavinimo mokyklose.

Išvados

1. Pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklose paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formos yra necenzūrinių žodžių vartojimas, tyčiojimas, alkoholio vartojimas, rūkymas, namų darbų neatlikimas ir atsikalbinėjimas.
2. Nustatyta, kad prevencinės veiklos formavimas yra aktualus, siekiant užkirsti kelia delinkventiniams paauglių nusižengimams mokyklose. Tiriamųjų nuomone, svarbiausi žingsniai, planuojant prevencinę veiklą, yra poreikių nustatymas, veiklos metodų parinkimas ir kvalifikacijos kėlimas. Labiausiai inicijuojama veiklos forma vaiko gerovės grupėje - individualūs pokalbiai, o efektyviausia veiklos forma, sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas – įvairių akcijų organizavimas. Tyrimas parodė, kad dažniausiai už prevencinę veiklą yra atsakingi socialiniai pedagogai ir psichologai. Kitų pedagogų ir mokyklos administracijos įsitraukimas į prevencinę veiklą vyksta pasyviau, ko pasekoje delinkventinio paauglių elgesio prevencijos.

3. Delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinių galimybių analizė atskleidė, kad mokyklos labiausiai bendradarbiauja su nepilnamečių reikalų inspektorais. Palyginus su kitomis institucijomis, bendradarbiavimas yra kur kas pasyvesnis su švietimo skyriumi, savivaldybių koordinavimo grupe, nevyriausybinėmis organizacijomis. Planuodami prevencinę veiklą pedagogai susiduria su nemažai problemų: lėšų stoka, nuomonių skirtumas, informacijos stoka, kompetencijos stoka, planų ir realių darbų neatitikimas. Čia pasitvirtina tyrimo metu kelta hipotezė, kad mokyklose nėra pilnai realizuojamos vadybinės prevencinio darbo galimybės, kadangi nepakankamai bendradarbiaujama su įvairiomis institucijomis, be to susiduriama su nemažu spektru problemų, ko pasekoje negali būti efektyviai planuojamas prevencinis darbas. Planuojant prevencinę veiklą didžiausias prioritetas skiriamas minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimui ar tobulinimui. Pedagogai nurodė, kad tobulinasi įvairiuose seminaruose, konferencijose, tačiau, kaip jau buvo minėta aukščiau, pedagogai nurodo, kad jiems trūksta žinių ir kompetencijos šiais klausimais. Pasitvirtino tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad pedagogams trūksta žinių ir kompetencijų prevenciniam darbui su delinkventinio elgesio problemų turinčiais paaugliais. Taigi mokyklų vadovybė turėtų atsižvelgti į šią informaciją siekiant efektyvaus bendradarbiavimo ir prevencinio darbo planavimo mokyklose.

SUMMARY

MANAGERIAL POSSIBILITIES OF PREVENTION OF DELINQUENT BEHAVIOR OF TEENAGERS IN PRIMARY EDUCATION SCHOOLS

Key words: delinquent behavior, prevention, teenagers.

The object of research – managerial possibilities of prevention of delinquent behavior of teenagers in primary education schools

The goal of research – to analyze the managerial possibilities of prevention of delinquent behavior of teenagers in primary education schools

The aims of research:

1. To find out what are the main expressive forms of delinquent behavior of teenagers in primary education schools.
2. To analyze the usage of preventive methods in solving the problem of delinquent behavior of teenagers in primary education schools.
3. To analyze the managerial possibilities of prevention of delinquent behavior of teenagers in primary education schools.

The hypothesis of research

It is believed that teachers do not have enough knowledge and competence in their work with teenagers who express delinquent behavior in primary education schools.

It is believed that managerial possibilities of prevention of delinquent behavior of teenagers are not fully used in school.

Conclusion

1. The main forms of delinquent behavior of teenagers in primary education schools include the usage of vulgarisms, bullying, alcohol usage, smoking, failure to do homework, and talking back.
2. It is found, that forming a preventive activity is topical in stopping a delinquent behavior of teenagers in schools. According to researchers, the most important steps in planning a preventive activity are determining the needs, picking the right methods for activity, and raising the qualification. Performing individual talks is the most frequently used form of activity involving child's well being, while organizing various events is the most effective form of activity when trying to solve misbehavior problems in teenagers. This research has shown that most of the time, the people responsible for preventive activity are social teachers and psychologists. The involvement of other teachers or school

administration is somewhat passive, and because of that, the quality of preventive activity may suffer.

3. The analysis of managerial possibilities of prevention of delinquent behavior of teenagers has revealed that schools cooperate a lot with inspectors of underage matters. In relation to other institutions, the cooperation is much more passive with the department of education, the coordination of municipalities group, NGOs. While planning a preventive activity, teachers face many problems: a lack of funds, information, competence; different opinions; inadequacy of plans and real work. This proves the second hypothesis of the research, where it is stated that schools do not fully use the managerial possibilities of preventive work. In planning a preventive activity, most of the attention is given to creating and updating systems of minimal to average supervision. Even though teachers have stated that they attend various seminars, where their knowledge of dealing with delinquent behavior problems is deepened, but as it was stated earlier, they still feel that they do not have enough knowledge and competence regarding these matters. This proves the hypothesis that teachers lack knowledge and competence regarding the problem of delinquent behavior having teenagers. Thus, school administrations should consider this information in order to gain an effective cooperation and successfully plan preventive activity in schools.

ĮVADAS

Jaunimas, kaip viena aktyviausių visuomenės grupių, gana jautriai reaguoja į įvairius sociokultūrinius, ekonominius ir politinius pokyčius, vykstančius visuomenėje. Jauno žmogaus socializacija, vykstanti šeimoje, mokykloje bei aplinkoje, kurioje jis praleidžia nemažai laiko, įtakoja jo elgesį bei vertybines orientacijas, o taip pat ir delinkventinį elgesį. Delinkventinis vaikų elgesys yra viena iš pagrindinių šiuolaikinių socialinių-pedagoginių problemų.

Temos aktualumas. Paauglių delinkventinį elgesį tyrė daugelis žinomų mokslininkų ir didelis būrys pedagogų. G. Kvieskienė (1999) nagrinėjo delinkventinį elgesį ir nepilnamečių nusikalstamumo tendencijas, I. Leliūgienė (1994) ir R. Žukauskienė (2006), V. Justickis (1993), R. Paulauskas (1998) tyrė delinkventinio ir kriminalinio elgesio apraiškas. G. Valickas (1997) kalbėjo apie delinkventinio elgesio ypatumus. A. Gučas (1990) rašė apie vaikų ir paauglių netinkamą elgesį, U. Mielke (1997) nagrinėjo sunkaus auklėjimo vaikus ir paauglius. Nors šios srities diagnostinių tyrimų nemaža, tačiau neaišku, koks pedagogų požiūris į delinkventiškai besielgiančius paauglius, netinkamo elgesio atsiradimo veiksnius ir socialinę bei pedagoginę prevenciją (Kalinauskienė, Kupčikienė, 2008).

Paprastai jaunimo padarytų nusikaltimų padaugėja šalies raidos pereinamuoju laikotarpiu, nes jaunimas yra gyventojų grupė, kuri jautriausiai reaguoja į socialinius ir ekonominius pasikeitimus. Nepaisant šios temos aktualumo, vis dar trūksta tyrimų, atskleidžiančių delinkventinių paauglių asmenybės ypatumus bei šios problemos sprendimo galimybes. (Pileckaitė-Markovienė, 2006).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis nusikaltimus (iš nepilnamečių) dažniausiai padaro 16-17 metų amžiaus jaunimas, t. y. daugiau nei du trečdaliai visų nusikaltusių nepilnamečių. Nors kiekvienais metais nepilnamečių, padariusių nusikaltimus, vis mažėja (2008 m. - 3619, 2009 m. – 3346, 2010 m. – 2861.), tačiau nepilnamečių, esančių policijos profilaktinėje įskaitoje, daugėja (2007 m. – 160, 2008 m. – 107, 2009 m. – 167, 2010 m. – 122, 2011 m. - 174). Blogiausia tai, kad vis mažėja nusikaltėlių amžius. Vis dažniau įstatymus pažeidžia jaunesni nei keturiolikos metų vaikai, sunkėja nusikaltimų pobūdis. Tai pat vis daugiau paauglių nusižengia įstatymui pakartotinai. Todėl norėdami, kad būsimoji mūsų karta toliau rūpintųsi valstybe ir jos gerove, turime sudaryti tinkamas ugdymo sąlygas, kad jie galėtų išpuoselėti savo fizines ir dvasines galias, tuo paremdami mūsų visuomenę.

Taigi statistika rodo, kad tema yra aktuali, nors literatūros ir tyrimų būtent apie delinkventinių paauglių psichologinius ypatumus, prevencines priemones ir pagalbos galimybes

nėra daug. Dažniausiai akcentuojamas pats faktas ir jo mastai, pamirštant, kad yra šį reiškinį lemiantys išoriniai ir vidiniai veiksniai.

Tyrimo problema. Paauglystės amžius yra laikomas rizikos amžiumi, nes tada pradeda aktyviai formuotis asmenybė, vyksta socializacija, atitinkamų vaidmenų priėmimas. Laiku neatkreipiant dėmesio į jaunesnių paauglių mažesnius prasižengimus gali susiformuoti delinkventinis elgesys, kuriam būdingi savavališki ir nuolatiniai išsisukinėjimai nuo mokymosi ar tam tikrų užduočių, pabėgimai iš namų bei valkatavimas, alkoholinių gėrimų vartojimas, narkomanija ir su tuo susijusi asociali, antisuomeniška, seksualinio pobūdžio veikla. Paaugliai padaro apie penktadalį visų nusikalstamų veikų, todėl nepilnamečių delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo prevencija ir kontrolė yra esminė bei prioritetinga visos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos dalis.

Šiame magistro darbe delinkventiškumo sąvoka vartojama, kai kalbama apie paauglius, kurie dar neįvykdė rimtų teisės pažeidimų ir nepadarė didelės žalos, sukeliančios rimtą pavojų, kitų asmenų gyvybei. Vis dėlto būtina pažymėti, kad delinkventinio elgesio paaugliai kelia nemažų problemų visuomenei. Jie nuolat pažeidinėja socialines ir dorovines normas, ignoruoja bendrabūvio taisykles, jų elgesys trikdo visuomenę, o nedrausmingumas, agresyvumas, bėgimas iš pamokų ar iš namų, alkoholio, narkotikų ir kitų svaigalų vartojimas yra netoleruoti elgesio nukrypimai.

Šią problemą spręsti turi ne tik tėvai, bet ir pedagogai. Pedagogai mokykloje yra pagrindiniai socializacijos proceso koordinatoriai ir veikėjai, kurie sudaro sąlygas paauglių socializacijai, ankstyvajai prevencijai ir socialinei pedagoginei reabilitacijai. Pedagogų veikla yra orientuota į paauglių visose jo gyvenimo srityse. Pedagogai privalo maksimaliai išnaudoti vaikiškų susijungimų potencialą paauglių delinkventinio elgesio korekcijai, teikti paramą nustatant bendradarbiavimą su tėvais. Jie turi laiku pastebėti pirmuosius delinkventinio elgesio požymius ir veiksmingai organizuoti socialiai vertingą laisvalaikį ir auklėjamąją prevencinę darbą vietos bendruomenėje. Daugėjant delinkventiškai besielgiančių paauglių, vis aktualesnė tampa jų elgesio profilaktikos problema. Jos reikšmę didina tai, kad iki šiol daugeliu atvejų nėra išsamios informacijos apie pedagogų taikomas prevencijos priemones ir jų švietėjišką veiklą.

Tyrimo objektas – delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo hipotezės

Tikėtina, kad pedagogams neužtenka žinių ir kompetencijų dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais bendrojo lavinimo mokykloje.

Tikėtina, kad delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės nėra pilnai realizuojamos bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybines galimybes bendro lavinimo mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kokios yra pagrindinės paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formos bendrojo lavinimo mokykloje;
2. Išanalizuoti prevencijos priemonių ir būdų naudojimą sprendžiant paauglių delinkventinio elgesio problemas bendro lavinimo mokykloje;
3. Išanalizuoti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo metodologija. Tyrimas grindžiamas socialinio konstruktyvizmo teorija, kurios pagrindas yra socialinės teorijos ir žinios apie socialinius reiškinius. Socialiniu konstruktyvizmu siekiama atskleisti, kaip asmenys ir grupės gali dalyvauti socialinės tikrovės kūrime. Socialiai sukonstruota realybė yra suvokiama kaip nuolatinis, dinamiškas procesas. Taigi socialinio konstruktyvizmo kontekste delinkventinių paauglių elgesys bei jo prevencija tampa itin aktuali problema verta dėmesio.

Tyrimo metodai. Tyrimas buvo atliktas taikant teorinius (mokslinės literatūros analizė) bei empirinius (klausimynas) tyrimo metodus.

Tyrimo imtis. Tiriamąją imtį sudarė 108 Jonavos rajono mokyklose dirbantys mokytojai, socialiniai pedagogai, psichologai ir mokyklos administracijos darbuotojai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, literatūros apžvalgos du skyriai ir aštuoni poskyriai, išvados, literatūros sąrašas, vienas priedas. Darbe pateikiama 14 lentelių ir 3 paveikslai.

1. PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO TEORINĖS PRIELAIIDOS

1.1. Delinkventinio elgesio samprata

Pažeisdamas įvairias socialines normas, žmogus kartu padaro didesnę ar mažesnę fizinę, materialinę ar psichologinę žalą kitam asmeniui, žmonių grupei. Vaikų ir paauglių grupei elgesio nukrypimams apibūdinti kaip sinonimai dažniausiai vartojamos delinkventinio, asocialaus, deviantinio elgesio sąvokos. Deja, dar iki šiol žmonės labai dažnai painioja delinkventinio elgesio ir deviantinio elgesio sąvokas. Todėl aktualu tiksliai suformuluoti delinkventinio elgesio sąvoką.

Delinkvencija (lot. delinquens – nusizengiantis) – jaunimo polinkis nusikalsti. Kalbant apie delinkventinį elgesį, akcentuojama ne vaiko priklausomybė tam tikrai socialinei grupei, bet jo vidinė nuostata ir polinkis pažeisti socialines normas (Jovaiša, 2007).

Pasak G.Valicko (1997), delinkventinis elgesys apibūdinamas kaip psichologinis polinkis arba tendencija pažeisti egzistuojančias elgesio normas: tai smulkūs nusizengimai, moralinių elgesio normų pažeidimai. Delinkventinio elgesio vaikai dažnai nepadarо rimtų nusikaltimų, teisės pažeidimų.

„Delinkventas – (angl. delinquent), žmogus, kurio elgesys yra labai nenormalus (neatitinka normos) ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas” (Psichologijos žodynas, 1993). Šis apibrėžimas leidžia teigti, kad delinkventas tai tas žmogus, kuris nesilaiko visuomeninių moralės bei teisės normų ir dėl to jo elgesys laikomas nenormaliu, nes jis padaro nusikaltimą arba prasižengimą.

Tarptautinių žodžių žodyne (1985) delinkvento sąvoka įvardijamas teisės pažeidėjas, asmuo, padaręs deliktą (nusikaltimą).

S. Herm (2005) nuomone, delinkventinis elgesys yra tiesioginė žmogaus pykčio ir atmetimo išraiška, įtūžio prasiveržimas, valios pasireiškimas, atvira konfrontacija su kitais, aktyvus mėginimas valdyti situaciją ir kitus žmones, užuot pasyviai laukus; gebėjimas nesivaržant ir tiesiai pasakyti „ne“, kur paprastai sakoma „taip“.

Delinkventinis elgesys yra susijęs su taisyklių, visuomeninių normų pažeidimu, veiksmais, nukreiptais prieš kitus asmenis. Delinkventinis elgesys reiškiasi kaip pastovi atskirų individų savybė, nors su amžiumi ir vyksta tam tikri elgesio pokyčiai.

Delinkvencijos tematika siejama su kriminologinėmis teorijomis, kurios buvo suformuluotos Jungtinėse Amerikos Valstijose. Galima išskirti dvi pagrindines kriminologijos mokyklas: pozityvistinę ir antipozityvistinę, kurios pateikė savus delinkvencijos aiškinimus.

Pozityvistinės delinkvencijos teorijos, vyravusios nuo XX a. pradžios iki šio amžiaus vidurio, delinkvenciją laikė objektyviai egzistuojančiu faktu.

Priešingai, XX a. viduryje gimusi antipozityvistinė, dar vadinama kritine ar konstruktyvistine, kriminologijos mokykla atkreipė dėmesį ne į patį „delinkventą“, bet į „procesą“ – kaip tampama delinkventu (Gavėnaitė, 2003).

Analizuojant kriminologijos mokslą yra išskiriamos tokios nepilnamečių delinkventinių elgesį aiškinančios teorijos: E. Sutherlando (1937) diferencinės asociacijos teorija, D. Matza (1957) neutralizacijos ir dreifo teorijomis, H. Beckerio (1963) etikečių klįjavimo teorija ir T. Hirschi (1969) socialinių ryšių teorija (kontrolės) (Vileikienė, 2005).

Amerikiečių kriminologo E. Sutherlando (1937) diferencinės asociacijos teorijoje teigiama, kad nusikalstamas elgesys išmokstamas per sąveiką su kitais asmenimis ir per vertybes, kurios gaunamos šių sąveikų metu. Vertybių mokomasi iš šeimos, draugų, bendradarbių, jos perduodamos iš kartos į kartą. Šios vertybės palaiko arba oponuoja nusikalstamam elgesiui, o individas, siekdamas prisitaikyti prie aplinkos, turi gyventi pagal joje vyraujančias taisykles. E. Sutherlandas (1937) taip pat teigė, kad individai, turintys kriminalinių apibrėžimų perteklių, imlesni naujiems kriminaliniams apibrėžimams ir mažiau imlūs antikriminaliniams apibrėžimams. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad savo nusikalstamos karjeros pradžioje individai paprastai patirties įgauna darydami grupinius nusikaltimus, o vėliau, įgiję patirties, pradeda „dirbti“ individualiai (Sutherland, 1937).

Po ilgą laiką vyravusių pozityvistinių aiškinimų D. Matza'os teorija (pagal Gavėnaitė, 2003) pasiūlė naują požiūrį į delinkvenciją. Iki tol buvo vadovautasi nuostata – ieškoti nusižengimų priežasčių, patį delinkventą nusakant kaip aplinkybių auką, „problemišką“ ar net „nenormalų“ vaiką. D. Matza sukūrė naują delinkvento paveikslą: delinkventas yra normalus paauglys, tik kartais nusižengiantis visuotinėms normoms. Nusižengimas šiuo atveju yra normų (moralinių, socialinių, teisinių) pažeidimas. D. Matza atkreipė dėmesį į tai, kad delinkventai nedaug kuo skiriasi nuo normalių jaunuolių, ir kad tik palyginti nedidelė dalis nepilnamečių tampa suaugusiais nusikaltėliais, t.y., kad delinkventinis elgesys yra „išaugamas“. Jo teigimu, delinkvencija – laikinas reiškinys, būdingas paaugliams, kuriems reikia įtvirtinti savo statusą grupėje bei įrodyti savo vyriškumą.

D. Matza teigė (pagal Gavėnaitė, 2003), kad delinkventai dreifuoja tarp delinkventinio ir visuotinai priimtino elgesio. Kartais delinkventai dalyvauja visuotinai priimtinoje veikloje ir vengia įsitraukti į delinkventinį elgesį. Ir netgi darydami pažeidimus jie pripažįsta visuotinai priimtas normas bei jaučia gėdą dėl savo neteisėto elgesio. „Nudreifuoti“ į delinkvenciją nepilnamečiams padeda taip vadinamos neutralizavimo technikos, padedančios jiems

neutralizuoti delinkventinių vertybių ir požiūrių laikinumą bei dreifuoti pirmyn ir atgal tarp teisėto ir delinkventinio elgesio (Sykes, Matza, 1957).

Delinkvenciją jis nusakė taip: “Delinkvencija galų gale žymi legalų statusą, o ne asmenį, nuolat laužantį įstatymus. Delinkventas – tai jaunuolis, kuris santykiškai labiau atitinka teisinį delinkvento apibrėžimą nei tas, kuris yra delinkventas mažesniu laipsniu arba apskritai toks nėra. Tokį jaunuolį delinkventu galima laikyti todėl, kad jam iš esmės tinka toks apibrėžimas, bet ne todėl, kad jis elgiasi delinkventiškai visą laiką. < . . > Visi delinkventai puikiausiai sugeba laikytis įstatymų (ir laikosi). Tiesiog pakaitomis jie gali elgtis kaip konvenciniai paaugliai ir kaip delinkventai. Jie atlieka tiek delinkventinius, tiek konvencinius vaidmenis. < . . > Delinkventas taip pat prisitaiko prie nekonvencinių draugų grupės standartų. Nusistovėję netinkamo elgesio modeliai (taip pat ir delinkventiniai) plėtojami būtent tos draugų grupės kontekste, kuriame visi turi vienodus polinkius ir interesus.” (Gavėnaitė, 2003).

Šios naujosios teorijos požiūriu, “delinkventas” tėra apibrėžimas, žymintis paauglį, kuris kartais nusizengia. Realiai tai yra normalus paauglys, visuomenės narys, besilaikantis valstybės įstatymų ir nuo ne delinkventų besiskiriantis tik nusizengimų darymu. Delinkventas nėra belaisvis, patekęs į delinkvencijos subkultūrą. Jis nėra nei galutinai susisaistęs grupės normomis, nei jų nepaisantis. Delinkventų statusą galima įvardinti kaip dreifavimą tarp dviejų polių: įstatymų laikymosi ir pažeidimų darymo (Gavėnaitė, 2003).

Etikečių klijavimo teorijos atstovai susidomėjo, kaip ir kodėl vienas elgesys yra įvardijamas kaip delinkventinis ar nusikalstamas, o kitas – ne. Jie taip pat kėlė klausimą, kaip ir kodėl tam tikri žmonės vadinami delinkventais, deviantais ar nusikaltėliais ir kokios kyla pasekmės, kai asmeniui prikljuojama tokia etiketė.

Šios mokyklos žymiausias atstovas H. Beckeris savo knygoje „Outsiders“ (1963) teigė, kad individai nėra tikri delinkventai tol, kol jų taip neįvardija tam tikros socialinės grupės ar kriminalinės justicijos atstovai. H. Beckeris pastebėjo, kad devianto ar delinkvento etiketė keičia individo savęs suvokimą ir visuomenės požiūrį į tokį asmenį. Tačiau autorius pastebėjo, kad individai skirtingai reaguoja į jiems prikljuotas etiketes: vieni ją priima, kiti – ne. Gali būti, kad, jei asmuo nustoja elgtis delinkventiškai, etiketė „netenka galios“, antra vertus, tam tikrais atvejais prikljuota delinkvento etiketė kaip tik gali sustiprinti delinkventinį elgesį, nes individui užkertamas kelias sugrįžti į visuomenę (Becker, 1963).

T. Hirschi (1969) savo socialinių ryšių teorijoje tyrinėjo susilpnėjusius ar nutrūkusius individo ryšius su grupe, o delinkvenciją suprato kaip konformizmo nebuvimą. Jis pirmasis pastebėjo, kad kiekvienas gali tapti delinkventu ar nusikaltėliu ir kad ne moralinės vertybės, o socialinė kontrolė palaiko tvarką ir užtikrina visuomenės normų laikymąsi. Jis teigė, kad delinkventai nepaklūsta moraliniams reikalavimams, nes jie per silpnai susaistyti su visuomene.

T. Hirschi teigė, kad nuo to, kaip nepilnamečiai prisirišę prie tėvų, mokyklos ir bendraamžių, priklauso jų socialinis sąmoningumas ir tai, kaip bus priimamos socialinės normos. Jo manymu, problemos šeimoje ar nepilna šeima apsunkina vaikų socializaciją. Nepilnamečius nuo delinkventinio elgesio sulaiko baimė, kad dėl jų netinkamo elgesio gali iškilti pavojus santykiams tarp tėvų ir vaikų. Hirschi pastebėjo, kad prasti akademiniai rezultatai mokykloje gali vesti prie delinkvencijos. Dėl prastų pasiekimų mokykloje imama nemėgti mokyklos, rečiau lankomos pamokos, tuomet pašlyja santykiai su mokytojais, susvyruoja tikėjimas autoritetais ir visa tai gali paskatinti nepilnamečių elgtis delinkventiškai. T. Hirschi taip pat akcentavo ir užimtumo svarbą, nes išitraukus į visuotinai priimtą veiklą nelieka laiko užsiimti nusikalstama veikla. Jis teigė, kad delinkventai nuo nedelinkventų skiriasi tikėjimo įstatymų teisingumu laipsniu, t. y., jei individas mano, kad įstatymai yra neteisingi, ryšys su visuomene susilpnėja ir padidėja nusikalstamo elgesio tikimybė (Hirschi, 1969).

Delinkventinio elgesio vaikams ir paaugliams būdingas socialinių normų nesilaikymas, tapęs ne atsitiktiniu netinkamo elgesio pasireiškimu, o nuolatinio elgesiu, kuris tokiems jaunuoliams yra priimtinas. Vaikai tampa „delinkventais“ tada, kai prieš tai ilgą laiką tarpą, pabūna deviantais.

Vartojant junginį „delinkventiškas vaikas“, pasak R. Paulausko (1998), pabrėžiamas ne jo skyrimas tam tikrai kategorijai, bet vaiko vidinė nuostata ir polinkis pažeidinėti socialines normas, tarp jų didžioji dauguma vaikų, priklausančių rizikos grupei (Paulauskas, 1998).

Psichologijos žodyne į „delinkvento“ sąvoką žiūrima psichologiniu aspektu. „Delinkvento“ terminu apibūdinamas, žmogus kurio elgesys yra nepriimtinas mūsų visuomenei ir už tai yra baudžiamas įstatymo tvarka (*Psichologijos žodynas*, 1993).

Kerner (1998) nuomone, delinkvencija – tai teisinių ir socialinių normų pažeidimai, kuriuos daro nepilnamečiai paaugliai. Šių jaunuolių veiklos negalima prilyginti nusikalstamoms, kurias daro suaugusieji, nes tokie pažeidimai byloja apie asmenybės nebrandumą, o ne apie polinkį nusikalstamam elgesiui.” (Кернер, 1998).

Mokslininkai V. Kučinskas ir R. Kučinskienė (2000) delinkventinį elgesį apibūdina kaip sistemingus teisės pažeidimus, nusikalstamą veiką. Delinkventas, jų nuomone - žmogus, kurio elgesys yra nenormalus (neatitinka normos). Toks elgesys traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas.

Tokie skirtingi apibrėžimai atspindi asmeninį specialistų palankumą tam tikriems terminams, parodo šių teorijų skirtumus ir skirtingus požiūrius. Kiekviena specialistų grupė (klinikiniai psichologai, mokyklų psichologai, socialiniai darbuotojai, mokytojai, nepilnamečių reikalų pareigūnai) turi savitą terminologiją ir rūpinasi skirtingomis problemomis. Dėl šios priežasties įvairių profesijų atstovų domėjimasis skirtingais vaiko asmens raidos sutrikimo

aspektais sąlygoja ir apibrėžimų skirtumus. Galime teigti, kad delinkventinio elgesio sampratą įtakoja sociokultūrinis kontekstas, vieta ir laikas bei kiti veiksniai. Todėl vartojamos įvairios delinkventinio elgesio sąvokos visuomenės taisyklių neatitinkančiam elgesiui apibrėžti.

1.2. Delinkventinio elgesio paauglių socialinė psichologinė charakteristika

Didelę jaunimo delinkventinio elgesio grupės dalį sudaro paaugliai, neturintys pakankamų socialinių ir ypač atsparumo žalingai įtakai įgūdžių. Menkus įgūdžius turintys vaikai ir paaugliai sunkiai išgyvena stresines situacijas jaučiasi mažiau vertingi nei jų bendraamžiai, nemoka efektyviai bendrauti, spręsti, siekti numatytų tikslų, prisiimti atsakomybės. Šie asmenys nemoka veiksmingai pasipriešinti neigiamai aplinkinių įtakai. Vienas iš svarbių momentų, sąlygojančių paauglių teisės pažeidimus, yra jų charakterio nukrypimai (charakterio akcentuacijos ir psichopatijos) (Личко, 1983). Ypač pavojingos akcentuacijos tam tikrais žmogaus amžiaus tarpsniais. Pirmiausia kriziniu laikotarpiu – paauglystėje. Tam tikri charakterio ypatumai trukdo šiems paaugliams gerai mokytis, elgtis, palaikyti gerus santykius su aplinkiniais. Susidūrę su tokiais paaugliais, pedagogai turi mokėti pastebėti bruožus, sukeliančius charakterio nukrypimus, žinoti, kokiomis psichologinėmis ir pedagoginėmis priemonėmis reikia auklėti (Justickis, 1984).

Daug dėmesio delinkventinio elgesio vaikams skiriama S. Ignatavičienės ir R. Žukauskienės (1999) darbuose. Jos delinkventinio elgesio vaikus priskiria rizikos grupės vaikams, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimą.

Vaikai, priklausantys rizikos grupei, turi ne tik panašumų, bet ir begalę skirtumų. Vieni iš jų yra išūlūs, akiplėšiški, mėgsta būti dėmesio centre, kiti – užsidarę, vengia viešumos, iš pažiūros kuklūs ir drovūs, tretieji – nuolat paniurę, pikti, įsitempę. Dauguma asocialių vaikų problemų yra susiję su jų nederamu elgesiu ir visuomeninių taisyklių pažeidimu.

S. Ignatavičienė ir R. Žukauskienė (1999), besiremamos savo darbo praktika, išskiria šiuos rizikos grupės vaikams būdingus bruožus:

1. Šie vaikai dažniausiai būna nedrausmingi, nemandagūs, išūlūs su suaugusiais, nes namuose nėra išmokę deramai elgtis;
2. Vaikams būdingas nepasitikėjimas savimi, dėl to jie labai greitai išsižeidžia, reaguoja į kiekvieną suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) ar bendraamžių pastabą keiksmažodžiais, muštynėmis, įvairiais užgauliojimais arba tiesiog pabėgimu iš klasės;
3. Šie vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, yra nervingi. Tai verčia juos ieškoti stiprių draugų, lyderių, kurie gali juos apginti nuo įvairių pavojų;
4. Vaikų kalba dažniausiai primityvi, žodynas skurdus, kalboje jie vartoja daug keiksmažodžių, dažnai grasina savo bendraamžiams, erzina ir pravardžiuoja vieni kitus;

5. Šie vaikai turi įvairių mokymosi sunkumų, sunkiai sukaupia dėmesį, nesugeba ilgesnį laiką intensyviai dirbti, greitai pavargsta ir išsenka, todėl susiformuoja neigiama mokymosi motyvacija, jie praleidinėja pamokas arba visai nustoja lankyti mokyklą;
6. Šie vaikai linkę meluoti, apgaudinėti, dažnai išsigalvoja nebūtų dalykų, kad išsisuktų nuo bausmės arba sukeltų gailestį ir užuojautą, gautų vienokios ar kitokios naudos. Jie gali meluoti, norėdami nuslėpti šeimos problemas, pateisinti netikusį savo tėvų elgesį, norėdami patys išsisukti nuo bausmės;
7. Jie gana gerai orientuojasi įvairiose socialinėse situacijose, yra apskrūs, aktyvūs, sugeba numatyti, kaip galima sukelti suaugusiųjų gailestį ir užuojautą, išprašyti pinigų ar gauti kitokios naudos;
8. Šiems vaikams būdingas interesų siaurumas. Pagrindinė vertybė gyvenime, jų požiūriu, yra pinigai, todėl visos jų pastangos ir mintys nukreiptos į tai, kaip ir iš kur jų gauti;
9. Jie nepasitiki suaugusiais, labai įtarūs, greitai pastebi tikrąsias suaugusiųjų nuostatas, negerbia ir niekina pedagogus, kurie jaučia tik gailestį ar panieką tokiems vaikams;
10. Vaikai yra nestabilios psichikos, nesugeba valdyti savo emocijų, greitai supyksta ir dėl to gali būti labai agresyvūs, visada pasiruošę pulti arba gintis nuo užpuolėjo.

Dauguma delinkventinio elgesio paauglių sudėtingose situacijose yra linkę reaguoti agresyviai. Pasyvūs agresyviai reaguojantys asmenys pažeidžia tarpusavio santykius, jų elgesys yra pastangos kompensuoti nesaugumo ir nepasitikėjimo savimi jausmą (Valickas, 1997).

Agresijai paprastai priskiriami veiksmai, kuriais sąmoningai siekiama pakenkti kitam. Šiuo metu dauguma autorių, apibūdindami agresiją, atsižvelgia į du pagrindinius kriterijus – žmogaus ketinimus ir jo veiksmų pasekmes. Taigi galima teigti, kad agresyvus elgesys – tai toks elgesys, kuris yra nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę) (Valickas, 1997).

Jeigu vaikystėje vaikai elgėsi agresyviai (ypač berniukai), yra didelė tikimybė, kad jie taip pat elgsis ir užaugę. Tokie žmonės, kaip teigia G. Valickas (1997), patekęs į objektyvią neutralią situaciją, gali suvokti ir interpretuoti ją kaip grėsmingą, dėl to jis pats ima agresyviai elgtis ir padaryti nusikaltimus (Valickas, 1997).

Anot G. Valicko, vaikų ir paauglių agresyvumas gali įgauti įvairias formas: nuo daiktų laužymo iki muštynių, narkotikų vartojimo. Vaikų agresijos visiškai pašalinti negalima. Ją įmanoma tik sušvelninti, jei vaikų materialiniai ir socialiniai poreikiai bus patenkinti (Valickas, 1997).

Didelę jaunimo delinkventinio elgesio grupės dalį sudaro paaugliai neturintys pakankamų socialinių ir ypač atsparumo žalingai įtakai įgūdžių. Menkus įgūdžius turintys paaugliai, sunkiai

išgyvena stresines situacijas, jaučiasi mažiau vertingi nei jų bendraamžiai, nemoka efektyviai bendrauti, spręsti, siekti numatytų tikslų, prisiimti atsakomybės. Šie asmenys nemoka veiksmingai pasipriešinti neigiamai aplinkinių įtakai.

G. Kvieskienė (1999), samprotaudama apie rizikos grupės vaikus ir paauglius, atkreipia dėmesį į vaiko nusižengimo įstatymams faktorių, tai yra jų delinkventiškumą Jos teigimu, šiai grupei dažniausiai priklauso:

1. Vaikai, kurie atliko bausmę auklėjimo ir drausmės įstaigose arba kurių bausmės vykdymas yra atidėtas teismo sprendimu;
2. Vaikai, padarę teisės pažeidimų, fiksuotų vidaus reikalų inspekcijose;
3. Vaikai, turinys pedagoginių nuobaudų, fiksuotų mokyklos dokumentuose;
4. Vaikai, turintys asocialaus elgesio požymių, tėvams paprašius ir klasės vadovui pritarus;
5. Beglobiai, vaikataujantys, šiukšlynų, asocialių šeimų vaikai, pripažinti vaikų teisių apsaugos tarnybų arba pedagoginių institucijų;
6. Vaikai, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis, kurios gali skatinti delinkventiškumą, tai patvirtinus socialinės rūpybos skyrių, vaikų teisių apsaugos tarnybų, mokyklų vadovams;
7. Vaikai, turintys kriminogeninės rizikos požymių;
8. Vaikai, padarę nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų;
9. Vaikai, patyrę seksualinę prievartą ir kitą prievartą, rekomenduoti mokyklų psichologų psichologinių tarnybų ar vaikų psichiatrų.

U. Mielke (1997) teigia: „agresyvūs vaikai dažniausiai blogai mokosi. Psichologiniai testai rodo, kad jų intelektas dažnai būna aukštesnis negu jų gaunami pažymiai. Jie neįsisavina dėstomos medžiagos dėl per didelio aktyvumo, dėmesio stokos ir begalinio išsiblaškymo. Dalis vaikų tiesiog nenori paklusti ir stengtis, lengvai supyksta dėl mažmožių, susierzinę nesiklauso, ką sako kiti, patys kalba neapgalvotai, dažniausiai pikta. Jų elgesys darosi vis sudėtingesnis, nes bendraamžiai nenori turėti su jais jokių reikalų, nes nežinos, kaip šie reaguos“.

Tenka pažymėti, jog mokslininkų tyrimai (Rupšienė, 2000) rodo, kad mokyklose mokosi nemažai akcentuotais bruožais pasižyminčių moksleivių, kuriuos mokytojai laiko problemiškais, delinkventinio elgesio vaikais. Todėl, siekdami juos perauklėti, susiduria su dideliu pasipriešinimu ir problemomis.

Dauguma delinkventinio elgesio paauglių dažnai pažeidinėja taisykles, dėl to kyla įvairių antisocialinio elgesio problemų, būdingų šiai paauglių grupei. G. Kveskienė (1999) antisocialinio elgesio problemom priskiria: destruktivų elgesį, pamokų praleidimą, bėgimą iš pamokų, žodinę agresiją, fizinę agresiją, dvasinį nuopuolį, teigiamą požiūrį į antisocialius poelgius.

Prie psichologinių ir socialinių problemų teikiamos: nebrandumas, savęs iškėlimas, netolerantiškumas, netinkama savęs kontrolė, vadovavimas bet kokiam netinkamam elgesiui, neadekvačios emocinės reakcijos, emocinis nerimas, fobija, netinkamas moralinis vystymasis.

Charakterio akcentuacijos, V. Justickio (1984) manymu, gali lemti asocialų elgesį tiesiogiai arba netiesiogiai. Pirmuoju atveju kriminogeninėje situacijoje pasireiškia tipišką tam tikram charakterio akcentuacijos tipui ypatybę (pvz., agresyvumas, silpnavališkumas, demonstratyvumas ir pan.), kurios galiausiai ir paskatina asocialaus elgesio pasireiškimą. Antruoju atveju, charakterio akcentuacijos gali skatinti nepageidautiną asmenybės kryptingumą, mažesnę atsparumą neigiamiems aplinkos poveikiams, konfliktus su prosocialia aplinka, dėl to padidėja asocialaus elgesio pasireiškimą tikimybė.

Profesorius V. Justickis (1984) išskiria tokius charakterio nukrypimus, kurie būdingi teisėtvarkos pažeidėjams:

1. Hiperteminis;
2. Epileptoidinis;
3. Demonstratyvusis (isteroidinis);
4. Silpnavališkasis.

Pedagogams svarbu žinoti charakterio akcentuacijos tipus, mokėti juos atpažinti, nes tai padeda rasti individualų priėjimą prie vaiko, geriau suprasti jo charakterio ypatumus bei jų prigimtį, kurti sąlygas teigiamai jų raiškai, kad ugdomasis poveikis būtų efektyvus ir tikslingas. (Justickis V., 1984).

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad delinkventinio elgesio paauglius beveik visada lydi agresija, jiems sunku prisitaikyti normalioje aplinkoje, pasijusti visaverčiais visuomenės nariais. Anot minėtų autorių, šiems paaugliams būdinga žema arba neadekvati savivertė, vidinė disharmonija, kuri vėliau gali sukelti emocinių ir elgesio problemų.

1.3. Paauglių delinkventinio elgesio tipai ir pasireiškimą formos

Delinkventinio elgesio tipų yra nemažai, tačiau skirtingi autoriai skirtingai juos įvardija. G. Bočkariova (pagal Plunksnienė, 2005) paauglius, linkusius į nusikaltimus, skirsto į:

1. atgailaujančius
2. nekonfliktuojančius
3. cinikus

Pirmiesiems būdinga stipri kova tarp primityvių poreikių ir dorovinių motyvų. Nusikalte jaučiasi kalti, nori pasitaisyti. Tokie asmenys smerkia stambius nusikaltimus, bet pateisina melą, smulkias vagystes.

Nekonfliktuojantieji dėl nusikaltimų nesigaili. Jie nepripažįsta dorovės normų, pateisina smulkias vagystes, nėra kritiški, vertina miklumą, apsukrumą, fizinę jėgą.

Cinikų primityvūs poreikiai derinasi su asocialiais įsitikinimais. Manoma, kad susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, kiekvienas iš mūsų nusikalstų. Yra didžiuojamasi kriminaline praeitimi, žavimasi sumaniais nusikaltėliais. Tokie asmenys patys ieško progų nusikalsti (Plunksnienė, 2005).

A.Reisas ir H. Kvėjus, teisės pažeidėjus skirsto į tris kategorijas:

1. subkultūriniai
2. sociopatiniai
3. neurotiniai

Pirmųjų, autorių teigimu, yra sutrikusi socializacija. Vaiko vertybės konfliktuoja su visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis. Dažniausiai šie vaikai yra užaugę aplinkoje, kur buvo toleruojamas asocialus elgesys ir antvisuomeninės pažiūros. Tokie vaikai nusistatę prieš bet kokius suvaržymus, taisykles, autoritetus, garbina fizinę jėgą ir apsukrumą, perdėtai pasitiki sėkme, laime, atsitiktinumu, siekia rizikingų nuotykių ir didžiuojasi kriminaline patirtimi.

Sociopatinių paauglių elgesio nukrypimas nulemia traumuojanti šeimos atmosfera ir įgimtos savybės. Pagrindiniai jų bruožai: neadekvati dorovinė raida, nesugebėjimas justi kaltę ir nerimą, maištingumas ir impulsyvumas, egocentiškumas, negalėjimas nuslopinti ir valdyti hedonistinių poreikių.

Neurotinių paauglių elgesį nulemia vidiniai asmenybės konfliktai, susiję su nerimastingumu bei nepatenkintais saugumo poreikiais. Todėl jie jaučia stiprius sąžinės priekaištus, jų elgesį nulemia pasąmonė, jie kilę iš šeimos su emociniu šaltumu bei psichologine įtampa. (Paulauskas, 1998)

I. Leliūgienė (2003) delinkventinio elgesio tipų sklaidoje akcentuoja daugiau paauglių nusikalstomų veikų įvairovę. „<...>delinkventinio elgesio tipai: smurtiniai nusižengimai, įvairaus pobūdžio įžeidimai, sumušimai, pabėgimai, sadistiniai veiksmai, nukreipti prieš tam tikrą asmenį; nusižengimai, siekiant asmeninės materialinės naudos, įskaitant smulkias vagystes, reketo atvejus, mašinų bei kitas vagystes; nelegalų narkotikų platinimas bei prekyba“. Elgesio nukrypimai gali būti labai įvairūs ir pasireikšti nevienodu laipsniu, taigi ir padaryta žala gali būti labai skirtinga.

Prieškarinėje Lietuvoje nusižengę asmenys buvo skirstomi į šiuos tipus (Plunksnienė, V, 2005):

Idėjinio – jie linkę į idealizmą ir absurdiškas svajones. Tokie žmonės malonūs, lengvatikiai, širdingi bet paviršutiniški. Jie dažniausia nusikalto norėdami padėti kitiems, gelbėdami draugus.

Rezonieriai – paprastai rūpinasi savo reikalais. Jie trokšta būti dėmesio centre, nuo pat vaikystės pasižymi suktumu, melagingumu, tingumu.

Praktiški – gudruoliai savo energija naudoja asmeninei gerovei kurti. Jie visuomet atsargūs, užsidarę, mažakalbiai.

Psichostenikai – skiriasi savo išvaizda: asteniškas kūno sudėjimas, nuolat pavargę, suglebę. Šiuo tipo delinkventai nemoka džiaugtis gyvenimu, visko bijo, viskuo abejoja, nemoka artimai draugauti. Jie neįvykdo sunkesnio nusikaltimo, o nusižengia keršydami.

Emocingieji – delinkventai valdomi aistros ir potraukių. Norą nusikalsti jiems sukelia daugybė vidinių veiksnių.

Impulsivieji – panašūs į emociuosičius, tik neišgyvena jausmų ir sąmonės konflikto. Vos sukilusios emocijos iš karto patenkinamos. Tokie žmonės niekada nesusimąsto apie padarinius, po nusikaltimo gailisi ir nesuvokia, kaip tai vyko.

J. Ris ir V. Stepanov (1999) išskiria tik du delinkventinio elgesio tipus, jie juos išskirdami didelį dėmesį skiria ir psichologiniam aspektui. Delinkventinį elgesį apibūdina kaip nukrypstantį nuo bendruomenėje vyraujančių moralės normų ir pasireiškiantį skirtingomis socialinės patologijos formomis, bei elgesį, kuris nukrypsta nuo psichinės sveikatos normų, t.y. aiškios ar užslėptas psichopatijos pasireiškimas.

Skirtingas yra ir įvairių mokslininkų požiūris į delinkventinio elgesio apraiškas. M. Galaguzova (2000) išskiria tokius delinkventinio elgesio pasireiškimus kaip smurtiniai nusižengimai, įvairaus pobūdžio įžeidimai, sumušimai, padegimai, sadistiniai veiksmai, nukreipti prieš tam tikrą asmenį; nusižengimai, siekiant asmeninės materialinės naudos, įskaitant smulkias vagystes, reketo atvejus, mašinų bei kitos vagystės; nelegalių narkotikų platinimas bei prekyba.

J. Ris ir V. Stepanov (1999) išskiria tokias delinkventinio elgesio pasireiškimo formas kaip alkoholizmas, narkomanija, prostitucija, nusikalstamumas, homoseksualizmas, vaikai astenikai, vaikai šizoidai, vaikai epileptoidai.

I. Lieliugienės (2003) teigimu, pagrindinės delinkventinio elgesio pasireiškimo formos yra nusikalstamumas, narkomanija, alkoholizmas ir vaikų prostitucija.

M. Galaguzova (2000) išskiria tokius delinkventiško elgesio tipus:

- smurtiniai nusižengimai, įvairaus pobūdžio įžeidimai, sumušimai, padegimai, sadistiniai veiksmai, nukreipti prieš tam tikrą asmenį;
- nusižengimai, siekiant asmeninės materialinės naudos, įskaitant smulkias vagystes, reketo atvejus, mašinų bei kitas vagystes;

- nelegalių narkotikų platinimas bei prekyba.

Apibendrinant galima sakyti, kad vaikai priklausantys rizikos grupei turi ne tik skirtumą, bet ir begalės panašumų. Vieni iš jų yra išžūlūs, akiplėšiški, mėgsta būti dėmesio centre, kiti – užsidarę, vengia viešumos, iš pažiūros kuklūs ir drovūs, treči – nuolat paniurę, pikti, įsitempę ir t.t. Dauguma delinkventinio elgesio paauglių problemų yra susiję su jų nederamu elgesiu ir visuomeninių taisyklių nesilaikymu.

1.4. Paauglių delinkventinį elgesį įtakojoantys veiksniai

Delinkventinio elgesio esmę, jo priežastys, delinkventų asmenybę tyrinėja daug mokslų, tarp jų, teisė, sociologija, kriminologija, psichologija, psichiatrija. Tyrimai įtikinamai parodė, kad nei delinkventinio elgesio pasireiškimo, nei nusikaltimo įvykdymo, nei asmenybės nepageidaujamų bruožų formavimosi neįmanoma paaiškinti koku nors vienu veiksnium ar jų grupe. Delinkventinis elgesys yra toks sudėtingas reiškinys, kad jį tiesiogiai arba netiesiogiai sąlygoja visas kompleksas įvairių veiksnių ir jų derinių : ekonominių, socialinių, kultūrinių, psichologinių (Личко, 1983).

Vaikai nėra gimę delinkventais, bet, esant tam tikroms aplinkybėms, jie gali „nudreifuoti“ delinkventinio elgesio link. Nustatyta, kad paauglių delinkventinio elgesio formos įsitvirtina veikiant tam tikroms išorinėms sąlygoms (autoritariniam auklėjimo stiliui, stingant dorinio auklėjimo, nesant vertybių sistemos, esant iškreiptiems šeimos santykiams, televizijos, kompiuterinių žaidimų neigiamam poveikiui ir kt.).

Paauglystė – pereinamasis periodas iš vaikystės į suaugusiojo amžių. Šiuo laikotarpiu prasideda didelės socialinės ir psichologinės permainos, kurios paprastai sutampa su audringu fiziologiniu vystymusi. Kalbėdami apie paauglystę, psichologai neretai šį amžiaus tarpą vadina kriziniu. Tai susiję su vaiko psichikos raidos netolygumais: vaikui labai svarbu išreikšti save, atskleisti savo individualybę, o charakterio bruožai, leidžiantys tą individualybę atskleisti, dar tik formuojasi. Vaikas nori būti savarankiškas, nepriklausomas, trokšta, kad su juo būtų skaitomasi, tačiau jokių socialinių prielaidų tokiam savarankiškumui įtvirtinti dar nėra (Petruolytė, 2003; Žukauskienė, 1996).

Paaugliams raidos metu sunkumų atsiranda dėl daugelio veiksnių – tiek vidinių (temperamentas, psichikos bei fizinė sveikata ir pan.), tiek išorinių (tėvų psichikos, sveikatos, auklėjimo, skurdo šeimoje, draugų delinkventinis elgesys), tiek ir jų sąveikos.

Siekiant padėti vaikams ir paaugliams „delinkventams“, būtina ne tik žinoti ir suprasti delinkventinio elgesio sampratą, tačiau ir įsigilinti į delinkventinio elgesio pasireiškimą ir

atsiradimą lemiančius veiksmus, todėl vienas iš svarbiausių procesų, nuo kurio priklauso vaikų elgesys, yra socializacijos proceso sėkmė.

Pasak L. Jovaišos (2007), socializacijos procesas vyksta visą gyvenimą. „Socializacija – reiškia visą bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo, asmenybės formavimo procesą, rengiant individą savarankiškam gyvenimui visuomenėje”.

V. Vaitekonienė (2001) nurodo tokius socializacijos proceso defektus:

1. auklėjimo klaidos šeimoje (pavyzdžiui, netiksliai išaiškintos elgesio normos, šiltų emocinių santykių stoka, kontrolės trūkumas, paskatinimų ir bausmių disproporcija, prieštaringi reikalavimai);
2. atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje;
3. nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokykloje;
4. visuomenės informavimo priemonėse demonstruojamas smurtas ir prievarta;
5. vaiko kognityvinės raidos sutrikimai.

Dėl minėtų poveikių gali atsirasti įvairių asmenybės moralinio formavimosi defektų, kaltės ir nerimo jausmas, išgyvenimo paviršutiniškumas, impulsyvumas ir nedrausmingumas, egocentiškumas, paviršutiniški emociniai ryšiai su kitais žmonėmis, silpnas atsakomybės jausmas, nepageidautinas ir nusikalstamas elgesys (Vaitekonienė, 2001).

Į klausimą, kas verčia paauglius delinkventiškai elgtis, vienareikšmiško atsakymo nėra. To priežastys įvairios ir viena iš jų tai, kad vaikų delinkventų vertybės nėra vienodos su normalaus elgesio vaikų vertybėmis. „Sutikime su tuo, kad jaunas, kaip ir suaugęs žmogus, šiandien yra praradęs ankstesnes moralinių vertybių kategorijas, o naujų neįsigijo. Jam atrodo, kad viskas yra leidžiama, svarbu, kad nepagautų darant blogą”. (Leliūgienė, 1994).

Pagrindinius veiksmus lemiančius vaikų ir paauglių delinkventinį elgesį, įvairūs autoriai nurodo panašius, tik dažnai kitaip juos įvardija. Skirtingų veiksnių, lemiančių vaikų ir paauglių delinkventinį elgesį, sklaida priklauso nuo autoriaus požiūrio į delinkventinį elgesį. Vieni autoriai pabrėžia psichologinį vaikų ir paauglių delinkventinį elgesį lemiančių veiksnių aspektą, kada išskiriami tokie lemiantys veiksniai, kaip paauglio ir vaiko vidinės nuostatos, polinkiai pažeidinėti socialines normas, charakterio nukrypimai ir kt. Kiti autoriai savo moksliniuose darbuose pabrėžia tokius veiksmus, kaip socialinė aplinka, priklausomybė tam tikrai socialiniai kategorijai ir kt.

G. Sakalauskas (2000) pagrindiniais veiksniais, nulemiančiais vaikų delinkventinio elgesio formavimąsi, įvardija netinkamą vaiko auklėjimą (tiek šeimoje, tiek ir mokykloje) bei nepageidaujamą vaiko ankstyvąją socializaciją.

Nepalankios vaikų gyvenimo sąlygos – tik vieno tėvo turėjimas, gyvenimas atskirai nuo biologinių tėvų, žemas tėvų išsilavinimas, žema tėvų profesinė padėtis – koreliuoja su

įsitraukimu į rizikingą elgesį. S. R. Asher atskleidė, kad asmenys, kurie tėvų elgesį suvokė kaip atstumiantį ir jautė emocinės šilumos trūkumą, turėjo daugiau emocinių problemų, buvo labiau linkę į agresyvumą ir delinkventiškumą nei tie, kurie sulaukdavo didesnio tėvų palaikymo (Asher, Coie, 1990).

Elgesys su vaikais šeimoje ir santykiai tarp tėvų daro įtaką vaiko pasirenkamiems elgesio variantams bendraujant su bendraamžiais. Vaikai, kurie yra kilę iš nepilnų šeimų, yra žymiai dažniau areštuojami ir patraukiami baudžiamajon atsakomybėn, palyginti su vaikais, kurie taip pat nusikalto, tačiau kilę iš pilnų šeimų. S. Wilkinson (pagal Kalpokas ir kt., 2004) tyrimas parodė, kad vaikas, augantis be tėvo, labiau linkęs vartoti alkoholį bei marihuaną, bėgti iš namų, muštis.

Kaip teigia M. Barkauskaitė ir D. Juodkaitė (1998), asmenybės fundamentalių ir psichologinių poreikių šeimoje patenkinimas ar jų nepaisymas, dažnos bausmės ankstyvoje vaikystėje tolygūs asocialaus elgesio formavimui. Baudžiamam vaikui pateikiamas ne tik agresijos modelis (tėvų elgesys), bet ir įdiegiamas pyktis bei neapykanta aplinkiniams.

V. Justickis (1984) vienu iš pagrindinių veiksnių, lemiančių delinkventinio elgesio pasireiškimą, nurodo vaiko ir paauglio charakterio nukrypimus „ Pagrindiniai delinkventinio elgesio paauglių charakterio nukrypimai yra: hipertimikas, epileptoidas, isteroidas, silpnavalis”.

Kaip teigia I. Leliūgienė (2003), delinkventinio elgesio atsiradimą sąlygoja kompleksas veiksnių:

Biologiniai veiksniai – tai nepalankūs fiziologiniai bei anatomiciniai organizmo pokyčiai: genetiniai, kurie yra paveldimi (įvairūs protiniai vystymosi sutrikimai, klausos, regos defektai, nervinės sistemos pažeidimai ir kt.), psichofiziologiniai (dažniausiai yra sąlygoti tokių reiškinių kaip per didelis psichofiziologinis krūvis organizmui, dažnos įvairios stresinės ir konfliktinės situacijos, ko pasekoje atsiranda įvairūs somatiniai, alerginiai susirgimai), fiziologiniai (apima kalbos sutrikimą, išorinį, fizinį nepatrauklumą, kuris daugeliu atveju sukelia nepalankią aplinkinių reakciją, taip pat sukelia vaiko nepakankamą socializaciją).

Psichologiniai veiksniai – tai įvairių psichopatologijų ar tam tikrų charakterio bruožų akcentuacijos. Šie nukrypimai pasireiškia įvairiais nerviniais – psichiniais susirgimais, psichopatijomis, padidėjusiu nervinės sistemos jautrumu ir kt. Charakterio nukrypimu (akcentuacija) laikomas toks esminis jo pakitimas, kai vienas ar keli bruožai yra nepakankamai stiprūs ar tokie ryškūs, kad dėl to žmogui sunku gyventi visuomenėje ir vykdyti jos reikalavimus.

Socialiniai – pedagoginiai veiksniai – jie atsiranda kaip mokyklinio, šeimyninio ar visuomeninio ugdymo proceso defektų padariniai.

G. Valickas (1997) išskiria tokius delinkventinį elgesį lemiančius veiksnius: nepalankios asmenybės raidos sąlygos šeimoje, neigiamas mokyklos ir bendraamžių grupės poveikis, neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka, individualios asmenybės savybės.

Neformalios grupės turi didelę įtaką vaikų ir paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimui. Neformaliose grupuotėse vaikų ir paauglių delinkventinis elgesys gali pasireikšti įvairiomis formomis, pradedant nuo alkoholizmo ir baigiant rimtomis nusikalstamomis veislomis. Paauglius gaujose ir grupuotėse vilioja galimybė laisvai elgtis, nesislepiančios draugų, vartoti narkotikus, alkoholį, ieškoti pramogų nusižengiant įstatymams ir padarant nusikalstamas veikas. Žinoma, tokių gaujų autoritetai yra rimtos nusikalstamos grupuotės, kurioms priklauso suaugusieji. Dažniausiai jaunimo gaujos anksčiau ar vėliau nusikalsta rimčiau, o po to jos arba pačios tampa nusikalstamomis grupuotėmis, arba pereina pas suaugusius nusikaltėlius. „Vidutiniškai pusę visų nusikaltimų paaugliai padaro grupėmis, vis daugiau nusikalstomų veikų jie padaro kartu su suaugusiais (Valickas, 1997).

Dažniausiai į neformalias grupuotes paauglys įstoja tada, kai jam nesiseka asmeniniame gyvenime ar turi problemų namuose, ar mokykloje. Šios grupuotės suteikia lygybės jausmą, nes į jas buriasi paaugliai panašių vertybių, su panašiomis elgesio normomis, panašiais tikslais. Norint paaugliui įstoti į neformalią grupuotę, dažniausiai jis turi padaryti kokią nors nusikalstamą veiklą, kad įrodytų savo tinkamumą grupės nariams. „Tokiose grupėse bendravimas vyksta tarp sau lygių, požiūris į daugelį dalykų yra panašus, jos tenkina daugelį nepilnamečių poreikių, o ir patys nepilnamečiai čia jaučiasi laisviau, gali daryti tai, ką namie draudžia tėvai. Ar bus daromi nusikaltimai, ar ne, priklauso nuo grupės kryptingumo. Kai nusikaltimas yra įvykdomas, tokią grupę sujungia ne tik bendri interesai, bet ir bendra paslaptis”. (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996).

A. Juodraitis (2002) išskiria tokius, delinkventinį elgesį lemiančius veiksnius: asmenybės struktūros ypatumai, nuostatos ir siekiai, socialinės aplinkos įtaka, deklaruojamų normų ir taisyklių pripažinimo ir laikymosi tendencijos.

E. Vileikienės (2005) teigimu, delinkventiniam elgesiui atsirasti nemažai įtakos turi tokie socialiniai veiksniai kaip sunkumai mokykloje, traumuojantys gyvenimo įvykiai, delinkventinės grupės ar subkultūros įtaka. Vaikų delinkventinis elgesys, ypač kai jis susijęs su smurtu bei priklausomybėmis, dažniausiai yra socialinio deficito išraiška. Dėl socialinio apleistumo jaunuoliai nesugeba adekvačiai reaguoti į konfliktines situacijas, neretai dėl vienokių ar kitokių charakterio savybių nesugeba pritapti mokykloje ar kitose grupėse, nesutaria su tėvais, dažnai turi susidarę labai neigiamą įvaizdį.

Anot K. Vitkausko (2010), kiekvienas elgesys yra lyginamas su kažkokia norma. Kai antisocialinis elgesys pasireiškia nežymiai, jis vadinamas teisės pažeidimu, o kai socialinėms ir

kultūrinėms normoms nusižengiama rimtai ir už tai atsakoma pagal Baudžiamojo kodekso straipsnį, vadinama nusikaltimu. Tokiais atvejais kalbama apie delinkventinį (pažeidžiantį teises) ir kriminalinį (nusikalstantį) elgesį.

Kokios bebūtų delinkventinio elgesio formos, jos tarpusavyje turi sąsajų. Alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimas, agresija ir neteisėti veiksmai sudaro vieną visumą, ir vaiko įtraukimas į kokią nors vieną iš delinkventinės srities veiklų didina tikimybę, kad vaikas bus įtrauktas ir į kitas teises pažeidžiančias veiklas (Staton, ir kt.,1999).

Paauglių priklausymą rizikos grupei gali lemti ankstesnis teisės pažeidimų padarymas, siauras interesų ir poreikių ratas, perdėtas savo asmenybės vertinimas, negatyvus požiūris į dorovines vertybes, piktumas, grubumas, kerštingumas, abejingumas kitiems žmonėms (taip pat ir artimiems), įprotis savintis svetimą turtą, smurtas prieš silpnus draugus (Ignatavičienė, Žukauskienė, 1999).

Rizikingam vaikų elgesiui įtakos turi ir ankstyvasis lytinis gyvenimas. Jauname amžiuje pradėti lytiniai santykiai sutrikdo jauno žmogaus gyvybines jėgas, reikalingas visaverčiam fiziniam ir psichiniam vystymuisi. Atsiranda galimybė užsikrėsti venerinėmis ligomis, vesti nepageidaujamą partnerę, gali išlikti ankstyvo lytinio gyvenimo metu patirtos seksualinės traumos, gresia nepageidaujamas nėštumas

1998 m. pirmą kartą Lietuvoje Kauno medicinos universiteto akušerijos ginekologijos klinikos mokslininkai išanalizavo psichosocialinių veiksnių sąsajas su paauglių lytiniu aktyvumu. Atlikus tyrimą nustatyta, kad ankstyva lytinė elgsena yra rizikingos elgsenos sindromo komponentas. Vaikinių lytinis aktyvumas susijęs su bendraamžių nuostatomis ir elgsena, žemu atsparumu bendraamžių įtakai, rūkymu, alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimu ir mažesniu religingumu. Merginų lytinis aktyvumas susijęs su psichologinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis šeimos problemomis, žemu savęs vertinimu, neigiamu požiūriu į mokymąsi, mažesniu religingumu, rūkymu, alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimu, bendraamžių nuostatomis ir elgsena, patirta fizine, psichologine ir seksualine prievarta (Jaruševičienė ir kt., 2000).

Žiniasklaida daro didelę įtaką mūsų visuomenei ir vaikams, perimdama vaidmenį, priklausančius išimtinai šeimai, mokyklai, dažnai nulemia vaiko vertybes, jo pasirinkimus ir elgesio tipus. Smurto vaizdų ir smurtinio elgesio demonstravimas tam tikromis žiniasklaidos priemonėmis arba nepilnamečiams skirti vaizdo žaidimai formuoja tokią jaunų žmonių vertybių sistemą, kurioje prievarta laikoma normaliu dalyku. (Dobryninas, 2000)

R. Žukauskienė (2006) televizijoje demonstruojamą žiaurumą išskiria kaip vieną iš asocialų elgesį skatinančių veiksnių. Vienas iš pagrindinių būdų mokyti agresyviai elgtis vaikams yra kitų asmenų pavyzdys. Kuo daugiau smurto demonstruojama televizijoje, tuo labiau

vaikai, spręsdami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti jėgą kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę. Televizijos pateikiamas smurtas sumažina vaiko jautrumą smurtui realiomis sąlygomis.

Vaikų delinkventinio elgesio formavimuisi didelę įtaką turi psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas. Dažnai su vaikų išgyventomis krizėmis susiję girtavimas ir narkomanija. Nepajėgdami patys išspręsti kylančių problemų ir stokojantys tėvų dėmesio, vaikai neretai išėitios ieško vartodami alkoholį, narkotikus, nuo kurių vėliau tampa priklausomi. Į priklausomybę pastūmėti gali ir tėvų ar bendraamžių pavyzdys. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas sudaro prielaidas jaunų žmonių asocialiam elgesiui ir nusikaltimams.

Amerikos mokslininkai paauglystėje surūkomų cigarečių skaičių sieja su prasta psichikos sveikata (psichiatrinės diagnozės, žemas savikontrolės lygis, nuolatinė nervinė įtampa), piktnaudžiavimu kitomis medžiagomis (alkoholiu ir narkotikais), tėvų skyrybomis. Žinoma, kad nestabilios psichikos asmenybės yra labiau linkusios į neadekvatų elgesį, todėl nusikalstamos veikos prevencija turi būti vykdoma lygiagrečiai su narkotikų, kitų psichoaktyviųjų medžiagų pasiūlos bei paklausos prevencija. Pasak mokslininkų, psichikos sutrikimai, tokie, kaip piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais, depresijos, dėmesio nesutelkimas, nerimas, šizofrenija, yra susiję su tabako vartojimu (Patkar, Vergare, Batra, 2000).

Galima teigti, kad mokykla yra antras socialinis institutas vaiko gyvenime. Vaikas ateina į mokykla jau su susiformavusiomis kai kuriomis normomis ir vertybėmis, tačiau čia jo laukia dar daug išbandymų ir naujovių, todėl vaiko elgesį gali įtakoti ir mokykla.

Manoma, kad mokykla kartu su šeima ir draugais gali labai stipriai įtakoti vaiko delinkventinio elgesio pasireiškimą. Dažnai mokyklos vadovybė, pati to nesuvokdama, pastūmėja vaiką netinkamai elgtis. <...>mokykla gali lemti, jog nepilnametis pakryps į nusikalstamą kelią. Tokio elgesio tikimybė padidėja, kai mokykla ir šeima nesugeba suteikti nepilnamečiams žinių, įgūdžių, nesuformuoja įsitikinimų, kurie pakreiptų vaiką visuomenei priimtina kryptim.

Pradėjus lankyti mokyklą, nepalankiomis sąlygomis išaugusių vaikų padėtis, palyginus su jų bendraamžiais, dažnai yra blogesnė, tie vaikai pasižymi elementarių bendravimo įgūdžių stoka. Būtent šiuo laikotarpiu santykiai su bendraklasiais sudėtingesni, įvairesni, turtingesni negu jaunesnių moksleivių. Bendravimas su jais vis labiau išėina už mokymosi mokykloje ribų ir įgauna labai didelę vertę.

Paauglystėje, esant šiems socialiniams ir psichologiniams pokyčiams, padidėja pavojus patirti emocinius ir elgesio sunkumus. Šie sunkumai gali kliudyti vaikų gebėjimui veiksmingai atlikti tam amžiaus tarpsniui svarbias užduotis, sukelti neigiamų padarinių tiek fizinei, tiek psichologinei savijautai, skatina prasižengti, nusikalsti (Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010).

Pasak V. Vaitekonienės (2001), atstumtųjų padėtis, nuolatiniai konfliktai, įtampa ir nepastovumas skatina juos ieškoti kokios nors išeities. Izoliuoti bei atstumti savo klasėje, nepilnamečiai pradeda aktyviai ieškoti kitos aplinkos, kuri juos priimtų, kur jie galėtų susilaukti pritarimo, paskatinimo. Atstumtieji nepilnamečiai sudaro mažas grupes su savomis elgesio normomis, vertybių sistema ir interesais, kur jie gali patenkinti daugelį nepaprastai svarbių poreikių – savęs įvertinimo, priklausomybės, pripažinimo bei pritarimo, naujų išpūdžių, globos bei užtarimo, saugumo ir kt. (Vaitekonienė, 2001).

Maža to, gali susiformuoti priešiškas mokyklai ir jos aplinkai, antivisuomeniško elgesio apraiškos. Problema iškyla ir tada, kai mokinys pašalinamas iš mokyklos už nusižengimus, ir jis paprasčiausiai neturi kur eiti. Vaikams patekus į mokyklą, t.y. į pradinės klasės, rizikos grupės vaikų yra maža dalis, tačiau vyresnėse klasėse jų skaičius sparčiai išauga. Neatsitiktinai konstatuojama, kad jau pradinėse klasėse išryškėja 4-6 procentai rizikos grupių moksleivių, o 7-8 klasėse jų skaičius padidėja 4-5 kartus. (Žukauskienė, 2006) Vaikai mokykloje yra kiekvieną dieną vertinami. Vertinami jų laimėjimai, poelgiai, jų savybės ar žinios lyginami su kitų mokinių savybėmis ar žiniomis, poelgiais ir kt. Vaikai turi būti vertinami objektyviai, be išankstinių nusistatymų ir be lyginimo su kitais vaikais. Į vaiką mokykloje turi būti žiūrima kaip į individualią asmenybę.

Gindamiesi vaikai naudoja priešišumą ir agresiją. Taip pat vaikas dėl savo charakterio savybių, materialinės padėties šeimoje ir kitų dalykų gali tapti klasės atstumtuuju. Atstumtųjų mokinių patiriamą emocinį diskomfortą bei neigiamą jų požiūrį į mokyklą dar gali sustiprinti įvairios mokytojų darbo klaidos ir trūkumai. (Justickis, 1993). Paaugliai ir vaikai, negalėdami patenkinti įsitvirtinimo, priklausomybės, užtarimo ir pripažinimo, naujų išpūdžių, globos, saugumo ir kitų poreikių prosocialioje aplinkoje, jaučia įtampą, o asocialioje kultūroje jiems atsiveria plačios galimybės – rizika, ekstremalios situacijos, išpūdžiai.

Mokykla, taip pat kaip ir šeima, vaikų ir paauglių delinkventiniam elgesio formavimuisi turi gana didelę įtaką. Manoma, jog socialinėmis prielaidomis paauglių delinkventiniam elgesiui galima laikyti : vaiko klasėje atstūmimas (atstumtasis vaikas), neobjektyvus vaiko žinių ir poelgių vertinimas, mokyklos vadovybės noras pašalinti vaiką iš mokyklos. Pedagogas turi būtinai atsižvelgti į šias išvardintas prielaidas ir siekti komandinio ir grupinio darbo metu pašalinti šias prielaidas delinkventiniam elgesiui, visa tai jam leis atlikti šios kompetencijos: taikyti individualaus darbo ugdytiniui metodus; gebėti įvertinti ugdytinio vietą socialinėje grupėje, vertinti ugdytinio aplinką, jos reikšmingumą ugdytinio socialiniam funkcionavimui, organizuoti visuomenės švietimą, siekiant išvengti neigiamų socialinių pedagoginių reiškinių, bendrauti ir bendradarbiauti su ugdytinių šeimos nariais, ugdymo institucijomis bei kitomis organizacijomis, gebėti taikyti socialinio tyrimo metodus.

Apibendrinant galima pasakyti, kad pagrindiniai veiksniai, lemiantys nepilnamečių delinkventinį elgesį, yra: biologiniai veiksniai – nepalankūs fiziologiniai bei anatininiai paauglio organizmo pokyčiai; psichologiniai veiksniai – įvairios psichopatologijos ir tam tikrų charakterio bruožų akcentuacijos, socialiniai – pedagoginiai veiksniai – netinkamas auklėjimas šeimoje, mokyklos ir bendraamžių grupių įtaka, neigiama žiniasklaidos ir kriminalinės justicijos sistemos įtaka.

2. PAGRINDINĖS PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENCIJOS KRYPTYS

2.1. Nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje

Nepilnamečių justicija tai sritis, apimanti ne tik teisingumo nepilnamečiams vykdymą, bet ir vaikų teisių apsaugą, rizikos grupių prevenciją ir globą, vaikų ir jaunimo švietimo bei užimtumo politiką ir t. t.

Pagrindinis nepilnamečių justicijos sistemos tikslas – išsiaiškinti vaikų delinkventinio elgesio pagrindus, suformuoti priemones, kurių pagalba būtų išugdoma socialinių individų savimonė bei pasiekiamas rezultatas, kad nusikaltę vaikai, kuriems buvo pritaikyta atitinkama priemonė, nebegrįžtų prie delinkventinio elgesio modelio. (R. Šalaševičiūtė, 2011)

Vaikams, kaip ir suaugusiems, būdinga nuolatinė raida, kurią įtakoja santykiai šeimoje, jų gyvenimo, vystymosi ir ugdymo sąlygos, socializuojančios institucijos, aplinka bei kiti veiksniai. Teoriškai valstybei bei visuomenei vaiko raidos, elgesio skirtumai turėtų būti svarbūs tiek ir ta prasme, kad juos įvertinus, vaikui būtų laiku suteikta profesionali ir efektyvi pagalba, pašalinti rizikos veiksniai, užtikrintas ir pačių vaikų, ir visuomenės saugumas.

Nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje pradėta 1996 metais. Įgyvendinant nepilnamečių justicijos reformą buvo remtasi Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija bei rekomendacinio pobūdžio dokumentais – Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklėmis (Pekino taisyklės), Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikaltimų prevencijos gairėmis (Rijardo taisyklė), Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklėmis (Havanos taisyklės), bei Jungtinių Tautų rezoliucija dėl nepilnamečių justicijos administravimo. Šiuose dokumentuose pateikiamos nepilnamečių justicijos kūrimo ir tobulinimo gairės, kurios skirtos pritaikyti valstybėms. (R. Šalaševičiūtė, 2011)

Jungtinių Tautų vystymo programos iniciatyva 1999 m. lapkričio 17 d. buvo pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa (1999-2002 m. m.). Pagrindinis jos tikslas – mažinti nepilnamečių pakartotinai padarytų nusikaltimų skaičių. Tai turėjo įtakos naujai nepilnamečių justicijos koncepcijai, padėjo parengti institucijų mokymo programas, numatė būtinus veiksmus esamoms pataisos įstaigoms modernizuoti ir suteikė atitinkamų institucijų darbuotojams reikiamos informacijos apie darbo su nepilnamečiais specifiką.

2004 m. gruodžio 19 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino antrąją Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programą, kurios tikslas buvo siekti teisę pažeidusių nepilnamečių

resocializacijos ir taip prisidėti prie nepilnamečių delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo mažinimo. Taip pat sukurti optimalų šioje sistemoje veikiančių institucijų tinklą, nuolat tobulinanti justicijos pareigūnų ir kitų darbuotojų mokymo sistemą. (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998*).

Šiuo metu yra vykdoma 2009-2013 metų Nepilnamečių justicijos programa, kurioje nurodoma, kad viena svarbiausių nepilnamečių justicijos tobulinimo sričių yra personalo, dirbančio su nepilnamečiais, kvalifikacijos kėlimas. Programoje numatyta, kad svarbu ne tik sukurti nuolatinę nepilnamečių justicijos sistemos personalo mokymo sistemą, diegti nuoseklias kvalifikacijos kėlimo programas, bet ir toliau ieškoti būdų, kaip motyvuoti šios darbuotojus ir gerinti jų darbo metodus.

Paminėtina, kad įgyvendintos Nepilnamečių justicijos programos užtikrino pastebimą nepilnamečių justicijos sistemos pažangą. Šių programų pagrindu buvo pradėta kurti vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistema.

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos kūrimo poreikį lėmė ne tik tarptautinių standartų įgyvendinimo užtikrinimas, bet ir statistiškai pagrįstas vis augantis nepilnamečių delinkventinio elgesio atvejų skaičius. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas buvo priimtas 2007 m. birželio 28, nuo 2011 m. sausio 1 d. galioja nauja įstatymo redakcija. (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998*).

Minimalios ir vidutinės priežiūros sistema šiuo metu yra viena iš silpniausių priežiūros sistemos grandžių. Savivaldybėse nėra sukurta minimalios priežiūros priemonių sistema, nėra minimalios priežiūros modelio. Tai yra viena iš priežasčių, dėl kurios auga probleminio elgesio vaikų skaičius bei vidutinės priežiūros įstaigų poreikis.

Teiginiai, kad šalyje veikia įvairių minimalios priežiūros institucijų tinklas: dienos centrai, psichologinės pedagoginės tarnybos, vaikų ir jų šeimų konsultavimo centrai ir pan., galintys teikti (ar teikiantys) pagalbą probleminio elgesio vaikams, nėra tikslūs, kadangi šiuo metu dienos centrai teikia paslaugas socialinės rizikos šeimų vaikams ir jų veikla, darbo metodai yra orientuoti į šiuos vaikus; savivaldybių seniūnijose ar mokyklose esantys socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai dėl didelio darbo krūvio negali skirti reikiamo dėmesio probleminio elgesio vaikui bei jo šeimai; psichologinę pagalbą teikiančių specialistų poreikis yra apie 4 kartus didesnis, todėl apie jų darbą su probleminio elgesio vaikais galime kalbėti tik teoriniame lygmenyje. Be to, būtina pažymėti, kad šiuo metu minimalios priežiūros institucijų sistema stokoja profesionalių, aukštos kvalifikacijos specialistų, teisinės bazės bei darbui darbui su probleminio elgesio vaikais ir jų šeimomis rekomendacijų.

Vidutinės priežiūros lygmenyje taip pat būtini nemažai žmogiškųjų ir finansų išteklių reikalaujantys pokyčiai.

Šiuo metu yra reikalingos naujos vidutinės priežiūros įstaigos tiek berniukams, tiek mergaitėms. Ši teiginį pagrindžia Vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenys, kriminologų pastebėjimai bei tyrimai apie delinkvencijos lygį, ypač augantį mergaičių tarpe. Minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų bei jų paslaugų poreikio įvertinimui turi būti sukurta vaikų elgesio vertinimo kriterijų sistema, šis darbas patikėtas specialistų komandai. Esamas teisinis reglamentavimas nėra išsamus ir pakankamas, kad galima būtų vaikus priskirti probleminio elgesio, rizikos grupei, įvertinti minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių bei institucijų poreikį. Šią aplinkybę patvirtina savivaldybių, apskričių duomenys apie delinkventinio elgesio vaikus. Vaiko teisių apsaugos tarnybos žiniomis, savivaldybių bei apskričių atstovai priskaičiuoja ne vieną tūkstantį delinkventinio elgesio vaikų, kuriems, jų manymu, būtina skirti vidutinę priežiūrą, t.y. apgyvendinimą specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose. Realus vidutinės priežiūros priemonių poreikis šiuo atveju yra (ar būtų) mažesnis, jeigu vaikams būtų garantuojama efektyvi, profesionali ir savalaikė pagalba – minimalios priežiūros priemonės jų gyvenamojoje vietoje. (Vitkauskas, 2010)

Vykdamas tiek minimalią, tiek vidutinę priežiūrą yra itin svarbu, kad kiekvienam nepilnamečiui bei jo šeimai būtų užtikrinta socialinė, psichologinė, pedagoginė ir kita reikalinga pagalba, t.y. būtina kvalifikuota kompleksinė pagalba bei ją teikti galinti aukštos profesinės kvalifikacijos specialistų komanda. Tuo tarpu, ir minimalios priežiūros lygmenyje, ir vidutinės priežiūros lygmenyje itin trūksta kvalifikuotų, darbui su probleminio elgesio vaikais paruoštų, specialistų. Vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenys apie specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų struktūrą atspindi specialistų: psichologų, socialinių pedagogų, socialinių darbuotojų, trūkumą bei mažą jų darbo užmokestį, sąlygojantį dažną specialistų kaitą ar specialistų vietų vakansijas.

Kalbant apie silpnąsias nepilnamečių justicijos sistemos grandis būtina paminėti, kad pačia silpniausia grandimi ir viena didžiausių spragų nepilnamečių justicijos sistemoje yra nepilnamečių resocializacija. Resocializacijos procesas, t.y. socialinio statuso ir vertybių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ir kitomis priemonėmis, integruojant vaiką į visuomenę, vienas svarbiausių justicijos elementų, praktikoje iki šiol nėra vykdomas.

Sprendžiant vaiko elgesio korekcijos problemą yra itin svarbus pagalbos, priežiūros priemonių nuoseklumas, sistemiškumas, tęstinumas bei išbaigtumas. Šių savybių pasigendama šiuo metu veikiančioje vaikų elgesio korekcijos sistemoje, ypač kalbant apie vidutinės ir maksimalios priežiūros sistemas. Būtent, nepilnamečiai, sugrįžę iš pataisos namų, specialiųjų auklėjimo ir globos namų, nesant pagalbos tęstinumo, išbaigtumo bei paslaugų sistemos, faktiškai turi savarankiškai spręsti adaptacijos visuomenėje bei kitas problemas, kylančias

nepilnamečiui grįžus į savo gyvenamąją vietą. Dauguma nepilnamečių, ypačiai grįžusių iš pataisos namų, neturi išsilavinimo, reikalingo profesijai įgyti. Dauguma neturi darbo patirties. Ryšiai su šeima retai būna išlikę ar bent gali vystytis palankiai. Taigi, susiformuoja kompleksas veiksmų, kurie riboja vaiko adaptaciją visuomenėje, grįžimą į ją. Nepilnametis, nesulaukęs pakankamai dėmesio, pagalbos bei paramos grįžta į tą pačią nepalankią, neigiamą aplinką, iš kurios jis buvo paimtas - susidaro uždaras ratas. (Valeikienė, 2006)

Pasitaisyti bandančiam nepilnamečiui bei jo šeimai yra būtina kompetentingų institucijų bei profesionalų pagalba ir parama, taip pat ilgalaikės pozityviosios socializacijos, socialinės terapijos bei reabilitacijos programos. Tiesa, optimaliam resocializacijos rezultatui pasiekti, darbas su nepilnamečiu teisės pažeidėju bei jo šeima turi būti pradedamas ne jam grįžus iš vidutinės ar maksimalios priežiūros įstaigos, o jam dar būnant joje.

Visame vaiko elgesio korekcijos procese itin svarbus vaidmuo tenka aktyviam bei tampriam nepilnamečio ir jo šeimos narių, švietimo ir ugdymo įstaigų, sveikatos priežiūros įstaigų, vaiko teisių apsaugos specialistų, policijos pareigūnų bei kitų valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimui, kadangi tik bendras darbas leidžia užtikrinti ilgalaikės kompleksinės pagalbos teikimą vaikui ir jo šeimai bei galimybę stebėti, vertinti ir analizuoti teikiamos pagalbos efektyvumą bei poreikį. Praktikoje, stebime rezultatyvaus ir efektyvaus tarpžinybinio bendradarbiavimo trūkumą. Institucijos nenori prisiimti pagalbos vaikui ir jo šeimai resocializacijos proceso koordinatoriaus vaidmens. (Navickas, 2006.)

Apibendrinant norime paminėti, kad svarbiausias tikslas yra ugdyti nepilnametį, o ne jį bausti, stengtis integruoti į visuomenę, suteikiant ir skatinant tam būtinus asmeninius ir socialinius gebėjimus. Jau yra numatytos atitinkamų priemonių sistemos, kurios yra skirtos padėti vaikui įveikti susiformavusi ydingą elgesį, bei išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą. Minėtos sistemos yra įvardijamos kaip Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos. Tačiau investicijos, žmogiškųjų ir finansinių išteklių plėtra neišspręs visų problemų, kadangi šiame procese yra itin svarbus žmogiškasis faktorius – geranoriškas ir tamprus įvairių institucijų bendradarbiavimas, palankus visuomenės požiūris į probleminio elgesio vaikus, jiems teikiama pagalba baudžiamosios politikos keitimo auklėjamoji nauda, alternatyvių poveikio priemonių pranašumas

2.2. Bendrosios prevencijos prielaidos

Pastaruoju metu Lietuvoje vis dažniau atkreipiamas dėmesys į nepilnamečius delinkventus ir jų daromus nusikaltimus, pabrėžiant per dvidešimt pastarųjų metų beveik dvigubai padaugėjusių jų padaromų nusikaltimų, nemažėjančią pakartotinai nusikalstančiųjų dalį, taip pat

vis jaunėjančių delinkventų amžių. Kovai su šiuo reiškiniu būtinas kompleksas priemonių, iš kurių viena – efektyvios delinkventų nepilnamečių resocializacijos sistemos sukūrimas ir tinkamų prevencinių priemonių taikymas.

Nusikaltimų prevencijos teorija ir prevencinių priemonių praktinis taikymas remiasi prielaida, kad paauglių delinkventinis ir nusikalstamas elgesys yra dėsningi reiškiniai, kuriems daro įtaką tam tikros socialinės bei individualios aplinkybės. Žodis “prevencija” (iš lot. k. *praeventio*) reiškia kelio užkirtimą tam tikram reiškiniui. Todėl organizuojant prevencines priemones, dera išsiaiškinti šio reiškinio paplitimą, jo kilmę ir prevencijos galimybes. (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000*).

Prevencija siaurąja prasme suprantama kaip specialios priemonių sistemos padedančios išsiaiškinti ir šalinti negatyvius asmens socializacijos veiksnius. (R. Šalaševičiūtė, 2011)

Kriminologijos mokslas nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją skirsto į tris stadijas:

- *Ankstyvąją*. Reiškinių, neigiamai veikiančių asmenybės formavimąsi, neutralizavimas. Laisvalaikio, popamokinės veiklos, užimtumo organizavimas;
- *Tiesioginę*. Tiesioginė nepilnamečių nusikalstamumo prevencija prasideda tada, kai nusikaltimas jau padarytas. Šia prevencija siekiama užkirsti kelią tolesnei nepilnamečio nusikalstamai veiklai, po to, kai jis jau kartą padarė nusikaltimą. Tuo pačiu tiesiogine prevencija siekiama sustabdyti nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės degradaciją ir neutralizuoti neigiamas jo asmenybės savybes. Ši prevencijos stadija prasideda tada, kai ankstyvoji prevencija nedavė teigiamų rezultatų.
- *Recidyvinio nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją*. Recidyvinio nusikalstamumo prevencijos uždavinys – nustatyti priežastis, aplinkybes, dėl kurių anksčiau paskirta bausmė buvo nepakankama ir kodėl nubaustas asmuo nepasitaisė, o vėl pakartotinai nusikalto.

Taip pat literatūros šaltiniuose pateikiamos ir kitos nusikalstamumo prevencijos klasifikacijos. Nusikaltimų prevencija gali būti skirstoma į (Smolinas, 2010):

- *bendrąją*, kuri yra nukreipta į pagrindinių nusikalstamumui sąlygas sudarančių veiksnių šalinimą arba jų įtakos sumažinimą;
- *specialiąją*, kuri yra nukreipta į tam tikrų asmenų grupes, kurie, kaip manoma, linkę pažeisti įstatymus, bei pozityvios mikroaplinkos formavimą;
- *individualiąją*, kuri yra suprantama, kaip darbas su asmenimis, kurie jau padarė nusikaltimus, siekiant apsaugoti juos nuo nusikaltimų kartojimo.

Nepilnamečių nusikalstamumo prevencija siekiama nustatyti nepilnamečių auklėjimo trūkumus šeimoje, mokykloje, kitoje nepilnamečių supančioje mikrosocialinėje aplinkoje,

neigiamai veikiančius besiformuojančią nepilnamečių asmenybę. Tai yra, norint organizuoti efektingas prevencijos programas, būtina, visų pirma, išsiaiškinti, kokie veiksniai turėjo įtakos atsirasti delinkventiniam ir nusikalstamam elgesiui, kokios priežastys paskatino nepilnamečių pasukti nusikalstamumo keliu (Čepas, 1986).

Prevencinio darbo tikslas – nutraukti nusikaltimų uždara ratą ir pasukti procesą kita linkme. Nusikaltimų prevencija kriminologine prasme yra visų valstybinių ir privačių pastangų, kuriomis siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, visuma (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras*, 2000).

Mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad vaikams, kuriems sunkiai sekasi laikytis visuotinai priimtų taisyklių, reikalingos valstybės institucijų teikiamos korekcinės paslaugos, o resocializacija laikytina tinkamu nepilnamečių delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo sprendimo būdu (Vitkauskas, 2010).

Tačiau šiuolaikinis požiūris yra toks, kad delinkventinis elgesys yra normalus, įprastas modernios visuomenės reiškiny, o nusikalstantys individai ypatingai nesiskiria nuo likusios visuomenės dalies. Dėmesys koncentruojamas ne į individus, bet į tarpusavio santykius, aplinką, socialinę infrastruktūrą. Šiuolaikinės prevencijos mokyklos pagrindinės nuostatos: 1) prevencija, o ne reabilitacija turi būti šiuolaikinės kriminologijos dėmesio centre, nes niekas iš tikrųjų nežino, kaip pataisyti ar reabilituoti teisės pažeidėjus; 2) delinkventinis ir nusikalstamas elgesys gali būti kontroliuojamas veikiant potencialių aukų aplinką; 3) nusikaltimų prevencijos programos turi būti nukreiptos prieš delinkventinio elgesio pasireiškimą ir nusikaltimų padarymą labiau nei po delinkventinio elgesio pasireiškimą ir nusikaltimų padarymo; 4) kuomet sumažės galimybių delinkventiškai elgtis ir nusikalsti, atitinkamai sumažės ir delinkventų (Smolinas, 2010).

Siekis mažinti nepilnamečių nusikalstamumą, koreguoti delinkventinį elgesį, lėmė pastarojo dešimtmečio Lietuvoje vykdomos nepilnamečių justicijos politikos strateginės kryptys ir uždaviniai. Šiuo laikotarpiu buvo stebimas padidėjęs valstybės institucijų dėmesys nepilnamečių delinkvencijai, kuris reiškėsi programų, strategijų, naujų įstatymų gausa ir tam tikrais instituciniais pokyčiais nepilnamečių justicijos srityje. 1999 m. pradėta nepilnamečių justicijos reforma, priimtose nepilnamečių justicijos 1999-2002 ir 2004-2008 metų programos, 2007 m. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (toliau – VMVPĮ), kurio tikslas - sukurti vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui ir socialinės pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, padėsiančią vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį ir išsiugdyti prasmingo gyvenimo sampratą (Vitkauskas, 2010).

Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija rūpinasi daugelis valstybės ir nevyriausybių organizacijų. Deja, ne visada jos suvienija savo pastangas bendram darbui, dar trūksta veiksmų koordinacijos, vientisos darbo sistemos.

Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinėje programoje (1996), kuri parengta vykdant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 metų liepos 10d. posėdžio Nr. 38(2) protokolinią sprendimą „Dėl vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos matmenų“, derinamas trumpalaikių ir ilgalaikių priemonių kompleksas, siekiant:

- pagerinti mokinių ir kitų vaikų sveikatos priežiūrą, jų užimtumą (ypač mokyklos lankymą), dvasinį, moralinį ir elgesio kultūros ugdymą;
- laiduoti vaikų, gyvenančių žemiau skurdo ribos (ypač benamių, vaikataujančių ir elgetaujančių, socialinę globą ir rūpybą, ypatingą dėmesį skiriant jų pedagoginei priežiūrai ir užimtumui;
- sutelkti vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencinę veiklą savivaldybių ugdymo socialinės globos ir rūpybos institucijose, joms bendradarbiaujant su visuomeninėmis ir kitomis nevyriausybėmis organizacijomis;
- suderinti šalyje valstybinių institucijų, dalyvaujančių vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijoje, veiklą bei laiduoti informacinį, teisinį, mokslinį ir metodinį šios veiklos aprūpinimą (Smolinas, 2010).

Svarbu pabrėžti, kad sprendžiant vaikų ir jaunimo delinkventinio elgesio ir nusikaltimų prevencijos problemas, būtina užtikrinti tinkamą šių institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą. Todėl institucijų veikla turi būti efektyvi šiais jų veiklos lygmenimis (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000*):

- Nacionaliniu lygmeniu arba visos valstybės mastu.
- Savivaldybių lygmeniu, atsižvelgiant į teritorinį pasiskirstymą.
- Atskirų institucijų lygmeniu.

Svarbu, kad kiekviena sistemos dalis sąžiningai ir iki galo atliktų savo darbą, juo dalydamasi ir apie jį informuodama kitas sistemos dalis. Socialinių paslaugų tinkle neturi būti plyšių, šio tinklo atskiri komponentai turi būti tarpiai tarpusavyje susiję. Kokybiškas ir informatyvus darbas skatina tarpusavio pasitikėjimą, bene vieną iš svarbiausių sėkmingo bendro darbo komponentų. Valstybė turi apibrėžti nusikalstamumo prevenciją kaip vieną iš prioritetinių savo veiklos sričių. Turi būti išdėstyti aiškūs nusikalstamumo prevencijos kriterijai nusikalstamumo kontrolės politikos vykdytojams. Be stiprios politinės valios, stichinė, nesiremianti valstybės mastu patvirtinta strategija, nusikalstamumo prevencijos priemonių

taikymo politika nebus sėkminga. Tai turi būti apibrėžta Teisės instituto rengiamoje Nusikalstamumo kontrolės koncepcijoje.

Apibendrinant galime teigti, kad kiekviena veikla, kuria siekiama kreipti vaiko socializacijos procesą vaikui ir visuomenei naudinga linkme, pirmiausia turi remtis vaiko interesais. Šią principinę nuostatą įtvirtina ir tarptautinės, ir nacionalinės teisės normos. Ji reiškia, jog svarbiausia yra atpažinti ir suvokti vaiko problemas, siekti jas šalinti arba švelninti jų poveikį ir siūlyti tai, ko vaikui labiausiai reikia, kas galėtų jį motyvuoti ir skatinti gyventi kitaip. Kaip jau buvo minėta, socialiniu požiūriu netinkamą vaiko elgesį lemia kompleksas pačių įvairiausių aplinkybių (vaiką supanti ryšių sistema), kurių iš esmės negali paveikti jokios pavienės prevencinės priemonės (pvz., vien tik tėvai, mokykla, policija, vaiko teisių apsaugos tarnybos ir pan.). Esminį poveikį kompleksiniam reiškiniui gali daryti tik atitinkamų priemonių kompleksas, t. y. bendram tikslui sutelktos pastangos – bendradarbiavimas.

2.3. Prevencinės priemonės ir programos, jų įgyvendinimas bendro lavinimo mokykloje

Prevencinis darbas pirmiausia prasideda nuo problemų suformulavimo. Kiekvienas mokslinis darbas ar praktinis pranešimas prasideda nuo problemų iškėlimo, po to jau kalbama apie priemones, kaip šią problemą reikėtų spręsti. Nustačius problemą, reikia surasti tinkamų priemonių šiai problemai spręsti. Galima būtų teigti, kad mes mokame išaiškinti problemas, sugebame suprasti jų svarbą, reikšmę, pasakyti, kas įvyks, jeigu problemos nebus išspręstos. Tačiau delinkventinio elgesio ir nusikaltimų prevencija neapsiriboja tik priemonių pasirinkimu. Reikalinga organizuoti jų vykdymą bei užtikrinti jų efektyvumą.

Kad sėkmingai spręstumėme prevencijos problemas, reikalinga gerai koordinuota, sistematizuota visų suinteresuotų institucijų ir organizacijų veikla. Tokiai veiklai organizuoti, visų pirma, reikalinga objektyvi, patikima, išsami informacija. Tik tiksliai žinodami, kokios yra vaikų problemos, su kokiais sunkumais jie susiduria, kokios yra jų šeimos, kokie asmenybės ypatumai, galime atsakyti į klausimą – ką turime daryti, kokias priemones reikia numatyti, kas ir kaip turi dalyvauti prevencijos darbe, kokių šio darbo rezultatų galime tikėtis.

Taigi tobula informacinė sistema – tai sėkmingas prevencinio darbo pagrindas. Prevencija be informacijos – akla prevencija (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998*).

Vienos iš dažniausiai taikomų prevencinio darbo organizavimo formų yra prevencinės veiklos programos. Prevencijos priemonių projektavimas yra socialinės inžinerijos darbas, sudėtingas, reikalaujantis specialaus parengimo, specialių tyrimų, vykdomas nustatytais

metodais. Dabartinis delinkventinio elgesio ir nusikaltimų prevencijos projektų kūrimas vienija kelių mokslų pasiekimus (kriminologijos, vadybos, politologijos ir psichologijos).

Delinkventinio elgesio ir nusikaltimų prevencijai taikytinas vadybos mokslas. Mat prevencija vykdoma įgyvendinant prevencijos priemones. Įdiegiant šias priemones dažnai dirba tūkstančiai žmonių, panaudojami milžiniški piniginiai ir kiti resursai. Joms įvykdyti tenka spręsti nepaprastai sudėtingas valdymo bei organizacines problemas. Dėl viso to minėtos priemonės gali būti sėkmingos, jeigu remiasi dabartinio vadybos mokslo pasiekimais. Todėl prevencija dažnai apibrėžiama kaip mokslas apie kriminalinės rizikos valdymą

Delinkventinio elgesio ir nusikaltimų prevencija vykdoma visuomenės labai ir su visuomenės pagalba. Todėl organizuojant delinkventinio elgesio ir nusikaltimų prevenciją labai svarbu yra žinoti apie visuomenę, visuomenės grupes, judėjimus, organizacijas, jų aktyvumo šaltinius ir poveikio jiems metodus.

Remiantis šių mokslų pagrindais, prevencijos veiklai keliami griežti reikalavimai:

- Mokslinis pagrindumas. Numatytų prevencinių priemonių pagrindumas turi būti įtikinamai įrodytas mokslo numatytomis priemonėmis. Numatant prevencines priemones delinkventiniam elgesiui ir tam tikriems nusikaltimams sumažinti, turime aiškiai parodyti, kuo grindžiamas mūsų įsitikinimas, kad būtent šios priemonės šiomis sąlygomis duos reikiamą efektą. Šis pagrindimas turi atremti mokslinę kritiką.
- Organizacinis pagrindumas. Numatę prevencines priemones, turime tiksliai nustatyti, ar tikrai turimomis priemonėmis galime pasiekti prevencijos tikslus. Tam turi būti numatyta, kaip bus organizuotos ir valdomos šios priemonės.
- Praktinis pagrindumas. Reikia, kad numatytos priemonės būtų gerai pritaikytos vykdyti praktiškai. Tos priemonės turi būti parengtos taip, kad jų vykdytojais aiškiai suprastų, ką ir kokia tvarka jie turi atlikti. Be to, jiems turi būti iškelti uždaviniai, su kuriais jie sugebėtų susidoroti. Jie turi turėti atitinkamą kvalifikaciją ir sugebėjimus (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000*).

Dabartinė visų šių reikalavimų realizavimo forma yra prevencinių priemonių projektas (trumpai – projektas). Tai atitinkanti minėtus mokslo reikalavimus prevencijos teorijos ir realizavimo forma. Prevenciniai projektai pateikiami norint pagrįsti tam tikrų priemonių būtinumą. Prevencinių priemonių projektas kartu yra ir finansinis dokumentas, tiksliai numatantis išlaidas ir prevencinės veiklos rezultatus. Patvirtintas jis tampa veiklos programa. Pagaliau projektas yra vykdymo kontrolės ir įvertinimo pagrindas. Dėl visų šių aplinkybių prevencinių priemonių projektai užima pagrindinę vietą organizuojant prevencinę veiklą.

Tarp daugelio priežasčių, dėl kurių prevencijos priemonės ne visada sėkmingos, yra ta, kad "teorija nepasiekė praktikos". Neretai manoma, kad jeigu nutarimas dėl vienos ar kitos prevencijos priemonės priimtas oficialiai ir yra paskirti atsakingi asmenys už jos įgyvendinimą, vadinasi, jų realumu bei efektyvumu nereikia abejoti. Reikia tik reikalauti iš pareigūnų, atsakingų už priemonių įgyvendinimą, kad jie sąžiningai susidorotų su jiems pavestu darbu. Kiekvienu konkrečiu atveju būtina išnagrinėti, su kokiais sunkumais bus susidurta įgyvendinant priemonę, kokiais būdais bus sprendžiamos iškilusios problemos, kokių šalutinių padarinių turės priemonių įgyvendinimas ir t. t. Dėl to nemažai puikių sumanymų taip ir lieka popieriuje (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000*).

Prevencija daugelyje pasaulio šalių vykdoma keliais etapais. Pirmasis etapas yra ankstyvosios prevencijos programos. Delinkventinio elgesio ir nepilnamečių nusikalstamumo ankstyvoji prevencija yra bendrosios prevencijos dalis. Ši prevencija prasideda tada, kai tik atsiranda pirmieji vaikų ir paauglių nepalankių auklėjimo sąlygų požymiai, darantys įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi. Ankstyvoji prevencija koreguoja silpnas antivisuomenines vietas asmenybėje, o taip pat šalina mikroaplinkos kriminogeninius faktorius, kad užkirstų kelią nepilnamečių nusikalstamumui ir delinkventinio elgesio pasireiškimui. Ši prevencija turi būti taikoma tiems asmenims, kurių elgesys neatitinka moralinių ir teisinių normų, bet dar neperaugo į nusikaltimą. Čia galima būtų priskirti nepilnamečius, kurie nepaklūsta socialinės kontrolės priemonėms, kurie pažeidžia mokyklos drausmę, nusižengia vidaus taisyklėms, bėga iš namų ir valkatauja, susideda ir palaiko santykius su antivisuomeninėmis grupuotėmis, užsiima smulkiu vagiliavimu, pažeidinėja viešąją tvarką, gadina kitų žmonių turtą, atiminėja pinigus ar įvairius daiktus, priklausančius jaunesniems už juos vaikams, vartoja alkoholinius gėrimus bei narkotines medžiagas, kurios jau pačios savaime, sudaro didesnę tikimybę, kad nepilnametis nusižengs ir t.t. (*Čepas, 1986*).

Apibendrinant galima sakyti, kad delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo prevencija - tai ne tik atvejų sumažinimas ar renginio pravedimas mokykloje. Tai darbas su mokiniais, pedagogais, tėvais ir visa mokyklos bendruomene. Svarbu pažymėti, kad norint sėkmingai spręsti prevencijos problemas, reikalinga gerai koordinuota, sistematizuota visų suinteresuotų institucijų ir organizacijų veikla. Lietuva jau įrodė vykdydama „karo keliose“ ir patyčių mokyklose prevenciją, kad mobilizavus įvairius partnerius, užtikrinus stabilų finansavimą ir taikant kitose pasaulio valstybėse patikrintus bei moksliskai pagrįstus prevencijos metodus, galima pasiekti gerų rezultatų.

2.4. Delinkventinio elgesio paauglių prevencija bendrojo lavinimo mokykloje

Individo ugdyme bei socializacijoje ypatingas vaidmuo tenka mokyklai. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose (1997) akcentuojamas mokyklos vaidmuo, atskleidžiant bendrąsias žmogaus vertybes, įgyjant gebėjimus spręsti savo ir visuomenės problemas, įprasminant savo gyvenimą prieštaringojoje tikrovėje, ją keičiant.

Pasak R. Grigo (1995), „Mokykla įveda individą į sudėtingą šiandien greit kintančios informacijos sistemą, į socialinių, ypač dvasinių, vertybių pasaulį. Padeda įgyti vertybinius – orientacinius pagrindus, internalizuoti artimų, su jo individualiu gyvenimu susijusių, taip pat labiau nutolusių, tačiau ne mažiau reikšmingų, socialinių tikslų sistemą.”(Grigas, 1995, p. 159). Šis teiginys apie mokyklos vaidmenį vaiko socializacijos, prevencijos ir ugdymo procese rodo, jog mokykla, neskaitant šeimos, yra svarbiausia ugdymo bei socializacijos institucija.

Analizuojant šiandieninės mokyklos funkcijas ir šį darbą vykdančių profesionalų (mokyklų vadovų, socialinių pedagogų, psichologų, klasės auklėtojų) funkcijas, galėtume teigti, kad pagrindinio ugdymo tikslo – vaiko gerovės – institucijos siekia vykdydamos ankstyvosios prevencijos programas.

Ankstyvoji prevencija – tai plataus profilio visų krypčių vaikų socializacijos programos, kurios užima vaikus ir didina vaikų socialinės integracijos galimybes, įgyvendinimas.

Ankstyvosios prevencijos programos finansiškai labai efektyvios, palyginti su ilgalaikio įkalinimo įstaigų išlaidomis. Efektyvioms ankstyvosios prevencijos programoms priskiriamos ikimokyklinio ugdymo programos, ankstyvi socialinių darbuotojų vizitai į namus, į mokyklas, šeimos terapija ir tėvų švietimas, šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo programos, pagalbos ir darbo įgūdžių mokymo programos, socialinių įgūdžių mokymo programos. Kanados, Australijos, Skandinavijos patirtis rodo, kad kuo anksčiau atkreipiamas dėmesys į vaikus ir jaunuolius, turinčius įvairių elgesio ir mokymosi sunkumų, iš asocialių šeimų ir kt., tuo didesnė tikimybė, kad vaikas nenusikals. Rengiant poveikio priemones, turima galvoje tai, kad kuo jaunesnis asmuo padaro nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, jog ateityje jis įvykdys pakartotiną nusikaltimą.

Ankstyvajai prevencijai priklauso priemonės (Čepas, 1986):

- Skirtos šalinti ar neutralizuoti reiškinius, neigiamai veikiančius asmenybės formavimąsi;
- kuriomis siekiama nutraukti neigiamą asmenybės formavimąsi ir jį koreguoti;
- Skirtos šalinti nusikaltimų priežastis ir sąlygas.

Mokyklos ankstyvosios prevencijos veikla tobulina auklėjimo procesą, įtvirtinta vaikų ir paauglių dvasines vertybes, pozityviai ugdo charakterį. (Bitinas, 2002).

Taikant ankstyvąją prevenciją yra itin svarbus socialinių įgūdžių ugdymas, kurių turėjimas leidžiantis išvengti įvairių delinkventinio elgesio apraiškų.

Socialinių įgūdžių išsiugdymas padeda vaikams tapti psichologiškai brandžiomis ir sąmoningomis asmenybėmis, bei tapti atspariems įvairioms delinkventiškumo apraiškoms jų elgesyje (Šuškevič, 2004)

Norint organizuoti prevencinį darbą būtina pedagoginė diagnostika. I. Leliūgienės (2003) žodžiais tariant, „tai vieno mokinio asmenybės ar mokinių kolektyvo tyrimas, siekiant realizuoti individualų ir diferencijuotą mokymą bei ugdymą, kuris jų pagrindines funkcijas padaro efektyvesnėmis“ <...>. Socialinė pedagoginė diagnostika – tai specialiai organizuotas pažinimo procesas, kurio metu vyksta rinkimas informacijos rinkimas apie socialinių, psichologinių, pedagoginių, ekologinių ir socialinių veiksnių įtaką asmenybei ir sociumui, siekiant padidinti ekonominių veiksnių efektyvumą (Leliūgienė, 2003).

Pasak J. Vaitkevičiaus (1995), socialinė, psichologinė diagnostika padeda pažinti ugdytinį ir nustatyti, kokie išoriniai veiksniai jį veikia, koks visuomeninio gyvenimo pobūdis, ir prognozuoti jo raidą. Galiausiai ir patį ugdytoją verčia save reguliuoti, stebėti, normalizuoti santykius su ugdomuoju.

Diagnostikos pagalba galima sukaupti daugiau duomenų ir iš jų daryti patikimesnes išvadas, prognozuoti ugdytinio vystimosi perspektyvas ir nustatyti būdus šiam vystimuisi koreguoti (Bitinas, 2002)

M. Barkauskaitė ir Juodkaitė (1998) remdamosios įvairių mokslininkų kiekybiniais ir kokybiniais tyrimų duomenimis bei įvairiapuse jų (ir savo) veiklos patirtimi, įsitikinusios, kad norint keisti vaikų ir paauglių delinkventinį elgesį pirmiausia reikia keisti juos supančią aplinką, t. y.:

- tobulinti bendravimo kultūrą (mokėjimas bendrauti laikytinas ne tik pedagoginio proceso, bet ir viso gyvenimo sėkmės garantu. Svarbiausia sąlyga išvengti agresijos pasireiškimų – yra geras psichologinis klimatas mokykloje);
- organizuoti prasmingą, patrauklią, vaikų ir paauglių interesus ir poreikius, galias ir galimybes atitinkančią veiklą po pamokų;
- gerinti mokyklos ir šeimos bendradarbiavimą pedagogiškai šviečiant ir konsultuojant tėvus, sprendžiant šeimos ir mokyklos partnerystės problemas

V. Indrašienė (2004) siūlo septynis pagrindinius individualaus darbo su rizikos grupės vaikais etapus:

1. Situacijos įvertinimas. Šiame etape svarbiausia surinkti kuo daugiau informacijos apie vaiką: tai informacija apie vaiko santykius tiek su kitais, tiek su suaugusiais šimoje, mokykloje, bendruomenėje, taip pat svarbi informacija apie vaiko pomėgius, laisvalaikį. Itin daug vertingos informacijos galėtų pateikti socialiniai darbuotojai apie vaiko situaciją

tiek formalioje, tiek neformalioje aplinkoje. Tai leidžia tinkamai įvertinti problemą ir nustatyti jos specifiškumą.

2. Problemos pobūdžio nustatymas. Mokyklos specialistų tikslas šiame etape – išnagrinėti pagrindines priežastis ir apibrėžti problemos pobūdį. Tik tikslus problemos identifikavimas leidžia nustatyti specifinius vaiko tikslus.
3. Programos tikslų nustatymas. Kai yra nustatomos pagrindinės delinkventinio elgesio priežastys, galima formuluoti programos tikslus: ugdyti tam tikrus socialinius gebėjimus, nuostatas, padėti išvengti prievartos, suteikti informacijos apie pagalbos šaltinius. Tikslus formuluoti geriausia pasitelkus į pagalbą psichologą, socialinį darbuotoją, pedagogą ar kitą specialistą. Taip pat suformulavus tikslą būtina numatyti uždavinius.
4. Išteklių nustatymas. Siekiant efektyviai vykdyti programą, kad ji pasiektų užsibrėžtus tikslus, dažniausiai prireikia papildomų išteklių. Tai gali būti vaizdo filmų, knygų pirkimas, patalpų įrengimas, papildomas specialistų darbo finansavimas.
5. Veiksmų planas. Mokykloje dirbantys specialistai turi būti numatę labai detalų veiksmų planą, leidžiantį įgyvendinti numatytus tikslus. Šiame plane turi atsispindėti veiklos turinys, metodai, technikų pasirinkimas, pratybų trukmė, eiga.
6. Priemonių įgyvendinimas. Šiame etape taikomi įvairūs metodai. Priemonių įgyvendinimo sėkmė pirmiausia priklauso nuo tinkamo jų parinkimo, kontakto su vaiku užmezgimo, nuo sugebėjimo vaiką motyvuoti dalyvauti programoje.
7. Įvertinimas. Labai svarbu iš anksto numatyti programos vertinimo metodus. Labai dažnai praktikoje darbuotojai programą vertina tik remdamiesi subjektyviu savo požiūriu. Todėl būtina taikyti kuo daugiau įvertinimo metodų: klausimyną, interviu su tėvais, vaikais, pedagogais. Šis vertinimas svarbus dėl kelių priežasčių: dėl pagalbos vaikui įvertinimo ir socialinio darbuotojo darbo įsivertinimo (Indrašienė, 2004).

Delinkventiškam paaugliui sunku valdytis, kontroliuoti savo elgesį. Jie sutrinka, nerasdami žodžių savo jaučiamam pykčiui išreikšti, sunkiau supranta aplinkinius: klaidingai mano, kad šie nusiteikę priešiški. Paaugliai nesugeba kontroliuoti savo impulsų, greitai sudirgsta, yra netolerantiški, sunkiai supranta net patys save.

Todėl svarbu tobulinti mokyklos ir tėvų bendradarbiavimą, skatinti tėvų ir pedagogų abipusę atsakomybę už vaikų ugdymą. Skatinti vaikų ir jaunimo savęs pažinimo motyvaciją, parodyti, kaip geresnis savęs pažinimas gali jiems padėti pasiekti optimesnių rezultatų mokymesi, darbe ir gyvenime. Skatinti moksleivius analizuoti save, lyginti savo ir kitų asmenų pasireiškimo įvairioje veikloje lygius ir rezultatus.

Bendravimas su vaikais atlieka labai svarbias pedagogines funkcijas. Bendraudami pažįstame vaikus, jų asmenybės individualias savybes, išreiškiame ir perduodame savo jausmus,

užsimezga emocinis kontaktas tarp bendraujančiųjų. Tikslingai valdomas bendravimas yra savotiška kontrolės forma, reguliuojanti ugdytinių elgesį ir veiklą, teigiamai stimuliuojanti vaiko asmenybę ir eliminuojanti neigiamus momentus (*Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000*).

Teisinis švietimas, kaip visuomenės informavimo rūšis, yra viena iš pagrindinių priemonių, padedančių ugdyti teisiškai išprususius bei dorus piliečius. Pagrindinis dėmesys, žinoma, skiriamas vaikams ir jaunimui.

Pedagogai, siekdami, kad jų darbas su rizikos grupės vaikais būtų veiksmingas, turėtų kuo daugiau bendradarbiauti su policijos pareigūnais, kurie skleistų teises žinias. Juo labiau, kad ši veikla tiesiogiai susijusi su teisės pažeidimų ir nusikaltimų prevencija.

Minėtas policijos pareigūnų darbas ne visose ugdymo įstaigose yra atliekamas sistemingai. Dažnai vaikai susipažįsta su teisėtvarkos sistema pavėluotai, jau tada, kai padaro pažeidimą. Šalinant tokias prevencijos vykdymo spragas, teisinės žinios turėtų būti suteikiamos visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties ir kitų aplinkybių.

Anksčiau visas dėmesys buvo skiriamas pedagogiškai apleistiems, linkusiems į teisėtvarkos pažeidimus vaikams, o dabar su vaikais siekiama dirbti jau tada, kai jiems dar nereikia taikyti poveikio priemonių, sukeliančių juridines pasekmes. Su vaikais turi būti dirbama nuolat, kad teisinis švietimas taptų dėsningu procesu. Šiam darbui turėtų būti parengta metodinė medžiaga, kokiomis formomis, priemonėmis dirbti su įvairaus amžiaus vaikais. Taip pat policijos pareigūnams turėtų būti sudarytos tinkamos darbai su nepilnamečiais sąlygos, nes sistemingi pokalbiai viena ar kita tema, kiekvieną kartą vis su kita vaikų grupe, kaip yra šiuo metu, neduoda reikiamų rezultatų.

Šiandieniniame pasaulyje vadyba, kaip sudėtinga žmogaus veiklos sritis, užima ypatingą vietą. Kiekvienos organizacijos veiklai būtina vadovauti ir kreipti veiklą norima linkme, nes tik tuomet galima sėkmingai siekti užsibrėžtų tikslų. Tačiau norint juos pasiekti neužtenka tik parinkti prevencijos priemones ir patikėti jų įgyvendinimą tam tikrai darbuotojų grupei. Šį darbą reikia pradėti nuo pačių švietimo organizacijos valdymo pamatų.

Vykstant švietimo pokyčiams, kinta ir švietimo įstaigų vadovų veiklos samprata. Vadybinis požiūris ugdyme reikalauja nustatyti prioritetus ir apibrėžti pareigybes bei atsakomybes. Tad reikalinga savita vadovų veiklos efektyvumo galimybių paieška. Kaip pažymi V. Targamadžė (1996), norint sėkmingai dirbti kaitos sąlygomis, švietimo vadovai turi sugebėti:

- profesionaliai organizuoti žmonių veiklą;
- sukurti tos veiklos sėkmės sąlygas;
- nuolat mokytis ir sudaryti sąlygas mokytis kitiems;

- telkti komandas ir dirbti grupinį darbą;
- veiksmingai komunikuoti;
- kurti palankią organizacijos kultūrą.

Efektyvi mokyklos veikla retai kada būna be efektyvaus vadovavimo. Galima rasti daug literatūros, kurioje aprašomi efektyvaus vadovavimo stiliai ir metodai, tačiau problema ta, kad tie patys metodai, taikomi skirtingame kontekste ir skirtingose situacijose, dažnai turi skirtingas pasekmes.

JAV, Vakarų Europoje vadovavimas yra tapatinamas su problemų sprendimu, kitaip tariant, vadovavimo tikslas – rasti sprendimus. Kita vertus, vadovas turi ne tik pats spręsti problemas, bet taip pat jis turi padėti žmonėms suvokti problemas, su kuriomis jie susiduria, padėti su jomis tvarkytis.

Vadovavimas šių dienų mokyklai reikalauja nepaprasto išvalgumo ir verčia vadovus priimti didelius išipareigojimus. Šiandieninė visuomenės gyvenimo situacija reikalauja, kad vadovavimas apimtų visas mokyklos gyvenimo sritis, todėl vadovai turi suvokti naujas vadovavimo koncepcijas, įvaldyti naujus vadovavimo vaidmenis: gebėti vadovauti idėjoms ir plėtoti tai, ką socialinių mokslų specialistai vadina socialiniu kapitalu.

Švietimo įstaigos ir jų veikla yra sudėtinga sistema, kurią galima tirti įvairiais aspektais (klimato, kultūros, elgsenos, narių motyvacijos, tikslų, struktūros, technologijos ir kt.). V. Targamadžė (2000) pabrėžia, kad bet kuriuo atveju dera ją nagrinėti visuminiame (sisteminame) kontekste bei įvertinti, kad organizacijoje veikia individai. Nuo atskirų individų veiklos priklauso švietimo institucijos tikslų įgyvendinimas. Tad, siekiant realizuoti šiuos tikslus, reikia nuolat efektyvinti arba tobulinti įvairias institucijos veiklas, kartu siekiant, kad į jas įsitrauktų visi pedagogai (Targamadžė, 2000).

Organizacijos vadovai užsibrėžtų tikslų siekia ne spontaniškai, bet apgalvoja savo tikslus iš anksto ir numato būsimų veiklų planą. Turėdami planą ir juo vadovaudamiesi, vadovai suburia darbo grupes, paskirsto užduotis, įgaliojimus bei išteklius tarp organizacijos narių ir nustato ryšius tarp jų. Paskirstę užduotis, įgaliojimus ir išteklius, vadovai toliau vadovauja pačiam darbo procesui: inicijuoja ir koordinuoja darbuotojų veiklą, juos skatina, motyvuoja, nukreipia tinkama linkme, tobulina darbo procesą ir darbuotojų kvalifikaciją tam, kad kuo sėkmingiau būtų atliekamos užduotys. Galiausiai vadovai turi žinoti, ar darbuotojų veiksmai tikrai padeda įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Tam reikalinga kontrolės sistema. Vadovai turi nustatyti standartus arba kriterijus, įvertinti atliekamą darbą ir išsiaiškinti, ar jis šiuos kriterijus atitinka. Pastebėjęs nukrypimus nuo nustatytų kriterijų, vadovas turi imtis koreguojamų veiksmų ir informuoti apie tai organizacijos narius. Kadangi kontrolė neretai asocijuojama su autoritarinių

valdymu, pastaruoju metu šis terminas vis dažniau pakeičiamas kitais, tokiais kaip „priežiūra“, „stebėseną“ ar „kokybės laidavimas“. (Želvy, 2003).

Labiausiai pastebima delinkventinio elgesio pasekmė – tai saugumo jausmo sumažėjimas mokykloje. O saugumo jausmas yra vienas pagrindinių faktorių nuosekliame asmenybės ugdyme. Mokykloms siūloma turėti saugios mokyklos viziją. E. Karmaza, N. Grigutyte ir E. Karmazė (2007) pateikia pagrindinius saugios mokyklos kriterijus:

1. Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei.
2. Mokykloje vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių.
3. Mokykloje sistemingai skatinamas pozityvus elgesys.
4. Mokymosi struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams.

Reikšmingą vaidmenį prevenciniame darbe atlieka mokymo įstaigų dalyvavimas projektinėje veikloje. Kadangi mokykla yra viena iš svarbiausių institucijų žmogaus socializacijos procese, tai ir jos įnašas rengiant ir vykdant prevencines programas turi būti nemažas. Tačiau labai svarbu ne tik paruošti bet ir įverti parengtą programos projektą, siekiant nustatyti, ar jame numatytos visos priemonės jo veiksmingumui užtikrinti. Vykdant prevenciją reikia vadovautis formule: (*Mokyklos vaidmuo narkomanijos prevencijoje*, 2009)

žinios + socialiniai įgūdžiai + nuostatos, vertybės = pirminė prevencija

Dėl įvairių priežasčių toli gražu ne visada pavyksta įgyvendinti visus veiksmingumo reikalavimus. Todėl svarbu gerai suvokti reikalavimų nevykdymo pasekmes bei vykdyti nusikaltimų prevencijos kontrolę.

Nusikaltimų prevencijos kontrolė - prevencinis veiklos planas, nustatantis jos tikslus, priemones jiems pasiekti bei šios veiklos vykdymo nuoseklumą. Programa gali susidaryti iš vienos ar kelių (ar daugiau) prevencijos priemonių.

Neretai prevencinių programų įgyvendinimas reikalauja nemažų pastangų ir finansinių išlaidų. Todėl labai svarbu įvertinti prevencijos priemonių įgyvendinimo finansinius kaštus ir kitas sąnaudas. Tai itin svarbu stambių (daug prevencinių priemonių, didelės finansines išlaidas apimančių), reikšmingų prevencinių projektų atžvilgiu, taip pat organizuojant ilgalaikę prevencinę veiklą (Justickis, Gečėnienė, Čepas, 2005).

Įgyvendinus prevencijos programą svarbu žinoti ar prevencijos programa padarė numatytą poveikį reiškiniui, kurio prevencijai buvo skirta ir ar pateikti rezultatai apie padarytą prevencinį poveikį yra patikimi. Atsižvelgiant į tai, yra formuluojami pagrindiniai uždaviniai programos vertintojui.

Programos vertintojas turi nustatyti (Justickis, Gečėnienė, Čepas, 2005):

- Ar programoje buvo numatytos veiksmingumo užtikrinimo priemonės (t.y. ar programa buvo parengta laikantis visų veiksmingumo reikalavimų);
- Ar programoje numatytos veiksmingumo užtikrinimo priemonės buvo įgyvendintos;
- Jeigu programoje įgyvendintos ne visos veiksmingumo užtikrinimo priemonės, kokias pasekmes tai galėjo turėti jo rezultatų įvertinimui.

Kitas žingsnis siekiant sumažinti delinkventinio elgesio pasireiškimą bendro lavinimo mokykloje – vaiko gerovės komisijos sudarymas. Švietimo ir mokslo ministro įsakymu 2011 metais balandžio 11 d. Nr. V-579 patvirtintas vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašas. Vykdamas įsakymą, kiekvienoje mokykloje turi būti sudaroma grupė, kurios tikslas – organizuoti ir koordinuoti prevencinį darbą, švietimo pagalbos teikimą, saugios ir palankios vaiko ugdymui aplinkos kūrimą, švietimo programų pritaikymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, atlikti mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių (išskyrus poreikius, atsirandančius dėl išskirtinių gabumų) pirminį įvertinimą ir atlikti kitas su vaiko gerove susijusias funkcijas. Jos nepaliekamos vienos dirbti šį darbą: sudaromos savivaldybių administracijų vaiko gerovės komisijos, kurių paskirtis yra koordinuoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą teikiant metodinę, informacinę, konsultacinę ir dalykinę pagalbą vaiko gerovės grupėms mokyklose, telkti bendras mokyklų, policijos, vietos bendruomenių, seniūnijų jėgas užimant vaikus po pamokų, atostogų metu, organizuojant moksleivių teisinį švietimą, dirbant su asocialiomis šeimomis bei nusikalsti linkusiais vaikais ir jaunuoliais. (LR Švietimo ir Mokslo ministro 2011 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. V- 579)

Reikšmingą vaidmenį prevenciniame darbe atlieka mokymo įstaigoje dirbantis socialinis pedagogas. Socialinis pedagogas tampa tarpininku tarp į keblią padėtį patekusio asmens, šeimos, kolektyvo bei visuomenės, turi aiškinti savo globotinio teises bei pareigas šeimoje ir visuomenėje, ginti jo teises ir padėti jam augti ir tobulėti socialiai.

Socialinio pedagogo pareiginėje instrukcijoje nurodyta, jog jam būtina išklausti vaiko problemas, palaikyti jį ar jo globėjus, būti tarpininku tarp vaiko ir kitų profesionalų, padėti spręsti iškilusius klausimus arba telkti specialistus (institucijas), galinčius padėti sėkmingos socializacijos sunkumų turinčiam vaikui. Galima teigti, jog socialiniam pedagogui kasdienėje veikloje reikia įgyvendinti ir vadybines funkcijas. Ne paslaptis, jog socialinio ugdymo institucijose proceso valdymas, socialinės pagalbos proceso organizavimas ir koordinavimas – sunkus ir šiuolaikinių kompetencijų reikalaujantis darbas, todėl neplanuojant ir griežtai

nereglamentuojant savo veiklos socialiniam pedagogui labai lengva „perdegti“ (Leliūgienė, 2003).

Įgyvendinant prevencines programas, socialinis pedagogas didelį dėmesį turėtų kreipti į moksleivių užimtumą, jų užklausinę veiklą. Būtina paauglius, pažeidinėjančius mokyklos vidaus taisykles, drausmę, įtraukti į mokyklos bendruomeninę veiklą, skatinti vaikų produktyvų aktyvumą, jų kūrybinę veiklą, diegti grožio bei pagarbos kitam individui supratimą (Smolinas, 2010).

Kuriant saugią mokyklą, turėtų būti atliekamas mokyklos vidaus auditas, kuriuo būtų apžvelgiama ir nustatoma kokio masto ir pobūdžio sunkumų turi mokykla. Vidaus audito metu turėtų būti atsižvelgiama į aspektus, susijusius su švietimo produktu, akreditavimu ir sertifikavimu, klaidas ne tik mokymo/mokymosi procese, bet ir kituose šios organizacijos vykdomuosiuose projektuose, mokymo metodų efektyvumą, švietimo proceso ir kokybės vadybos sistemos įgyvendinimą. Orientuojantis į šiuos aspektus turėtų būti tikrinama, ar įgyvendinamos procedūros, skirtos švietimo tikslams pasiekti; ar pasiekti kokybės vadybos sistemos reikalavimai; taip pat turėtų būti tikrinamos organizacijos personalo veiklos, įtakojančios kokybę; turi būti tikrinama, ar ISO 9001 reikalavimai žinomi, įgyvendinami ir prižiūrimi. Tuomet, sudaromas realus veiksmų planas delinkventinio elgesio mažinimui mokykloje, kuriamos prevencinės programos (Smolinas, 2010).

Mokykloje būtina kurti kuo saugesnę, draugiškesnę atmosferą: turi būti užtikrinta pagarba ir dėmesys kiekvieno vaiko asmenybei ir jo poreikių tenkinimui ir užkertamas kelias negatyviems saugumą ir pasitikėjimą žalojantiems reiškiniams. Mokyklos turi pripažinti savo moksleivių poreikių įvairovę ir reaguoti į ją, pasirinkdamos ugdymo būdus, metodus bei skirtingą mokymo tempą ir teikdamos kvalifikuotą specialiąją pedagoginę, psichologinę bei socialinę pagalbą. Mokymo kokybę jos privalėtų užtikrinti rengdamos mokymo strategijas, atitinkamus individualizuotus mokymo planus, išteklių panaudojimo bei kitas organizacines priemones, taip pat palaikydamos ryšį su vietos bendruomenėmis.

Būtina keisti daugelį mokyklos gyvenimo aspektų: mokyklos kultūrą, pedagogines nuostatas, bendrą mokyklos darbo organizavimą, plečiant mokyklos funkcijas (mokykla – kultūros židinys), mokymo planą, užklausinę veiklą. Mokyklose kurtini psichologijos centrai, kuriuose būtų kaupiama literatūra ir testai apie savęs pažinimą ir vertinimą, teikiamos konsultacijos moksleiviams, tėvams, mokytojams. Būtina stengtis patraukliomis priemonėmis formuoti geranorišką ir patrauklų mokyklos ir jos bendruomenės gyvenimą. Reikėtų skatinti mokinių ir tėvų iniciatyvas dalyvauti mokyklos savivaldoje ir kitoje veikloje.

3. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

Šiame skyriuje aprašoma delinkventinio paauglių elgesio prevencijos vadybinių galimybių tyrimo organizavimas. Surinkus duomenis, analizuojama tyrimo metu gauta informacija, pateikiamas rezultatų nagrinėjimas, išdėstomas tyrimo rezultatų apibendrinimas, pateikiamas duomenų įvertinimas.

Tyrimo objektas - delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje.

3.1. Tyrimo metodai

Tyrimo metu buvo taikomi šie tyrimo metodai:

1. *Mokslinės literatūros analizė.*

Siekiant išsiaiškinti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos galimybes bendrojo lavinimo mokyklose, visų pirma, buvo siekiama susipažinti su mokslinės literatūros autorių teikiama informacija. Literatūros apžvalgoje siekiama išanalizuoti delinkventinio elgesio sampratą, delinkventinių paauglių socialinius ir psichologinius požymius, pagrindines paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formas bei šios elgsenos prevencijos priemones. Mokslinės literatūros analizė buvo atliekama remiantis Lietuvos ir užsienio mokslininkų publikacijomis.

Anketinė apklausa. Tyrimo duomenys buvo renkami naudojantis anketinės apklausos metodu. Siekiant išsiaiškinti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos galimybes, remiantis moksline literatūra bei K. Kardelio (2005), I. Luobikienės (2005) ir V. Žydžiūnaitės (2001) metodologiniais metodais, sudaryta uždaro tipo anketa, iš 16 klausimų blokų (1 priedas). Anketos klausimais siekiama atskleisti, kas yra delinkventinis paauglių elgesys ir kaip jis pasireiškia mokykloje, delinkventinio paauglių elgesio prevencinės veiklos galimybės. Anketos klausimus, pagal informaciją, kurią jie teikia, buvo galima suskirstyti į keletą grupių (1 lent.). Anketoje naudojami klausimai su galimais atsakymų variantais bei naudojant Likerto skalę.

Statistinė analizė. Surinkti duomenys buvo sukaupti duomenų bazėje. Statistinė analizė atlikta programų paketu SPSS 13.1 for Windows. Darbe buvo skaičiuojami vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, procentinis dažnis.

Anketos klausimų grupės (sudaryta autorės)

Klausimo numeriai	Klausimų paskirtis
14, 15, 16	Bendroji informacija apie respondentą
1, 2	Delinkventinio elgesio apibūdinimas
3, 4, 5	Delinkventinio elgesio pasireiškimas mokykloje
6, 7, 8, 9	Delinkventinio elgesio prevencijos priemonių naudojimas mokyklose
10, 11, 12, 13	Delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės

3.2. Tyrimo organizavimas

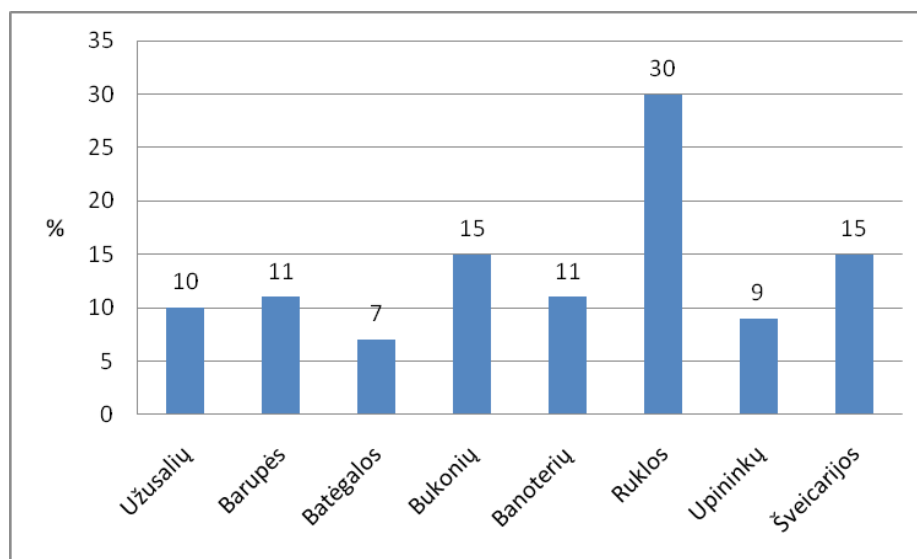
Tyrimas buvo organizuojamas 2011 metų gegužės - birželio mėnesiais Jonavos rajono pagrindinėse mokyklose. Anketinė apklausa buvo pradėta 2011 metų gegužės antrą dieną ir baigta birželio 10 dieną. Apklausa buvo vykdoma mokyklose, apklausiamųjų darbo vietose. Anot Kardelio (2007), betarpiškas tyrėjo ir tiriamųjų bendravimas – tinkamiausias apklausos vykdymo būdas, nes užtikrina aukštą grįžtamumo procentą bei asmenine nuomone paremtus atsakymus. Su respondentais aptarus klausimyną (išvengiant neaiškumų), anketos buvo paliekamos, kad respondentai jas galėtų užpildyti neskubėdami; apgalvoti, siekiant patikimesnių tyrimo rezultatų. Tiriamąją populiaciją sudarė Jonavos rajono mokyklose dirbantys mokytojai, socialiniai pedagogai, psichologai ir mokyklos administracija. Prieš pradėdant tyrimą, su mokyklomis buvo susitarta dėl priėmimo dienos ir valandos. Į kiekvieną mokyklą buvo vykstama skirtingomis dienomis. Viso buvo išdalinta 160 klausimynų, o gražinti 134. 26 klausimynai buvo užpildyti klaidingai. Respondentams buvo išaiškintas tyrimo tikslas ir kaip reikia užpildyti klausimyną. Atliekant apklausą nesklendimų nekilo.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 108 respondentai (mokytojai - 86, socialinių pedagogų - 8, psichologų - 4, mokyklos direktoriaus pavaduotojos - 7, direktorės - 3) iš aštuonių Jonavos rajono pagrindinių mokyklų (Barupės pagrindinė mokykla, Batėgalos pagrindinė mokykla, Bukonių pagrindinė mokykla, Panoterių Petro Vaičiūno pagrindinė mokykla, Ruklos Jono Stanislausko pagrindinė mokykla, Upininkų pagrindinė mokykla, Užusalių pagrindinė mokykla, Šveicarijos pagrindinė mokykla).

4. TYRIMO REZULTATAI

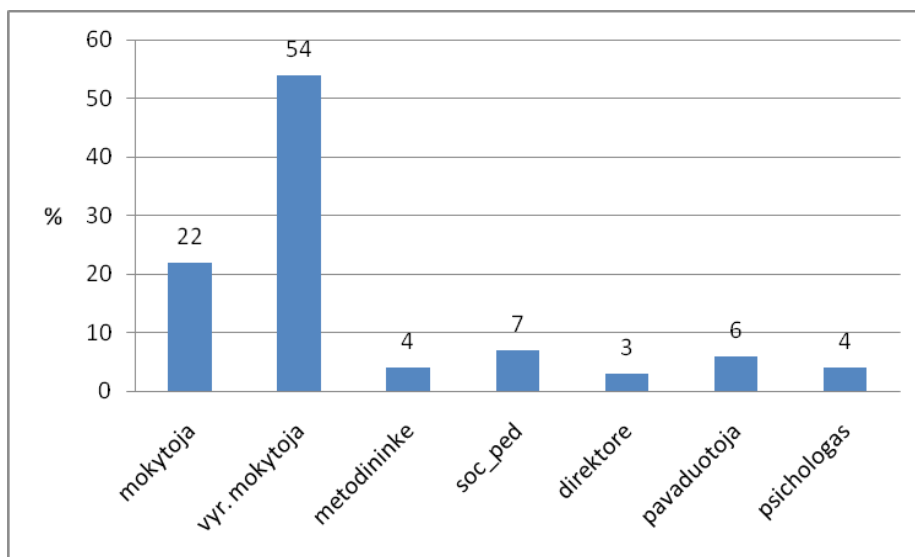
4.1. Demografiniai tyrimo duomenys

Tyrimo metu buvo apklausiami pedagogai ir administracinis mokyklos personalas iš aštuonių Jonavos rajono mokyklų. Procentinis apklaustųjų pasiskirstymas atspindi pirmame paveiksle pateiktuose duomenyse (1 pav.). Matyti, kad daugiausia apklausoje dalyvavo pedagogai iš Ruklos vidurinės mokyklos (30 proc.). Po 15 procentų tiriamųjų buvo iš Bukonių ir Šveicarijos vidurinių mokyklų, po vienuolika – Barupės ir Banoterių. Dešimt, devyni ir septyni procentai apklaustųjų atitinkamai buvo iš Užusalių, Upininkų ir Batėgalos vidurinių mokyklų.

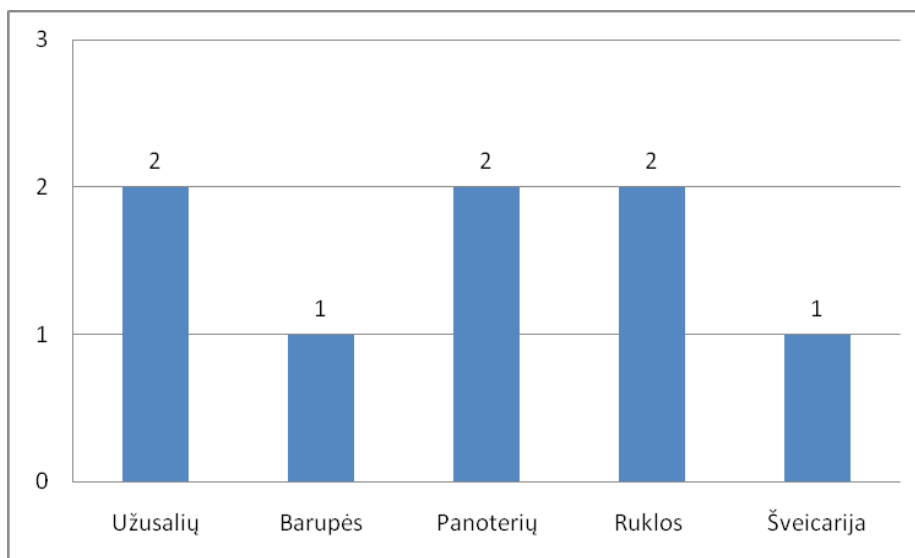
1 pav. Apklaustųjų procentinis pasiskirstymas mokyklose (N=108)

Tyrimo metu tarp apklaustųjų pedagogų daugiausia buvo turinčių vyr. mokytojo kvalifikacinę kategoriją (54 proc.), taip pat ne maža dalis apklaustųjų turėjo paprastą mokytojo kategoriją (22 proc.). Likusieji respondentai sudarė 24 procentus. Jų kvalifikacinės kategorijos pasiskirstė sekančiai: socialiniai pedagogai (7 proc.), pavaduotojai (6 proc.), psichologai (4 proc.), metodininkai (4 proc.), direktorės (3 proc.) (2 pav.).

2 pav. Apklaustųjų pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją

Tyrimo metu taip pat buvo aiškinamasi kokią vadybinę kategoriją turi tiriamieji. Taigi į tiriamųjų ratą papuolė aštuoni tiriamieji turintys trečią vadybinę kategoriją. Užusalių, Barupės, Panoterių, Ruklos ir Šveicarijos vidurinėse mokyklose dirba po viena arba du pedagogus turinčius trečią vadybinę kategoriją (3 pav.).

3 pav. Tiriamųjų turinčių trečią vadybinę kategoriją pasiskirstymas mokyklose

Taigi išanalizavę tiriamųjų demografinius duomenis sekančiame skyriuje pereisime prie tiriamųjų atsakymų apie delinkventinio elgesio paauglių prevenciją ir jos vadybinių galimybių analizės.

4.2. Delinkventinio paauglių elgesio pasireiškimo mokykloje tyrimo rezultatai

Delinkventinio paauglių elgesio apibūdinimų literatūroje galima rasti nemažai, tačiau atliekant tyrimą visų pirma svarbiausia buvo atskleisti pačių tiriamųjų nuomonę apie tai, kaip būtų galima apibūdinti tokį paauglių elgesį. Remiantis moksline literatūra, apibūdinančia delinkventinį paauglių elgesį, tiriamųjų buvo paprašyta įvertinti visus pateiktuosius, šiam elgesiui būdingus požymius. Kaip matyti iš pirmos lentelės duomenų, labiausiai tiriamieji delinkventinį elgesį sieja su narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimu ($4,64 \pm 0,483$), vartojimu ($4,59 \pm 0,494$), vandalizmu ($4,64 \pm 0,520$), reketu ($4,60 \pm 0,926$), chuliganizmu ($4,57 \pm 0,497$), tyčiojimusi ($4,53 \pm 0,502$), vagystėmis ($4,51 \pm 0,502$). Namų darbų neatlikimas ($2,72 \pm 0,738$) ir atsikalbinėjimas, ($2,98 \pm 0,854$) tiriamųjų nuomone, mažiau tinkamas apibūdinant delinkventinį paauglių elgesį (2 lent.).

2 lentelė

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal delinkventinio paauglių elgesio apibūdinimą

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Chuliganizmas	108	4	5	4,57	,497
Tyčiojimas	108	4	5	4,53	,502
Vagystė	108	4	5	4,51	,502
Atsikalbinėjimas	108	1	5	2,98	,854
Lošimas azartiniais žaidimais	108	1	5	3,67	1,119
Necenzūrinių žodžių vartojimas	108	2	5	4,09	,756
Reketas	108	4	5	4,60	,926
Namų darbų neatlikimas	108	1	5	2,72	,738
Alkoholio vartojimas	108	2	5	4,16	,738
Rūkymas	108	2	5	4,20	,783
Bėgimas iš pamokų	108	1	5	3,41	,918
Muštynės	108	3	5	4,35	,616
Smurtas	108	3	5	4,58	,514
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų vartojimas	108	4	5	4,59	,494
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų platinimas	108	4	5	4,64	,483
Vandalizmas	108	3	5	4,64	,520
Ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.)	108	2	5	3,94	,874

Atskleidus tiriamųjų nuomonę apie tai, kokios elgesio formos būdingiausios delinkventiniam elgesiui, buvo klausiama, kokios šio elgesio raiškos formos pasireiškia jų mokyklose. Toks klausimas yra aktualus todėl, kad tai kaip tiriamieji įsivaizduoja delinkventinį elgesį ir tai kaip jis pasireiškia mokyklose gali skirtis. Apklaustieji mokytojai, psichologai, socialiniai pedagogai, mokyklos administracija nurodė, kad labiausiai mokyklose reiškiasi necenzūrinių žodžių vartojimas ($4,53 \pm 0,536$), tyčiojimas ($4,45 \pm 0,536$), alkoholio vartojimas ($4,45 \pm 0,802$), rūkymas ($4,42 \pm 0,566$), namų darbų neatlikimas ($4,08 \pm 0,699$) ir atsikalbinėjimas ($4,06 \pm 0,536$). Mažiausia paplitusi delinkventinio elgesio išraiška mokyklose, tiriamųjų nuomone,

yra ginklo nešiojimas ($1,72 \pm 0,641$), narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimas ($2,23 \pm 0,849$) ir vartojimas ($2,37 \pm 0,827$), reketas ($2,68 \pm 0,667$), vandalizmas ($2,81 \pm 0,755$) ir azartinių žaidimų lošimas ($2,84 \pm 0,536$) (3 lent.).

3 lentelė

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal mokykloje pasireiškiančių delinkventinio elgesio formų pasireiškimą

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Chuliganizmas	108	2	5	3,65	,801
Tyčiojimas	108	3	5	4,45	,536
Vagystė	108	2	4	3,10	,710
Atsikalbinėjimas	108	3	5	4,06	,536
Lošimas azartiniais žaidimais	108	1	5	2,84	,536
Necenzūrinių žodžių vartojimas	108	3	5	4,53	,536
Reketas	108	1	4	2,68	,667
Namų darbų neatlikimas	108	3	5	4,08	,699
Alkoholio vartojimas	108	1	5	4,45	,802
Rūkymas	108	3	5	4,42	,566
Bėgimas iš pamokų	108	2	5	3,50	,690
Muštinės	108	1	5	3,13	,948
Smurtas	108	2	5	3,69	,793
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų vartojimas	108	1	4	2,37	,827
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų platinimas	108	1	5	2,23	,849
Vandalizmas	108	1	4	2,81	,755
Ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.)	108	1	3	1,72	,641

Paauglystė, tai yra tas amžius kuriame, daugumos mokslininkų ir psichologų teigimu, kyla daugiausia problemų. Šiame amžiaus tarpsnyje esant daugeliui biologinių, socialinių ir psichologinių pokyčių, padidėja galimybė patirti emocinius ir elgesio sunkumus. Kadangi paauglystės amžiaus ribos svyruoja nuo 11 iki 16 metų, buvo aktualu atskleisti, kelerių metų paaugliai dažniausiai daro delinkventinius nusižengimus. Apklausus tiriamuosius apie tai, kokio amžiaus paaugliai daro delinkventinius nusižengimus, nuomonės tyrimas atskleidė, kad labiausiai linkę nusižengti 14 metų paaugliai ($4,41 \pm 0,581$), nors 13 ($4,01 \pm 0,595$), 15 ($4,06 \pm 0,747$), bei 16 ($4,13 \pm 0,671$) metų paauglių apskaičiuoti reikšmių vidurkiai ne taip ryškiai skiriasi tarpusavyje. Mažiausiai delinkventinius nusižengimus, respondentų nuomone, linkę daryti 11 ($3,13 \pm 0,982$) bei 12 ($3,80 \pm 0,707$) metų paaugliai (4 lent.).

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal delinkventinius nusižengimus padarančių paauglių amžių

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
11 metų	108	1	5	3,13	,928
12 metų	108	2	5	3,80	,707
13 metų	108	3	5	4,10	,595
14 metų	108	3	5	4,41	,581
15 metų	108	2	5	4,06	,747
16 metų	108	3	5	4,13	,671

Delinkventinis paauglio elgesys yra lemiamas įvairių veiksnių. Tai gali būti būdas pasiekti tam tikrų tikslų, kurie jam yra nepasiekiami, būdas pasipriešinti suaugusiųjų įtakai; arba kova su nesėkmėmis ir praradimais, o kartais – paauglio noras susitapatinti su bendraamžiais ir susikurti identiškumo jausmą. Remiantis literatūros šaltinių analize buvo suformuotas ir pateiktas klausimas kokios priežastys lemia delinkventinį paauglių elgesį. Vertindami delinkventinio elgesio priežastis tiriamieji labiausiai akcentavo blogą auklėjimą šeimoje ($4,47 \pm 0,502$) ir neigiamą kiemo bei gatvės įtaką ($4,44 \pm 0,498$). Mažiausiai akcentuota nepakankama mokyklos kontrolė ($2,56 \pm 0,777$) bei siekis padėti draugui ($3,81 \pm 0,855$). Kadangi tyrime dalyvavo mokyklos mokytojai ir administracija, galima pasakyti, kad pastarieji nelinkę akcentuoti savo pačių atsakomybės dėl delinkventinio mokinių elgesio priežasčių, o, kaip rodo rezultatai, labiausiai yra linkę pabrėžti šeimos faktorių (5 lent.).

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal delinkventinio paauglių elgesio priežastis

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Blogas auklėjimas šeimoje	108	4	5	4,47	,502
Neigiama kiemo, gatvės įtaka	108	4	5	4,44	,498
Neužimtas laisvalaikis	108	3	5	4,27	,650
Nepilnamečio asmeninės savybės	108	3	5	4,10	,773
Nepakankama mokyklos kontrolė	108	1	5	2,56	,777
Sunki šalies socialinė bei ekonominė padėtis	108	2	5	3,75	,898
Blogas teisėsaugos institucijų darbas	108	2	5	3,61	,841
Neigiama žiniasklaidos įtaka	108	2	5	4,37	,692
Noras save įtvirtinti	108	2	5	4,22	,753
Chuliganškos paskatos	108	3	5	4,18	,639
Siekis būti pripažintam	108	3	5	4,40	,579
Siekis padėti draugui	108	1	5	3,81	,855
Patikrinti save	108	2	5	3,61	,895
Kerštas	108	2	5	3,77	,827
Siekis pakeisti savo statusą mokykloje	108	2	5	4,29	,774

Apibendrinant tyrimo rezultatus, atskleidžiančius delinkventinio paauglių elgesio pasireiškimą mokykloje, galima pasakyti, kad tos elgesio formos, kurias tiriamieji įvertino kaip

labiausiai būdingas delinkventiniam elgesiui, ne taip dažnai pasireiškia mokykloje. Dažniausiai mokykloje pasireiškia tokios delinkventinio elgesio formos kaip necenzūrinių žodžių vartojimas, tyčiojimas, alkoholio vartojimas, rūkymas, namų darbų neatlikimas ir atsikalbinėjimas. Tyrimas parodė, kad dažniausiai delinkventinius nusižengimus linkę padaryti keturiolikos metų paaugliai, o tokio jų elgesio pagrindinėmis priežastimis tiriamieji įvardino blogą auklėjimą šeimoje, kiemo ir gatvės įtaką. Įvertinę gautus tyrimo rezultatus, toliau siekėme atskleisti, kokie būdai ir priemonės naudojamos mokyklose delinkventinei paauglių elgesio prevencijai atlikti.

4.3. Delinkventinio paauglių elgesio prevencijos priemonių ir būdų įgyvendinimo mokyklose tyrimo rezultatai

Teoriniuose prevencinio darbo nagrinėjimuose mokslininkai įvardina pačius svarbiausius etapus prevencinio darbo planavimui. Neretai teorija būna toli nuo praktikos, todėl svarbu atskleisti tiriamų nuomonę apie tai kokie yra patys svarbiausi veiksmai planuojant prevencinę veiklą. Tyrimo metu siekėme nustatyti kokiais būdais ir priemonėmis mokykloje dirbantys mokytojai, socialiniai pedagogai, psichologai ir mokyklos administracija naudojami siekdami užkirsti kelią delinkventiniam paauglių elgesiui. Taigi, tiriamųjų visų pirma paklausėme, kokie, jų nuomone svarbiausi veiksmai planuojant prevencinę veiklą. Tyrimas atskleidė, kad planuojant prevencinę veiklą mokykloje svarbiausia nustatyti poreikius ($4,43 \pm 0,533$), parinkti metodus ($4,40 \pm 0,655$), kelti kvalifikaciją ($4,42 \pm 0,566$). Mažiausiai reikšmės planuojant prevencinę veiklą tiriamieji teikia veiklos planų pristatymui bendruomenei ($3,32 \pm 0,830$) bei pačiam veiklos planų sudarymui ($3,84 \pm 0,753$) (6 lent.).

6 lentelė

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal svarbiausius veiksmus planuojant prevencinę veiklą mokykloje

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Veiklos planų sudarymas	108	2	5	3,84	,763
Tikslų apibrėžimas	108	2	5	4,14	,716
Poreikių nustatymas	108	3	5	4,43	,533
Finansų planavimas	108	3	5	4,25	,712
Laukiamų rezultatų nustatymas	108	3	5	4,05	,702
Veiklos metodų parinkimas	108	3	5	4,40	,655
Veiklos planų pristatymas bendruomenei	108	2	5	3,32	,830
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	108	2	5	4,28	,830
Kvalifikacijos kėlimas	108	3	5	4,42	,566

Vaiko gerovės grupė mokyklose formuojama tam, kad būtų mažinamas nusikalstamumas, blogas lankomumas, smurto ir žalingų įpročių rizikos veiksniai, formuojamos teisingos nuostatos bei skatinamas mokinių iniciatyvumas, užimtumas ir kūrybiškumas. Tiriamiesiems anketoje buvo suformuotas ir pateiktas klausimas apie tai, kokios, jų nuomone, yra svarbiausios vaiko gerovės grupės funkcijos mokykloje. Tarp pateiktųjų funkcijų tiriamieji labiausiai įvertino prevencinę veiklą ($4,39 \pm 0,0490$) bei žalingų įpročių prevenciją ($4,64 \pm 0,483$). Žemiausiais balais įvertinta konsultacinė veikla ($3,51 \pm 1,081$), motyvacijos skatinimas ($3,53 \pm 0,814$) ir tiriamoji veikla ($3,76 \pm 0,852$). Taigi galima teigti, kad vaiko gerovės grupė yra vienas iš būdų spręsti delinkventinio paauglių elgesio problemas (7 lent.).

7 lentelė

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal svarbiausias, vaiko gerovės grupės, funkcijas mokykloje

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Prevencinė veikla	108	4	5	4,39	,490
Tiriamoji veikla	108	2	5	3,76	,852
Darbas su socialinės rizikos vaikais	108	3	5	4,39	,665
Konsultacinė veikla	108	2	5	3,51	1,081
Motyvacijos skatinimas	108	2	5	3,53	,814
Mokinių pamokų lankomumo užtikrinimas	108	2	5	4,39	,826
Veiklos planų rengimas bei vykdymas	108	2	5	4,39	1,022
Veiklos organizavimas, koordinavimas	108	3	5	4,30	,630
Netinkamo elgesio priežasčių šalinimas	108	2	5	4,39	,729
Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis	108	2	5	4,27	,523
Situacijos analizė	108	3	5	4,19	,662
Mokinių saugumo užtikrinimas	108	4	5	4,25	,657
Informacijos sklaida	108	3	5	4,39	,818
Vaikų teisių užtikrinimas	108	3	5	4,32	,490
Žalingų įpročių prevencija	108	4	5	4,64	,483
Mokinių užimtumo organizavimas	108	3	5	4,29	,684
Prevenciniai renginiai, projektai	108	3	5	4,55	,617
Šviečiamoji veikla, (seminarai, paskaitos)	108	3	5	4,17	,634

Tam, kad suplanuota prevencinė veikla būtų efektyvi, jos planuotojai ir vykdytojai turi stengtis parinkti tinkamus metodus ir formas. Vaiko gerovės grupės pavadinimas, jau pats savaime sako, kad ši grupė sukurta vaikams, todėl ir darbas šioje grupėje turi būti orientuotas į vaikus. Tam, kad jie būtų sudominti organizuojama veikla ir kad prevencinė veikla duotų realius, teigiamus rezultatus, veiklos formos turi būti tokios, kad sudomintų vaikus. Taigi, tiriamiesiems pateikėme klausimą, apie tai kokios veiklos formos yra inicijuojamos vaiko gerovės grupėje. Tyrimas atskleidė, kad individualūs pokalbiai ($4,31 \pm 0,467$) - labiausiai inicijuojama veiklos forma sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas. Taip pat nemažai reikšmės šioje veikloje turi organizuojamos akcijos ($4,40 \pm 0,528$), piešinių konkursai ($4,32 \pm 0,695$), prevencinių projektų vykdymas bei dalyvavimas juose ($4,17 \pm 0,572$), stendų rengimas ($4,04 \pm 0,546$).

Mažiausiai reikšmės šiai grupei sprendžiant problemas turi mokyklos radijo laidos ($2,19 \pm 0,891$), išvykos į nepilnamečių įkalinimo įstaigas ($2,56 \pm 1,053$), susitikimai su žymiais žmonėmis ($2,93 \pm 0,872$), asmenimis, praeityje turėjusiais žalingų įpročių ($2,56 \pm 1,070$).

8 lentelė

Vaiko gėrovės grupė, sprendžiant delinkventinio elgesio paauglių problemas mokykloje, inicijuoja šias veiklos formas

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Individualūs pokalbiai	108	4	5	4,31	,467
Pokalbiai įvairių mokomųjų dalykų pamokose	108	1	5	3,05	,709
Organizuojamos akcijos	108	3	5	4,40	,528
Rengiamos mokyklos bendruomenės diskusijos	108	2	5	4,06	,812
Kviečiami lektoriai ir skaitomos paskaitos	108	2	5	3,56	,813
Susitikimai su žymiais žmonėmis	108	1	5	2,93	,872
Susitikimai su asmenimis, praeityje turėjusiais žalingų įpročių	108	1	5	2,56	1,070
Rašinių konkursai	108	2	5	4,07	,745
Piešinių konkursai	108	3	5	4,32	,695
Mokyklos radijo laidos	108	1	4	2,19	,891
Preveninių projektų vykdymas ir dalyvavimas juose	108	3	5	4,17	,572
Mokinių ir jų tėvų poreikių ir nuomonių tyrimai	108	2	5	3,87	,712
Stendų įrengimas	108	3	5	4,04	,546
Išvykos į nepilnamečių įkalinimo įstaigą	108	1	5	2,56	1,053
Išvykos į prevencinius centrus	108	1	5	3,18	,946

Aktualu nustatyti tai kas mokyklose vykdo prevencinę veiklą. Mokslininkai teigia, kad prevencinis darbas tai komandinis ir aktyvus bendradarbiavimas visos mokyklos bendruomenės - mokinių, mokytojų ir tėvų. Tiriamiesiems buvo suformuotas ir pateiktas klausimas su atsakimų variantais, kuriuos buvo paprašyta įvertinti. Tyrimo rezultatai parodė, kad svarbiausiu prevencinės veiklos vykdytoju yra socialinis pedagogas ($4,70 \pm 0,459$) ir psichologas ($4,56 \pm 0,499$). Mažiausiai reikšmės vykdant prevencinę veiklą, tyrimo duomenimis, turi mokyklos ($2,95 \pm 0,741$) ir mokytojų tarybos ($2,97 \pm 0,803$) (9 lent.).

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal tai kas vykdo prevencinę veiklą

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Mokyklos direktorius (-ė)	108	2	5	3,97	,826
Socialinis pedagogas	108	4	5	4,70	,459
Mokyklos pavaduotojas (-a)	108	3	5	4,37	,705
Psichologas	108	4	5	4,56	,499
Auklėtoja (-as)	108	3	5	4,30	,701
Nepilnamečių reikalų policijos inspektorius	108	2	5	4,06	,884
Vaikų teisių apsaugos tarnybos atstovas	108	2	5	3,34	,799
Mokyklos taryba	108	1	5	2,95	,741
Mokytojų taryba	108	1	5	2,97	,803
Vaiko gerovės grupė	108	1	5	4,46	,662
Nėra paskirtas atsakingas žmogus	108	1	4	1,96	,885

Kalbėdami apie vaiko gerovės grupės darbo organizavimą, labai svarbu kokių priemonių ir metodų imamasi prevencinės veiklos organizavimui. Siekdami išsiaiškinti, kokie veiklos būdai naudojami sprendžiant delinkventinio elgesio paauglių problemas, tiriamųjų paprašėme įvertinti efektyviausias veiklos formas šioms problemoms spręsti. Tyrimas atskleidė, kad organizuojamos akcijos ($4,26 \pm 0,728$) - tai veiklos forma, kurią tiriamieji įvertino geriausiai sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas. Taip pat pakankamai aukštai buvo įvertintos rengiamos mokyklos bendruomenės diskusijos ($4,36 \pm 0,814$), susitikimai su žymiais žmonėmis ($4,01 \pm 0,803$) ir prevencinių projektų vykdymas, dalyvavimas juose ($4,25 \pm 0,775$). Pokalbius įvairių dalykų pamokose ($2,90 \pm 0,956$) ir išvykas į nepilnamečių įkalinimo įstaigas ($2,54 \pm 1,063$) tiriamieji įvertino kaip mažiausiai efektyvias veiklos formas sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas (10 lent.).

**Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal efektyviausios veiklos formų naudojimą
sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas**

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Individualūs pokalbiai	108	2	5	3,62	,983
Pokalbiai įvairių mokomųjų dalykų pamokose	108	1	5	2,90	,956
Organizuojamos akcijos	108	3	5	4,26	,728
Rengiamos mokyklos bendruomenės diskusijos	108	2	5	4,36	,814
Kviečiami lektoriai ir skaitomos paskaitos	108	2	5	3,56	,950
Susitikimai su žymiais žmonėmis	108	2	5	4,01	,803
Susitikimai su asmenimis, praeityje turėjusiais žalingų įpročių	108	1	5	3,21	1,051
Rašinių konkursai	108	1	5	3,19	1,043
Piešinių konkursai	108	1	5	3,77	,992
Mokyklos radijo laidos	108	2	5	3,90	,820
Prevencinių projektų vykdymas ir dalyvavimas juose	108	2	5	4,25	,775
Mokinių ir jų tėvų poreikių ir nuomonių tyrimai	108	1	5	3,95	,901
Stendų įrengimas	108	1	5	3,21	,832
Išvykos į nepilnamečių įkalinimo įstaigą	108	1	5	2,54	1,063
Išvykos į prevencinius centrus	108	1	5	3,77	1,132

Apibendrinant delinkventinio paauglių elgesio prevencijos priemonių ir būdų naudojimo mokyklose tyrimo rezultatus galima pasakyti, kad planuojant prevencinę veiklą svarbiausia nusistatyti kokie yra tokios veiklos poreikiai, be to tiriamieji nurodė, kad svarbu kelti savo kvalifikaciją. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaiko gerovės grupės svarbiausia funkcija - prevencinė veikla, o labiausiai inicijuojama veiklos forma šioje grupėje yra individualūs pokalbiai. Svarbiausi prevencinės veiklos vykdytojai - socialinis pedagogas ir psichologas, o tinkamiausios formos prevencinės veiklos vykdymui - įvairių akcijų organizavimas.

4.4. Delinkventinio paauglių elgesio prevencijos vadybinių galimybių tyrimo rezultatai

Socialinio ugdymo proceso bendrojo lavinimo mokyklose valdymas, socialinės pagalbos vaikams organizavimas ir koordinavimas bei kontrolė – ypač sunkus ir alinantis darbas. Taigi vienas iš tyrimo uždavinių buvo išanalizuoti delinkventinių paauglių elgesio prevencinės veiklos vadybines galimybes. Todėl anketoje tiriamiesiems pateikėme klausimą apie bendradarbiavimą su įvairiomis institucijomis. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, su kokiomis socialinėmis institucijomis ir partneriais bendradarbiauja mokykla spręsdama delinkventinio elgesio problemas. Tiriamieji nurodė, kad labiausiai bendradarbiaujama - su nepilnamečių reikalų inspektorais ($4,41 \pm 0,656$), o mažiausiai su savivaldybės koordinavimo grupe ($2,76 \pm 0,895$).

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal mokyklos bendradarbiavimą su socialiniais partneriais ir institucijomis, sprendžiant delinkventinio elgesio problemas

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Vaikų teisių apsaugos tarnyba	108	1	5	3,96	,956
Nepilnamečių reikalų inspektoriams	108	3	5	4,41	,656
Švietimo skyriumi	108	1	5	3,11	1,113
Sveikatos priežiūros įstaigomis	108	2	5	3,57	,978
Socialinės rūpybos skyriais	108	2	5	3,61	,975
Nevyriausybiniomis organizacijomis	108	1	5	3,16	,978
Savivaldybės koordinavimo grupė	108	1	5	2,76	,895

Planavimas, organizavimas ir vadovavimas sudėtingi prevencinio darbo procesai, kurių metu neišvengiamai susiduriama su įvairiomis problemomis. Tyrimo metu siekėme išsiaiškinti kokio pobūdžio problemos dažniausiai kyla sudėtingame prevencinio darbo kelyje. Paprašius tiriamųjų išryškinti pagrindinius sunkumus, kylantįs sprendžiant delinkventinio elgesio problemas, išaiškėjo, kad nėra vienareikšmiškai vienos ryškios problemos. Tiriamieji tarp tokių problemų aktualiausiomis pažymėjo: lėšų stoką ($3,94 \pm 0,708$), nuomonių skirtumą ($3,66 \pm 0,713$), informacijos stoką ($3,35 \pm 0,868$), kompetencijos stoką ($3,29 \pm 0,843$), planų ir realių darbų neatitikimą ($3,05 \pm 0,790$). Rečiau kylantys sunkumai sprendžiant tokio pobūdžio problemas yra: atmetinas požiūris į darbą ($2,67 \pm 0,995$), socialinių partnerių nenoras bendradarbiauti su mokykla ($2,97 \pm 0,912$), pačios mokyklos nenoras bendradarbiauti tarpusavyje ir su kitomis institucijomis ($2,94 \pm 0,734$).

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal tai kokie sunkumai iškyla sprendžiant delinkventinio elgesio problemas

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Nuomonių skirtumai	108	2	5	3,66	,713
Informacijos stoka	108	2	5	3,35	,868
Lėšų stoka	108	2	5	3,94	,708
Kompetencijos stoka	108	2	5	3,29	,843
Atmetinas požiūris į darbą	108	1	4	2,67	,995
Nenoras bendradarbiauti tarpusavyje mokykloje	108	1	5	2,88	,840
Nenoras bendradarbiauti su kitomis institucijomis	108	2	5	2,94	,734
Socialiniai partneriai nenori bendradarbiauti su mokykla	108	2	5	2,97	,912
Dažniausiai mokykloje prevencinę veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose rašoma viena, tačiau realiaame gyvenime vyksta visiškai kita	108	1	4	3,05	,790
Dažniausiai prevencinė veikla mokykloje vykdoma labai blogai	108	1	5	2,54	1,211

Pedagogų, dalyvaujančių prevencinėje veikloje, kvalifikacija yra labai svarbus prevencinio darbo kokybės aspektas. Pedagogas turėtų būti motyvuotas kelti kvalifikaciją ir, galiausiai, atsižvelgti ne tik į savo poreikius, bet ir į įstaigos, kurioje dirba, poreikius. Apklausus tiriamuosius apie kvalifikacijos kėlimą dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais paaiškėjo, kad kvalifikacija keliama konferencijose ($4,14 \pm 0,952$), kursuose ($4,13 \pm 0,876$) ir stažuotėse užsienyje ($4,12 \pm 1,117$), retesniais atvejais kvalifikacija keliama patiems skaitant pranešimus ($3,82 \pm 1,057$) bei seminaruose ($3,95 \pm 0,802$). Susidaro išpūdis, kad pedagogai pakankamai intensyviai kelia savo kvalifikaciją prevencinio darbo su delinkventinio elgesio paaugliais srityje.

13 lentelė

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal kvalifikacijos tobulinimo dažnumą dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Seminaruose	108	2	5	3,95	,802
Konferencijose	108	2	5	4,14	,952
Kursuose	108	2	5	4,13	,876
Pačiam skaityti pranešimus	108	1	5	3,82	1,057
Stazuotis užsienyje	108	1	5	4,12	1,117

Prioritetinių veiklos sričių nustatymas sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas vienas iš svarbiausių aspektu. Tik įvertinę realias problemas, su kuriomis susiduriama mokykloje ir skyrus joms prioritetą, galima sulaukti matomų rezultatų. Taigi, tiriamųjų paprašėme įvertinti prioritetingas veiklos sritis dirbant su delinkventinio elgesio problemų turinčiais paaugliais, paaiškėjo, kad visos, įvertinimui pateiktos veiklos sritys, buvo įvertintos gana tolygiai. Šiuo atveju būtų galima išskirti tik vieną, minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimo ar tobulinimo sritį ($4,44 \pm 0,664$), tiriamųjų nuomone, tapusia pačia svarbiausia. Tuo tarpu mažiausias prioritetas skiriamas atsakymui - neigiamam požiūriui į nepilnamečius teisės pažeidėjus ($4,19 \pm 0,779$).

Tiriamųjų nuomonės pasiskirstymas pagal prioritetinių veiklos sričių, sprendžiant delinkventinio elgesio problemas, įvertinimą

	N	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Prevencinio darbo tobulinimas	108	3	5	4,45	,602
Darbuotojų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymas	108	3	5	4,35	,552
Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas	108	3	5	4,36	,602
Visuomenės švietimas nepilnamečių justicijos klausimais	108	3	5	4,45	,797
Resocializacijos programų sukūrimas ir įgyvendinimas	108	3	5	4,27	,664
Minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimas ar tobulinimas	108	4	5	4,44	,498
Neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymas	108	2	5	4,19	,779
Resocializacijos programų sukūrimas ir įgyvendinimas	108	3	5	4,38	,602

Apibendrinant rezultatus, gautus analizuojant delinkventinio paauglių elgesio vadybines galimybes, reikia paminėti, kad labiausiai, vykdydama prevencinę veiklą, mokykla bendradarbiauja su nepilnamečių reikalų inspektorais, bendradarbiavimas su kitomis institucijos pastarosios atžvilgiu užima žemesnes pozicijas. Taigi, plėtojant vadybines delinkventinio elgesio sprendimo galimybes, turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys bendradarbiavimui ir su kitomis institucijomis pvz., savivaldybių koordinavimo grupėmis, švietimo skyriumi, nevyriausybinėmis organizacijomis. Tyrimas atskleidė, kad sprendžiant delinkventinio elgesio problemas susiduriama su įvairiomis kliūtimis (lėšų stoka, nuomonių skirtumas, informacijos stoka, kompetencijos stoka, planų ir realių darbų neatitikimas), todėl šiuo požiūriu turi būti atkreipiamas dėmesys į susidarančių problemų šalinimą siekiant efektyviau plėtoti vadybines delinkventinio elgesio sprendimo galimybes.

DISKUSIJA

Paauglių delinkventinis elgesys ir nusikalstamumas yra negatyvūs reiškiniai, su kuriais susiduria kiekviena visuomenė. Tėvų atsakomybės už savo vaikus sumažėjimas, šeimų ekonominės problemos, nepakankama socialinių ir specializuotų prevencijos institucijų veikla, lėšų trukumas, vaikų užimtumo problemoms spręsti skatina nepilnamečių delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo pasireiškimą. Šiems reiškiniams riboti kuriamos moksliskai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina vaikams ir jaunimui veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Socialinio elgesio formoms būdingas kompleksinis sąlygotumas, t.y. žmogaus elgesy priklauso ne vien nuo asmens, bet ir nuo jį supančių socialinių darinių (šėimos, draugų, institucijų ir kt.). Taigi, siekiant paveikti žmogaus elgesį, būtina daryti įtaką ne tik jam pačiam, bet ir visai jį supančiai aplinkai.

Vileikienė (2007) analizuodama nepilnamečių justicijos problemas apklausė Lietuvos respublikos piliečius apie tai, kokios problemos svarbiausios tarp nepilnamečių. Rezultatai atskleidė, kad didžiausios kylančios problemos yra nusikaltimai ir teisės pažeidimai, narkotikų vartojimas, žalingi įpročiai, neužimtumas, asmeninės savybės, neigiama draugų įtaką. E. Vileikienė (2005) nurodo, kad rizikos grupei priskirti vaikai linkę praleisti pamokas. Kiekvieną dieną mokyklą lanko tik 28 proc. apklaustųjų, kartais praleidžia pamokas 62 proc., dažnai praleidžia pamokas 9 proc., o 1 proc. visai nelanko mokyklos. Dažniau pamokas praleidžia daugiau teisės pažeidimų padarę vaikai. Tyrimuose pastebima: nusikaltimų problemą labiau akcentuoja mažiau išsilavinę ir mažesnių miestelių bei kaimo gyventojai, žalingų įpročių paplitimą dažniau minėjo vyresnio amžiaus bei turintys vidurinę ir žemesnę išsilavinimą respondentai. Tuo tarpu narkotikų problemai pirmenybę teikė vilniečiai ir gyventojai, turintys aukštąjį išsilavinimą. Mūsų tyrimo metu paprašius tiriamųjų apibūdinti delinkventinį elgesį labiausiai buvo akcentuojamos tokios elgesio formos: narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimas ir vartojimas, vandalizmas, reketas, chuliganizmas, tyčiojimas ir vagystės.

Paprašius tiriamųjų nurodyti, kokios delinkventinio elgesio formos pasireiškia mokykloje, paaiškėjo, kad elgesio apibūdinimas ir jo pasireiškimas skyrėsi. Vadinasi, pačios ryškiausios ir blogiausios delinkventinio elgesio formos, tiriamųjų nuomone, mokyklose mažai pasireiškia. Tiriamieji nurodė, kad mokyklose dažniausiai susiduriama su necenzūrinių žodžių vartojimu, tyčiojimusi, alkoholio vartojimu, rūkymu, namų darbų neatlikimu ir atsikalbinėjimu. Nurodant nepilnamečių nusikaltimų priežastis gyventojai pirmąją vietą skyrė blogam auklėjimui šeimoje, tuo tarpu patys rizikos grupės vaikai pirmąją vietą skyrė kiemo draugų įtakai, šėimos faktorius liko antroje vietoje. Mokyklos ir auklėjimo įstaigų kontrolės įtaka nepilnamečių

nusikalstamumui. apklaustųjų piliečių nuomone, liko penktoje vietoje, o rizikos grupės vaikai skyrė šiam faktoriui dar žemesnę vietą, t.y. 7. Gyventojų nuomonės tyrimas parodė, kad nepilnamečiai dažniausiai padaro tokius teisės nusižengimus: chuliganizmas (63 proc.), alkoholinių gėrimų vartojimas (57), vagystės (55 proc.) ir kt. G. Morozova ir J. Minkevičiūtė (2008) savo tyrimo metu taip pat nustatė, kad kaimo mokykloje aktualiausia problema yra tyčiojimas. Tuo tarpu miesto mokiniai mano, kad svarbiausia problema – konfliktai su mokytojais. Turbūt kaimo mokinių santykiai su mokytojais šiltesni, nuoširdesni, todėl kyla mažiau konfliktų.

Dauguma mokslininkų tvirtina, kad jaunėja nusikaltimus padarančių nepilnamečių amžius. Sociologiniai tyrimai Lietuvoje ir Lenkijoje rodo (Davidavičienė, 1999), kad didėja jaunimo skaičius, įeinantis į rizikos grupę ir kasmet tas amžius jaunesnis, kai pradeda vartoti alkoholį, narkotikus, rūkyti cigaretes; narkotikų vartojimas jaunimo tarpe, jų platinimas mokyklose tapo grėsmingu socialiniu reiškiniu. Mūsų tyrimas parodė, kad delinkventinius nusižengimus padarančių paauglių amžiaus vidurkis didėja su kiekvienais metais pradedant nuo vienuolikos. Labiausiai linkę į delinkventinius nusižengimus 14 metų paaugliai. Kiti moksliniai tyrimai taip pat rodo, kad daugiausia rizikos grupės vaikų nurodo pirmą kartą turėję reikalų su policija būdami 11-12 metų (23 proc.) ir 15-17 (23 proc.). Taigi matyti, kad delinkventinio elgesio problema yra gana opi, nes jaunėja prasižengusiųjų amžius, be to kyla klausimas, kokios yra to priežastys.

Dauguma mokslininkų nagrinėdami paauglio asocialaus elgesio formų susidarymą išskiria šiuos pagrindinius veiksnius: šeima, bendraamžių grupės, visuomenės informavimo priemonės ir nepilnamečių užimtumas. Mūsų tyrimo metu paprašius tiriamuosius įvertinti delinkventinio paauglių elgesio priežastis pagrindine jų buvo nurodytas blogas auklėjimas šeimoje ir neigiama kiemo ir gatvės įtaka. Kaip rodo tyrimai, elgesio problemų mokykloje paprastai turi tie vaikai, kurie yra patyrę smurtą šeimoje ar kitokiu būdu netinkamai auklėti (Valickas, 1992). Veiksmingiausia prevencine priemone nepilnamečių nusikalstamumui ir teisės pažeidimams mažinti, gyventojų ir pačių delinkventų nuomone, yra nuolatinė tėvų priežiūra.

Išanalizavus pedagogų nuomonę apie delinkventinį paauglių elgesį ir jo pasireiškimą mokykloje nagrinėsime prevencijos priemonių ir būdų taikymą mokyklose. Prevencinės veiklos organizavimas mokykloje - tai būdas užkirsti kelią delinkventiniam paauglių elgesiui. Mokslinėje ir dažniausiai teorinėje literatūroje prevencinė veikla apibūdinama teigiamai, kaip teikianti efektyvius rezultatus užkertant kelią nusikalstamo elgesio pasireiškimui. Prevencinio darbo su paaugliu pirmas žingsnis – įvertinimas, kuris yra būtinas suprasti klientą. Pasak L. Johnsonas, norint sėkmingai organizuoti individualų darbą, privalu tiksliai nustatyti individo esamą situaciją, prieš tai surinkus apie jį visą tikslią informaciją, kurios pagalba įmanoma

suteikti veiksmingą pagalbą (Johnsonas, 2001). Mūsų tyrimas atskleidė, kad pedagogai išskiria prevencinės veiklos svarbą organizuojant vaiko gerovės grupės darbą, be to planuojant prevencinę veiklą mokykloje, jų nuomone, svarbiausia nustatyti poreikius, parinkti metodus, kelti kvalifikaciją. Minkevičiūtė (2008) domėdamasi, kiek vertinga prevencinė veikla, nustatė, kad kaimo mokiniams naudingesnės į mokyklą atvykstančių specialistų konsultacijos, o miesto mokiniams tokie renginiai lyg ir nenaudingi. Jiems, skirtingai nuo bendraamžių kaime, svarbiau per pamokas vykstantys pokalbiai kuria nors aktualia tema. Suprantama, kad kaimo mokiniams susitikimai su žmonėmis, kurie praeityje turėjo problemų, yra veiksmingesnė edukacinė prevencinė priemonė nei bendraamžiams mieste. Mūsų tyrimo rezultatai taip pat atspindi pateiktuosius, kadangi tyrimo metu paaiškėjo, kad individualūs pokalbiai labiausiai inicijuojama veiklos forma vaiko gerovės grupėje sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas. Taip pat nemažai reikšmės šioje veikloje turi organizuojamos akcijos, piešinių konkursai, prevencinių projektų vykdymas bei dalyvavimas juose, standų rengimas. Atlikto tyrimo duomenimis, pedagogai vidutiniškai įvertino tokių prevencinės veiklos formų reikšmingumą: moksleivių susitikimus su žymiais žmonėmis bei asmenimis, praeityje turėjusiais žalingų įpročių. Tuo tarpu Minkevičiūtės tyrimo rezultatai rodo, kad kaimo moksleiviai vertina tokius susitikimus. Šis skirtumas galėjo atsirasti dėl skirtingo tiriamųjų kontingento arba dėl to, kad atskirai išskiriama kaimo ir miesto moksleivių nuomonė.

Prevenčinio darbo vykdytojais pedagogai dažniausiai mato socialinius pedagogus ir psichologus. Šiuos tyrimo duomenis patvirtina ir kitų mokslininkų išvados. G. Morozova ir J. Minkevičiūtė (2008), analizuodama paauglių nuomonę, teirautasi, į ką turėtų kreiptis mokinys, susidūręs su socialinėmis, pedagoginėmis ir psichologinėmis problemomis mokykloje. Nustatyta, kad miesto mokiniams dažniau nei jų bendraamžiams kaime padeda mokyklos socialinis pedagogas. G. Morozova ir J. Minkevičiūtė (2008) tyrimo duomenimis didžiausias prevencinės veiklos krūvis, sprendžiant mokiniams išylančias problemas, tenka socialiniams pedagogams ir klasių auklėtojams. Tačiau reikėtų suprasti, kad smurto prevencija nėra vieno specialisto ar vienos kurios nors specialistų grupės prerogatyva. Kiti mokslininkai pabrėžia, kad tik dirbant komandoje, įtraukiant tėvus, vaiko teisių apsaugos, policijos tarnybų darbuotojus ir remiantis bendradarbiavimo principais, galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinio elgesio apraiškas.

Planuojant prevencinę veiklą labiausiai vertinama veiklos forma yra įvairių akcijų organizavimas. Taip pat šio tyrimo duomenimis aukštai buvo įvertintos mokyklos bendruomenės rengiamos diskusijos, susitikimai su žymiais žmonėmis. Pokalbius įvairių dalykų pamokose ir išvykas į nepilnamečių įkalinimo įstaigas tiriamieji įvertino kaip mažiausiai efektyvias veiklos formas sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas. G. Morozovos ir J. Minkevičiūtės

(2008) tyrimo duomenimis, mokykla įsijungia į vykdomus prevencinius projektus, akcijas, konkursus, viktorinas, tačiau rezultatai verčia manyti, kad tokio pobūdžio renginių reikia daugiau. R. Žakaitienės teigimu, labai svarbu, kad į mokyklos prevencinę veiklą būtų įtraukiami patys mokiniai. Mokinių dalyvavimas savivaldos institucijų veikloje skatina mokinių aktyvumą, demokratišką bendravimą, jų indėlis kuriant mokyklos santarvės mikroklimatą yra gerai vertinamas. Mokslininkų teigimu, prevencinių projektų įgyvendinimas, kai į jų vykdymą yra įtraukiami mokiniai, o ypač agresyviai besielgiantys – efektyvi priemonė smurtui mokykloje išgyvendinti. Kaimo mokiniai dažniau siūlo rengti konkursus, ekskursijas, projektus, akcijas. Taigi galima teigti, kad tyrimo metu apklaustųjų pedagogų nuomonė ir moksleivių nuomonė, dėl prevencinio darbo formų, sutampa. Tyrimo duomenys rodo, kad jei 32 proc. nepilnamečių teisės pažeidėjų būtų žinoję, kas jų laukia įkalinimo įstaigoje, būtų viską darę, kad ten nepatektų, 38 procentai nurodė, galbūt būtų taip pat pasielgę.

Vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos programos Lietuvoje vykdymas yra trijuose lygmenyse – valstybės, apskričių, administracijų bei savivaldybių (miesto, rajono) ir institucijų (švietimo, socialinės globos ir rūpybos, visuomeninių organizacijų, kitų nevyriausybinė organizacijų). Tokiu būdu sukurtas kompleksinis vaikų ir paauglių nusikaltimų prevencijos modelis Lietuvoje. Tačiau praktiniai tyrimai (Vitkauskas, 2010) rodo, kad išanalizavus nepilnamečių resocializacijos vidutinės priežiūros įstaigų ir priemonių sistemą Lietuvoje nustatyta, jog delinkventų vaikų resocializacijos (vidutinės priežiūros priemonių) sistema veikia neefektyviai. Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija rūpinasi daugelis valstybės ir nevyriausybinė organizacijų. Deja, ne visada jos suvienija savo pastangas bendram darbui, dar trūksta veiksmų koordinacijos, vientisos darbo sistemos (Vitkauskas, 2010). Analizuojant delinkventinio paauglių elgesio prevencijos vadybines galimybes, siekėme išsiaiškinti, su kokiomis institucijomis ir socialiniais partneriais bendradarbiauja mokykla spręsdama delinkventinio elgesio problemas. Mūsų tyrimas parodė, kad labiausiai vertinamas bendradarbiavimas su nepilnamečių reikalų inspektoriumi. Tiriamųjų nuomone, su kitomis institucijomis yra bendradarbiaujama kur kas rečiau, t.y. su švietimo skyriumi, savivaldybių koordinavimo grupe, nevyriausybiniomis organizacijomis. Davidavičienės tyrimo duomenimis, mokyklos aktyviai bendradarbiauja su savivaldybių policija, vaiko teisių apsaugos tarnyba, pedagoginės – psichologinės pagalbos tarnybomis, medikais. Aiškinantis, kurių profesijų atstovai ir kaip dažnai skaito paskaitas prevencijos tematika nustatyta, kad kaimo mokinius dažniau lankė policijos ir vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistai, kurie su miesto mokiniais rečiau bendravo. Miestiečių teigimu, su jais dažniau bendravo sveikatos priežiūros specialistai. Nuo 1993 metų Lietuva įsitraukė į Europos, sveikatą stiprinančių, mokyklų tinklą. Deja, plačiai propaguojama nerūkymo diena organizuojama tik 25 proc. mokyklų. Alkoholio,

tabako ir kitų narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos programas vykdo tik 16,4 proc. mokyklų. Mokytojams trūksta informacijos, kada ir kaip kalbėti su moksleiviais šia tema, kokią informaciją pateikti (Davidavičienė, 1999). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika rodo, kad Lietuvoje iki šiol nėra sukurta efektyvi, kompleksinė bei nuosekli pagalbos probleminio elgesio vaikui ir jo šeimai sistema, nors tai yra problema, apie kurios sprendimo būdus šnekama daug ir seniai, tačiau praktikoje pokyčiai yra itin lėti.

Taigi matyti, kad nors prevencinė veikla yra vertinama ir organizuojama, tačiau ji vis dar nepasiekia efektyvaus lygio. Apklausus tiriamuosius, su kokiomis problemomis jie susiduria organizuodami prevencinę veiklą, gauti tokie atsakymai: lėšų stoka, nuomonių skirtumas, informacijos stoka, kompetencijos stoka, planų ir realių darbų neatitikimas. 2005 metais atlikus prevencinio darbo mokyklose analizę buvo pateiktos tokios išvados: siekiama sukurti veiksmingą vaikų patiriamo smurto ir prievartos bei kitų žalingų įpročių mokymo įstaigose prevencijos priemonių sistema, mažinti neigiamus socialinius reiškinius, sąlygojančius smurto prieš vaikus atsiradimą, vaiko psichologinius sunkumus. Stokojama socialinių, sveikatos, teisėsaugos, pedagoginių, psichologinių tarnybų veiklos bei jos koordinavimo veiksmingumo ir jų tinklo, kvalifikuotų specialistų (ypač kai kuriose savivaldybėse) materialinių išteklių. Reikalingos kompleksinės, koordinuotos įvairių žinybų pastangos siekiant išvengti smurto mokyklose bei jų prieigose, vykdyti smurto bei kitų žalingų socialinių veiksmių prevenciją ir teikti pagalbą nukentėjusiems vaikams. Nurodoma, kad viena iš kylančių problemų prevenciniame darbe tai - yra bendruomenės pasyvumas. Pastarąjį teiginį patvirtina ir mūsų atlikto tyrimo duomenys, kadangi buvo nustatyta, kad planuojant prevencinę veiklą, veiklos planai yra pristatomi retais atvejais. Matyti, kad problemų yra nemažai, o skirtingų tyrimų autoriai dažniausiai pateikia panašaus spektro problemas, su kuriomis susiduria pedagogai organizuodami prevencinę delinkventinio elgesio veiklą.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad pedagogai lankosi įvairiuose seminaruose konferencijose, kursuose, retesniais atvejais dalyvauja stažuotėse užsienyje arba patys skaito pranešimus prevencinio darbo tematika, Tačiau jie taip pat nurodo, kad kompetencijos šiuo klausimu jiems trūksta. Taigi šioje vietoje patvirtina mūsų kelta hipotezė, kad pedagogams neužtenka žinių ir kompetencijų dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais bendrojo lavinimo mokykloje. A. Davidavičienės atlikto tyrimo duomenimis pedagogams sudarytos sąlygos kelti kvalifikaciją delinkventinio paauglių elgesio prevencijos klausimais, ir dauguma pedagogų dalyvauja įvairiuose seminaruose. Be to patys pedagogai nurodo, kad viena iš prioritetinių veiklos sričių sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas turėtų būti prevencinio darbo tobulinimas. A. Davidavičienė tyrimo metu konstatavo, kad tik maža dalis mokyklų nurodė, kad nebuvo dalyvauta prevencinės veiklos seminaruose. 60% mokyklų nurodė, kad trūksta susistemintos

literatūros ir metodikos darbui su delinkventinio elgesio moksleiviais. Vaikų teisių apsaugos specialistų teigimu, jie dažnai neturi galimybės suteikti kokybišką, garantuotą pagalbą vaikams. Dauguma vaikų dėl įvairių priežasčių yra neužimti, nelanko mokyklos, vartoja necenzūrinius žodžius, agresyviai elgiasi, daro smulkius nusikaltimus, kurie vėliau gali peraugti ir į rimtus nusikaltimus (Čukauskienė, 2009). M. Barkauskaitė (2000), nuosekliai ištyrusi paauglių tarpusavio santykių sociopedagoginę dinamiką, padarė išvadą, kad dirbant individualų ugdomąjį darbą su paaugliais teisėtvarkos pažeidėjais trumpalaikės prevencinės priemonės neduoda svarių rezultatų.

Įvertinus visu tyrimo metu gautus duomenis galime teigti, kad tyrimo pradžioje kelta hipotezė teigianti, kad delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės nėra pilnai realizuojamos bendrojo lavinimo mokyklose, pasitvirtino. Nors pedagogai nurodė dalyvaujantys kvalifikacijos kėlimo seminaruose, tačiau taip pat jie nurodė, kad yra prevencinio darbo įgūdžių ir kompetencijų trūkumas. Be to, tyrimo metu nustatyta, kad bendradarbiavimas su socialinėmis institucijomis ir organizacijomis nevyksta pakankamai aktyviai. Glaudžiau bendradarbiaujama tik su keliomis institucijomis. Be to paaiškėjo, kad tiriamieji susiduria su įvairiomis problemomis organizuodami prevencinę veiklą. Taigi šioje vietoje būtų galima praplėsti prevencinio darbo vadybines galimybes t.y. gerinant kvalifikacijos kokybę, plečiant bendradarbiavimą su įvairiomis institucijomis ir organizacijomis, bei efektyviai spręsti kylančias problemas.

Apibendrinant viso tyrimo metu išanalizuotą mokslinę literatūrą ir gautus tyrimo rezultatus, galima pasakyti, kad delinkventinis elgesys pasireiškia mokyklose ir gana jauname mokykliniame amžiuje, ypač sustiprėja ties keturioliktaisiais metais. Mokytojai supranta ir vertina prevencinio darbo reikšmę ir prasmę, organizuoja įvairią prevencinę veiklą mokyklose. Tačiau ne visada aktyviai bendradarbiauja su įvairiomis institucijomis ir organizacijomis, pedagogams trūksta žinių ir kompetencijos šia tematika, todėl šiuo atžvilgiu matomos perspektyvos prevencinio darbo organizavime ir optimizavime.

IŠVADOS

1. Pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklose paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formos yra necenzūrinių žodžių vartojimas, tyčiojimasis, alkoholio vartojimas, rūkymas, namų darbų neatlikimas ir atsikalbinėjimas.
2. Nustatyta, kad prevencinės veiklos formavimas yra aktualus, siekiant užkirsti kelias delinkventiniams paauglių nusižengimams mokyklose. Tiriamųjų nuomone, svarbiausi žingsniai, planuojant prevencinę veiklą, yra poreikių nustatymas, veiklos metodų parinkimas ir kvalifikacijos kėlimas. Labiausiai inicijuojama veiklos forma vaiko gerovės grupėje - individualūs pokalbiai, o efektyviausia veiklos forma, sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas – įvairių akcijų organizavimas. Tyrimas parodė, kad dažniausiai už prevencinę veiklą yra atsakingi socialiniai pedagogai ir psichologai. Kitų pedagogų ir mokyklos administracijos įsitraukimas į prevencinę veiklą vyksta pasyviau, ko pasekoje delinkventinio paauglių elgesio prevencijos.
3. Delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinių galimybių analizė atskleidė, kad mokyklos labiausiai bendradarbiauja su nepilnamečių reikalų inspektorais. Palyginus su kitomis institucijomis, bendradarbiavimas yra kur kas pasyvesnis su švietimo skyriumi, savivaldybių koordinavimo grupe, nevyriausybinėmis organizacijomis.
Planuodami prevencinę veiklą pedagogai susiduria su nemažai problemų: lėšų stoka, nuomonių skirtumas, informacijos stoka, kompetencijos stoka, planų ir realių darbų neatitikimas. Čia pasitvirtina tyrimo metu kelta hipotezė, kad mokyklose nėra pilnai realizuojamos vadybinės prevencinio darbo galimybės, kadangi nepakankamai bendradarbiaujama su įvairiomis institucijomis, be to susiduriama su nemažu spektru problemų, ko pasekoje negali būti efektyviai planuojamas prevencinis darbas. Planuojant prevencinę veiklą didžiausias prioritetas skiriamas minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimui ar tobulinimui. Pedagogai nurodė, kad tobulinasi įvairiuose seminaruose, konferencijose, tačiau, kaip jau buvo minėta aukščiau, pedagogai nurodo, kad jiems trūksta žinių ir kompetencijos šiais klausimais. Pasitvirtino tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad pedagogams trūksta žinių ir kompetencijų prevenciniam darbui su delinkventinio elgesio problemų turinčiais paaugliais. Taigi mokyklų vadovybė turėtų atsižvelgti į šią informaciją siekiant efektyvaus bendradarbiavimo ir prevencinio darbo planavimo mokyklose.

REKOMENDACIJOS

Kadangi delinkventinio ir nusikalstamo elgesio užuomazgos pradeda formuotis ankstyvajame amžiuje ir turi tendenciją plėtotis bei reikštis įvairiuose žmogaus tolesnio gyvenimo srityse, todėl į tai turėtų rimtai reaguoti tiek šeima, tiek ugdymo institucijos bendruomenė, sveikatos, socialinės institucijos, vaikų teisės apsaugos tarnybos, policija. Kuo ankščiau atkreipiamas specialistų dėmesys į vaikus, turinčius elgesio sunkumų, tuo didesnė tikimybė, kad vaikas nenusikals. Tuo tikslu prediniame etape rekomenduojame taikyti šias priemones:

Administracijai:

1. **Tiksliai įvertinti padėtį.** Išanalizuoti mokyklos veiklos ir valdymo išteklių būklę, inicijuoti mokyklos vidaus audito vykdymą;
2. **Pagalbos komandos organizavimas.** Į komandą surinkti tokius specialistus, kurie tiksliai žinotų, ką jie vienu ar kitu atveju gali ir turi daryti, ko negali daryti ir kokios yra jų kompetencijos ribos.
3. **Plėsti veiklas, nukreiptas į bendradarbiavimą su socialiniais partneriais,** siekiant sudaryti daugiau galimybių mokyklos personalui įgyti reikiamų praktinio darbo įgūdžių dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais;
 - 3.1. Kartą per ketvirtį organizuoti susitikimus su socialiniais partneriais. Susitikimo metu supažindinti socialinius partnerius su esama situacija mokykloje ir nagrinėti iškilusius sunkumus prevencinio darbo metu;
4. **Darbuotojų kvalifikacijos kėlimo programos**
 - 4.1. Organizuoti pedagogų metodinių darbų pristatymą mokyklos bendruomenei;
 - 4.2. Skatinti pačius pedagogus ruošti ir pristatyti savo pranešimus konferencijose, seminaruose;
 - 4.3. Organizuoti personalo mokymus, kaip reikėtų elgtis krizinės situacijos mokykloje metu. Mokymų metu turi būti suteiktos žinios, kaip elgtis krizinėse situacijose (sunkūs kriminaliniai nusikaltimai (nužudymai, sprogdinimai, smurtiniai konfliktai).

Socialiniams pedagogams, psychologams, mokytojams:

1. **Informacijos rinkimas apie delinkventinio elgesio vaikus.** Darbuotojai turi pasiskirstyti, kurią trūkstamą informaciją, kuris iš jų surinks. Psichologas gali atlikti delinkventinio elgesio paplitimo ir mokyklos klimato vertinimą.

2. Pagalbos teikimo planų sudarymas.

- 2.1. Numatomi ilgalaikiai ir trumpalaikiai tikslai;
- 2.2. Numatomos paslaugos ir jų teikimo periodas;
- 2.3. Numatomi specialistai, kurie dirbs su vaiku
- 2.4. Parenkamos asmeniškai vaikui tinkamos darbo (ar pagalbos) formos ir metodai.
- 2.5. Šalia individualaus darbo rengti grupines pratybas (socialinių įgūdžių ugdymo pratybos, psichoterapija)
3. Nuolatos stebėti mokinių veiklą ir elgesį mokykle;
4. Bendradarbiauti su vaikų tėvais, lankytis namuose, kviesti į mokyklą pokalbiams, susitikimams.
5. Pokalbių metu stengtis paminėti kuo daugiau teigiamų jų vaiko elgesio bruožų;
6. Dalyvavimas projektinėje veikloje, renginių organizavimas;

Socialiniams partneriams:

1. Policijos komisariatas

- 1.1. Sutarti, kad patruliai labiau prižiūrėtų mokyklos teritoriją;
- 1.2. Paskirti pareigūną ir numatyti laiką konsultacijoms mokykloje;
- 1.3. Reguliariai vykdyti policijos delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo prevencines veiklas.

2. Vaiko teisių apsaugos tarnyba

- 2.1. Nuolatinis šeimų lankymas įtrauktų į rizikos grupę;
- 2.2. Konsultavimasis su vaiko teisių apsaugos darbuotojais. Numatyti laiką ir paskirti darbuotoją konsultacijoms mokykloje;

LITERATŪRA

1. Asher, S. R., Coie, J. D. (1990). *Peer Rejection in Childhood*. Recent advances in the study of peer rejection. Cambridge Studies in Social and Emotional Development: Cambridge University. [Žiūrėta: 2011-03-24]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=OC84AAAAIAAJ&dq=Asher+Wasserman&ie=ISO-8859-1&source=gbs_gdata>.
2. Barkauskaitė, M., Juodkaitė, D. (1998). Smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai. Ugdymo problemos. *Mokslo darbai*, IV, 182 – 186.
3. Becker, H. S. (1963). *Outsiders*. New York: Free Press.
4. Bitinas, B. (2002). *Pedagoginės diagnostikos pagrindai*. Vilnius: VPU leidykla.
5. Čepas, A. (1986). *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius: Mintis
6. Dobryninas, A. (2000). *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
7. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Margi raštai.
8. Galaguzova, M. A. (2000). *Socialinė pedagogika: Paskaitų ciklas*. Maskva
9. Gavėnaitė, A. (2003). Delinkvencijos raiška neformaliose jaunimo grupėse. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2, 103 – 118.
10. Gučas, A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.
11. Grigas, R. (1995). *Tautos likimas*. Vilnius: Rosma.
12. Herms, S. (2005). *Sunkūs vaikai. Praktiniai patarimai auklėtojams ir vaikams*. Vilnius: Alma littera.
13. Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. University of California Press.
14. Ignatavičienė, S., Žukauskienė, R. (1999). *Rizikos grupės vaikai*. Vilnius: LRŠMM Leidybos centras.
15. Indrašienė, V. (2004). *Socialinio ugdymo technologijos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
16. Jaruševičienė, L. ir kt. (2000). *Psichosocialinių veiksnių sąsajos su paauglių lytiniu aktyvumu*. Kaunas: Kauno medicinos universitetas.
17. Johnson, L. (2003). *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
18. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
19. Juodraitis, A. (2002). Psichosocialinės asmenybės raidos pokyčių tendencijos: delinkventis elgesys ir prognozės. *Socialinis darbas*, 1 (1), 89 – 98.

20. Justickis, V. (1984). *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas: Šviesa.
21. Justickis, V. (1993). *Akcentuotas nepilnametis nusikaltėlis (asmenybė, nusizengimai, korekcija)*. Vilnius.
22. Justickis, V., Gečėnienė, S., Čepas, A. (2005). *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-03]. Prieiga per internetą <http://www.vrm.lt/uploads/media/Metodika_01.doc>.
23. Kalpokas, V., Gečėnienė, S., Kietytė, L. ir kt. (2004). *Vaikų nusikalstamas elgesys: nukentėjusieji ir kaltininkai*. Vilnius: Teisės institutas
24. Karmaza, E., Grigutyte, N., Karmazė, E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: ŠAC.
25. Kučinskas, V., Kučinskienė R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda: KU leidykla.
26. Kveskienė, G. (1999). Prevencinės pedagogikos matmenys. *Socialinis ugdymas*, I, 71 – 72.
27. Leliūgienė, I. (1994). Socialinio pedagogo institucijos atsiradimo prielaidos Lietuvoje. *Socialiniai mokslai. Edukologija*, 1, 146 – 150.
28. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
29. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
30. *Lietuvos vaikai* (1993). Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
31. Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymas 2010 m. gruodžio 14 d. Nr. XI-1232
32. Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo ministro 2011 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. V- 579 „Dėl Mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo”.
33. Matza, D. (1995). *Delinquency and Drif: With the new introduction by the author*. New York: Transaction Publishers.
34. Mielke, U. (1997). *Geriau supraskite sunkius vaikus*. Vilnius: Lektūra.
35. Mokyklos vaidmuo narkomanijos prevencijoje (2009). [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2011-04-20]. Prieiga per internetą: < http://old.nkd.lt/visuomene/pedagogams_prevencija.html >.
36. Navickas, K (2006).Efektyvaus tarinstitucinio valdymo poreikis: problemos ir sprendimai. *Konferencija „Nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje: situacija ir perspektyvos“*. Vilnius, 2006 m. kovo 16 d.
37. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (1998). *Nepilnamečių justicija Lietuvoje*. Vilnius: Mokslo aidai.

38. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Vilnius.
39. Paulauskas R. (1998) *Delinkventiško asmenybės formavimosi priežastys ir perauklėjimo galimybės*. Vilnius: VMTI.
40. Patkar, A. A., Vergare, M. J., Batra, V., ir kt. (2003). Tobacco Smoking: Current Concepts in Etiology and Treatment. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 66 (3), 183 – 199.
41. Petrulytė, A. (2003). *Jaunesniojo paauglio psichosocialinė raida*. Vilnius: Presvika.
42. Pileckaitė-Markovienė, M. (2006). 16-18 metų delinkventinio elgesio paauglių savivertės ir vidinės darnos ypatumai. *Pedagogika*, 101 – 106.
43. Plunksnienė, V. (2005). Delinkventinio elgesio moterų tipai. *Magistro tezės*. Socialinės komunikacijos institutas: Vilniaus pedagoginis universitetas.
44. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
45. Rupšienė, L. (2000). *Nenoras mokytiis – socialinis pedagoginis reiškinyis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
46. Sakalauskas, G. (2000). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
47. Smolinas, M. (2010). Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos realizavimo kokybė. *Magistro tezės*. Pedagogikos ir psichologijos fakultetas: Vilniaus pedagoginis universitetas.
48. Sykes, G. M., Matza D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 6, 664 – 670.
49. Sutherland, E. H. (1937). *The Professional Thief*. The Chicago: University of Chicago Press.
50. Šalaševičiūtė, R. (2011). Prevencinių projektų įgyvendinimas Lietuvos mokyklose. Vilnius
51. Šuškevič, L. (2004). Rizikos grupės vaikų deviantinio elgesio ypatumai Lietuvoje ir Lenkijoje. *Magistro tezės*. Pedagogikos ir psichologijos fakultetas: Vilniaus pedagoginis universitetas.
52. Targamadžė, V. (1996). *Švietimo organizacijų elgsena*. Kaunas: Technologija.
53. Targamadžė, V. (2000). Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos tikslų įgyvendinimo galimybė, taikant Herzbergo dviejų veiksnių teoriją. *Pedagogika*, 41, 16 – 23.
54. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (1985). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
55. Umbrasienė, N., Narkauskaitė, L. (2010). Psichosocialiniai veiksniai, lemiantys vaikų rizikingą elgesį. *Visuomenės sveikata*, 3 (50), 24 – 29.
56. Vaitekoniienė, V. (2001). *Kvalifikacijos kėlimo kursų nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga*. Vidaus reikalų ministerija. Vilnius: VRM.
57. Vaitkevičius J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius.
58. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. (2000). Vilnius: NPLC.

59. Valickas, G. (1997). *Asocialaus elgesio psichologija*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
60. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius.
61. Vileikienė, E. (2005). Delinkventų santykiai su policija ir artimiausia aplinka. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2, 100 – 117.
62. Vileikienė, E. (2006). Kompleksinis sociologinis tyrimas „Nepilnamečių justicija Lietuvoje“. Konferencija „Nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje: situacija ir perspektyvos“. Vilnius, 2006 m. kovo 16 d.
63. Vitkauskas, K. (2010). Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 33, 115 – 127.
64. Želvys, R. (2003). *Švietimo organizacijų vadyba*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
65. Žukauskienė, R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
66. Žukauskienė, R. (2006). *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
67. Wakefield, M. A, Chaloupka F. J, Kaufman N. J, ir kt. (2000). Do restrictions on smoking at home, at school, and in public places influence teenage smoking? *BMJ Journals. Research paper series*, 3, 1 – 29.
68. Кернер, Х. Ю. (1998). *Криминология: словарь-справочник*. Москва: Норма.
69. Лячко, А. Е. (1983). *Психопатии и акцентуации характера у подростков*. Л.: Медицина,

PRIEDAI

ANKETA

Šiaulių universiteto edukologijos fakulteto, švietimo vadybos studijų magistrantė atlieka tyrimą, kuriame nagrinėja paauglių delinkventinio elgesio sprendimo galimybes bendro lavinimo mokykloje. Atsakymai bus naudojami tik moksliniams tikslams.

Tyrimo anketa yra anoniminė - nereikia rašyti vardo ir pavardės. Jums tiesiog reikėtų parašyti ar išrinkti ir pažymėti tokį atsakymo variantą, kuris tiksliausiai atspindi Jūsų nuomonę.

Paauglių delinkventinis elgesys ir jo vadybinės sprendimo galimybės bendro lavinimo mokykloje.

Pažymėkite atsakymo variantą, kuris Jums atrodo labiausiai priimtinas. Įvertinkite kiekvieną teiginį, pažymėdami tik vieną Jūsų nuomonę atitinkantį variantą.

1. Jūsų nuomone delinkventinis elgesys tai:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Chuliganizmas					
Tyčiojimas					
Vagystė					
Atsikalbinėjimas					
Lošimas azartiniais žaidimais					
Necenzūrinių žodžių vartojimas					
Reketas					
Namų darbų neatlikimas					
Alkoholio vartojimas					
Rūkymas					
Bėgimas iš pamokų					
Muštinės					
Smurtas					
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų vartojimas					
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų platinimas					
Vandalizmas					
Ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.)					
Kita (įrašykite)					

2. Jūsų mokykloje mokinių tarpe pasireiškia šios delinkventinio elgesio formos:

3. Jūsų mokykloje delinkventinius nusikaltimus padaro šiuo amžiaus paaugliai:	Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Chuliganizmas						
Tyčiojimas						
Vagystė						
Atsikalbinėjimas						
Lošimas azartiniais žaidimais						
Necenzūrinių žodžių vartojimas						
Reketas						
Namų darbų neatlikimas						
Alkoholio vartojimas						
Rūkymas						
Bėgimas iš pamokų						
Muštinės						
Smurtas						
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų vartojimas						
Narkotikų ir psichotropinių medžiagų platinimas						
Vandalizmas						
Ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.)						
Kita (įrašykite)						

4. Delinkventinio elgesio priežastys Jūsų nuomone yra šios:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Blogas auklėjimas šeimoje					
Neigiama kiemo, gatvės įtaka					
Neužimtas laisvalaikis					
Nepilnamečio asmeninės savybės					
Nepakankama mokyklos kontrolė					
Sunki šalies socialinė bei ekonominė padėtis					
Blogas teisėsaugos institucijų darbas					
Neigiama žiniasklaidos įtaka					
Noras save įtvirtinti					
Chuliganškos paskatos					
Siekis būti pripažintam					
Siekis padėti draugui					
Patikrinti save					
Kerštas					
Siekis pakeisti savo statusą mokykloje					
Kita (įrašyti)					

5. Jūsų nuomone svarbiausi veiksmai organizuojant prevencinę veiklą mokykloje yra šie:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Veiklos planų sudarymas					
Tikslų apibrėžimas					
Poreikių nustatymas					
Finansų planavimas					
Laukiamų rezultatų nustatymas					
Veiklos metodų parinkimas					
Veiklos planų pristatymas bendruomenei					
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas					
Kvalifikacijos kėlimas					
Kita (įrašyti)					

6. Jūsų nuomone Vaiko gerovės grupės svarbiausios funkcijos mokykloje yra šios:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Prevencinė veikla					
Tiriamoji veikla					
Darbas su socialinės rizikos vaikais					
Konsultacinė veikla					
Motyvacijos skatinimas					
Mokinių pamokų lankomumo užtikrinimas					

Veiklos planų rengimas bei vykdymas					
Veiklos organizavimas, koordinavimas					
Netinkamo elgesio priežasčių šalinimas					
Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis					
Situacijos analizė					
Mokinių saugumo užtikrinimas					
Informacijos sklaida					
Vaikų teisių užtikrinimas					
Žalingų įpročių prevencija					
Mokinių užimtumo organizavimas					
Prevenciniai renginiai, projektai					
Šviečiamoji veikla, (seminarai, paskaitos)					
Kita (įrašyti)					

7. Jūsų mokykloje šiuo metu prevencinę veiklą su delinkventinio elgesio paaugliais vykdo:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Mokyklos direktorius (-ė)					
Socialinis pedagogas					
Mokyklos pavaduotojas (-a)					
Psichologas					
Auklėtoja (-as)					
Nepilnamečių reikalų policijos inspektorius					
Vaikų teisių apsaugos tarnybos atstovas					
Mokyklos taryba					
Mokytojų taryba					
Vaiko gerovės grupė					
Nėra paskirtas atsakingas žmogus					
Kita (įrašyti)					

8. Vaiko gerovės grupė, sprendžiant delinkventinio elgesio paauglių problemas mokykloje, inicijuoja šias veiklos formas

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Individualūs pokalbiai					
Pokalbiai įvairių mokomųjų dalykų pamokose					
Organizuojamos akcijos					

Rengiamos mokyklos bendruomenės diskusijos					
Kviečiami lektoriai ir skaitomos paskaitos					
Susitikimai su žymiais žmonėmis					
Susitikimai su asmenimis, praeityje turėjusiais žalingų įpročių					
Rašinių konkursai					
Piešinių konkursai					
Mokyklos radijo laidos					
Prevencinių projektų vykdymas ir dalyvavimas juose					
Mokinių ir jų tėvų poreikių ir nuomonių tyrimai					
Stendų įrengimas					
Išvykos į nepilnamečių įkalinimo įstaigą					
Išvykos į preventinius centrus					
Kreipiuosi į mokykloje dirbančius specialistus					
Kita (įrašykite) _____					

9. Jūsų nuomone efektyviausios veiklos formos sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas mokykloje yra

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Individualūs pokalbiai					
Pokalbiai įvairių mokomųjų dalykų pamokose					
Organizuojamos akcijos					
Rengiamos mokyklos bendruomenės diskusijos					
Kviečiami lektoriai ir skaitomos paskaitos					
Susitikimai su žymiais žmonėmis					
Susitikimai su asmenimis, praeityje turėjusiais žalingų įpročių					
Rašinių konkursai					
Piešinių konkursai					
Mokyklos radijo laidos					
Prevencinių projektų vykdymas ir dalyvavimas juose					
Mokinių ir jų tėvų poreikių ir nuomonių tyrimai					
Stendų įrengimas					
Išvykos į nepilnamečių įkalinimo įstaigą					
Išvykos į preventinius centrus					
Kita (įrašykite) _____					

10. Mokykla, sprendama paauglių delinkventinio elgesio problemas bendradarbiauja su šiais socialiniais partneriais ir institucijomis:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Vaikų teisių apsaugos tarnyba					

Nepilnamečių reikalų inspektoriais					
Švietimo skyriumi					
Sveikatos priežiūros įstaigomis					
Socialinės rūpybos skyriais					
Nevyriausybinėmis organizacijomis					
Savivaldybės koordinavimo grupe					
Kita (įrašykite)					

11. Sprendžiant paauglių delinkventinio elgesio sunkumus mokykloje Jums iškyla šios kliūtys:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Nuomonių skirtumai					
Informacijos stoka					
Lėšų stoka					
Kompetencijos stoka					
Atmestinas požiūris į darbą					
Nenoras bendradarbiauti tarpusavyje mokykloje					
Nenoras bendradarbiauti su kitomis institucijomis					
Socialiniai partneriai nenori bendradarbiauti su mokykla					
Dažniausiai mokykloje prevencinę veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose rašoma viena, tačiau realiame gyvenime vyksta visiškai kita.					
Dažniausiai prevencinė veikla mokykloje vykdoma labai blogai.					
Kita (įrašykite)					

12. Tobulinant darbą su delinkventinio elgesio paaugliais Jus dalyvaujate:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Seminaruose					
Konferencijose					
Kursuose					
Patys skaitote pranešimus					
Stażuojatės užsienyje					
Kita (įrašykite)					

13. Jūsų nuomone, sprendžiant delinkventinio elgesio paaugliams iškilusius sunkumus mokykloje prioritetingos veiklos sritys būtų šios:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Prevenčinio darbo tobulinimas					
Darbuotojų, dirbančių su nepilnamečiais teisės					

pažeidėjais, mokymas					
Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas					
Visuomenės švietimas nepilnamečių justicijos klausimais					
Resocializacijos programų sukūrimas ir įgyvendinimas					
Minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimas ar tobulinimas					
Neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymas					
Kita (įrašykite)					

14. Jūsų lytis (pabraukite): Vyras Moteris

15. Dabartinė pedagoginė kvalifikacinė kategorija (įrašykite):

16. Dabartinė vadybinė kategorija(pabraukite):

I kategorija II kategorija III kategorija Neturiu